Valikkoverkosto
Kansalaisareena

Vapaaehtoistoiminnan **arvo**

SINI HIRVONEN JA SATU PUOLITAIVAL (toim.)

Kansalaisareenan julkaisuja 2/2019

Julkaisija: Kansalaisareena ry
ISSN 2489-5792
ISBN 978-952-5116-18-2
Toimittajat: Sini Hirvonen & Satu Puolitaival
Ulkoasu ja taitto: Teppo Jäntti / Kallo Works
Kannen kuva: Fanny Posti
Sisäsivujen kuvitus: Adobe Stock, ellei toisin mainita
www.kansalaisareena.fi
Kansalaisareenan julkaisuja 2/2019

Sisältö

Vapaaehtoistoiminnan arvo | 6

USEIN SANOTTUA VAPAAEHTOISTOIMINNASTA | 8

VAPAAEHTOISUUDEN FILOSOFIA | 18
Aaro Harju

Mitattu arvo | 28

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ARVO RAHOITTAJIEN NÄKÖKULMASTA | 30

AGENDA 2030: VAPAAEHTOISTYÖ LUO HYVINVOINTIA | 42
Jukka Hoffrén

Arvostetut mittarit | 56

KAKSITOISTA VINKKIÄ VAPAAEHTOISTOIMINNAN VAIKUTUSTEN ARVIOINTIIN | 57

POKKA KYSYY ”MITEN MEILLÄ MENEE?” | 62

HYVÄN MITTA | 67

Mittaamaton arvo | 73

HYVEET TYÖSSÄ JA VAPAAEHTOISTOIMINNASSA | 75
Antti Kylliäinen

VAPAAEHTOISTOIMINTA JA SOSIAALINEN PÄÄOMA | 82
Jouko Kajanoja

Yksilö | **VAPAAEHTOISTOIMINNAN MERKITYS AKTIVISTILLE | 92**
Laura Kolehmainen

Yhteisö | **VAPAAEHTOISUUS VAHVISTAA KAUPUNKIYHTEISÖJÄ | 100**
Saara Simonen ja Joonas Timonen

Yhteiskunta | **JÄRJESTÖJEN MISSIONA INKLUSIIVINEN YHTEISKUNTA | 108**
Jorma Niemelä

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ITSEISARVO | 116
Anne Birgitta Pessi ja Henrietta Grönlund

Vapaaehtois-toiminnan arvo

Mikä on vapaaehtoistoiminnan arvo? Meistä jokainen tunnistaa tähän liittyvät yleisimmät hokemat ja helpot vastaukset. Tiedämmekö, mihin ne perustuvat? Entä mikä on vapaaehtoisuuden filosofia ja mihin perustuu pyrkimys yhteiseen hyvään?

Usein sanottua vapaaehtoistoiminnasta

Lähes kaikki vapaaehtoistoiminnan parissa toimivat kuulevat tiettyjä hokemia, väittämiä ja yleisesti faktana pidettyjä heittoja vapaaehtoistoiminnasta. Saatamme toistaa niitä hissipuheena muille tai ihmetellä niitä internetin keskustelupalstoilla. Mutta tiedämmekö mistä nämä lentävät lauseet tulevat, pitävätkö ne paikkansa ja mihin ne perustuvat? Kansalaisareena kokosi katsauksen usein kuulluista hokemista ja tarkisti faktat.

"42 % SUOMALAISISTA TEKEE VAPAAEHTOISTYÖTÄ"

Tämä selvisi Kansalaisareenan, Kirkkohallituksen ja Opintokeskus Siviksen Taloustutkimuksella teettämässä kyselyssä (2018). Samana vuonna julkaistun Tilastokeskuksen raportin mukaan vuonna 2017 28 % suomalaisista teki vapaaehtoistyötä, mutta tässä tilastossa huomioitiin vain järjestöjen ja ryhmien hyväksi tehty vapaaehtoistyö.

"KANSALAISTOIMINTAAN LAITETTU EURO TULEE TAKAISIN KUUSINKERTAISENA"

Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin vuonna 2011 tekemän tutkimuksen mukaan vapaaehtoistyön arvo nousee kuusinkertaiseksi siihen sijoitettuun summaan verrattuna. Vapaaehtoistyön alkuperäinen kustannettava tuntihinta oli vajaat kaksi euroa, mutta lopullinen tuntihinta nousi noin 12,5 euroon. Tutkimuksen teetti OK-opintokeskus.

"VAPAAEHTOISTYÖN ARVOA EI VOI MITATA RAHASSA"

Kaikkea vapaaehtoistoiminnan arvoa ei voi mitata rahassa, mutta vapaaehtoistyötuntien rahallisen arvon voi laskea kertomalla vuoden aikana tehty vapaaehtoistyötuntien määrä per asukas keskipalkalla ja työikäisen aktiiviväestön määrällä. Vuonna 2018 tämä arvo oli kolme miljardia euroa. Tässä laskelmassa vapaaehtoistyön määrä ja keskipalkka on saatu Tilastokeskuksen tilastoista.

Tilastokeskuksen vuoden 2018 raportin mukaan 28 % suomalaisista tekee vapaaehtoistyötä. Tässä kyselyssä huomioitiin kuitenkin vain järjestöjen tai ryhmien hyväksi tehty vapaaehtoistyö. Taloustutkimuksen samana vuonna tekemän tutkimuksen mukaan 42 % suomalaisista osallistuu vapaaehtoistoimintaan, joten rahallinen arvo on todennäköisesti paljon kolmea miljardia suurempi.

"SUOMI ON YHDISTYSTEN LUVATTU MAA"

Tämä on totta. Suomessa kansalaisyhteiskunnan tila on kansainvälisesti tarkasteltuna erinomainen. CIVICUS seuraa tilannetta eri maissa ja Suomi on yksi harvoista maista, joissa kansalaisyhteiskunnan voidaan katsoa olevan vapaa. Maailmalla etenkin ihmisoikeusjärjestöt ja yhteiskunnallista muu-

tosta ajavat toimijat ovat kohdanneet yhä enemmän rajoituksia tai sääntelyä. Suomessa on toimittu toisin – vapaaehtoisuutta ja kansalaisaktivismia rajoittavia lakeja ja säännöksiä on pyritty vähentämään, esimerkkeinä mainittakoon vapaaehtoisten ruoka- ja matkakorvausten verotuksen selventäminen ja vireillä oleva rahankeräyslain uudistus. Vaikuttamistyötä hyvän tilanteen edistämiseksi tekee muiden muassa Kansalaisareena, yhteistyössä eduskunnan vapaaehtoistoiminnan tukiryhmän kanssa.

"PERINTEINEN JÄRJESTÖTOIMINTA EI ENÄÄ KIINNOSTA IHMISIÄ JA NELJÄS SEKTORI VIE JÄRJESTÖJEN HOMMAT"

Tämä ei pidä paikkaansa. Taloustutkimuksen Vapaaehtoistyö Suomessa 2018 -raportin mukaan 57 % vapaaehtoisista toimii organisoidusti järjestöissä ja yhdistyksissä. Sekä järjestöissä että organisoimattomasti toimii 18 % vapaaehtoisista.

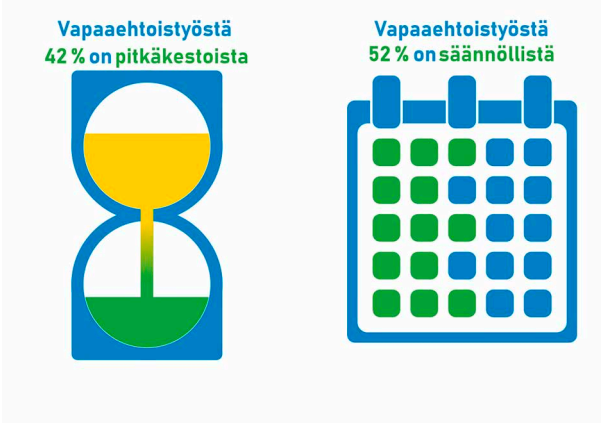

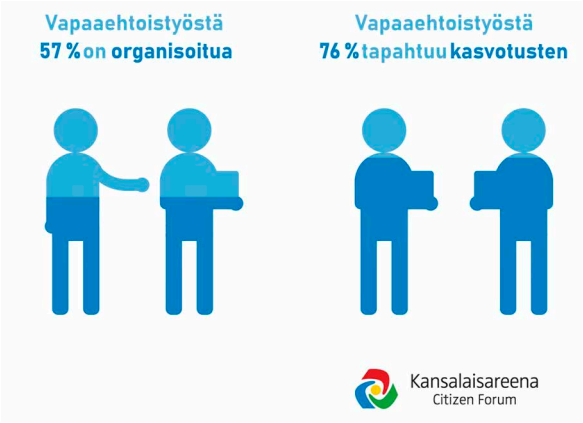

"IHMISET EIVÄT HALUA SITOUTUA"

Vaikka pop up -tyyppinen vapaaehtoistoiminta on kasvattanut suosiotaan, Taloustutkimuksen raportin mukaan 42 % vapaaehtoisista tekee pitkäkestoista vapaaehtoistyötä ja 23 % sekä lyhyt- että pitkäkestoista vapaaehtoistyötä. Vapaaehtoisista 52 % osallistuu säännölliseen toimintaan ja 15 % sekä säännölliseen että satunnaiseen toimintaan.

"IHMISET HALUAVAT TOIMIA VAIN NETISSÄ"

Tämä ei pidä paikkaansa. Suurin osa vapaaehtoistoiminnasta tapahtuu kasvotusten. Vapaaehtoisista 76 % toimii kasvotusten ja 19 % sekä kasvotusten että netissä. Pelkästään netissä toimii vain 5 % vapaaehtoisista.

"AKTIVISMI ON NYKYÄÄN KLIKTIVISMIÄ"

Facebook- ja Twitter-ilmoituksista tykkääminen ja niiden jakaminen auttaa kyllä saamaan tärkeälle asialle näkyvyyttä, mutta se itsessään ei ole aktivismia. Netissä tapahtuvasta aktivismista hyviä esimerkkejä ovat kansalaisaloitteet ja lehtien mielipidekirjoitukset. Internet tarjoaa myös hyvän alustan

samanhenkisen porukan kokoon kutsumiselle, mutta itse aktivismi tapahtuu yleensä fyysisen osallistumisen kautta – tästä hyvänä esimerkkinä on nuorten ilmastolakot.

"ONKO KAIKKI AKTIVISMI HYVÄSTÄ?"

Tästä voi olla monta mieltä. Tieteen termipankin mukaan aktivismi "on yleensä suoran toiminnan politiikkaa, jossa epäoikeudenmukaiseksi koettuja käytäntöjä yritetään muuttaa kansalaistoiminnalla."

Aktivistit ovat kautta aikojen olleet niitä, jotka saavat suuria ja tarpeellisia yhteiskunnallisia muutoksia aikaan. Joskus aktivistit ovat toimineet lakeja vastaan – esimerkkinä vaikka tummaihoinen Rosa Parks, joka lainvastaisesti kieltäytyi Alabamassa vuonna 1955 antamasta paikkaansa bussissa valkoihoiselle miehelle. Tämä yksittäinen teko auttoi alkuunsa ihmisoikeusliikkeen, jonka tarkoitus oli lopettaa segregaatio.

Kansalaistottelemattomuus esimerkiksi lennolla, jolla yritetään palauttaa kielteisen turvapaikkahakemuksen saanut henkilö, on myös aktivismia ihmisoikeuksien puolesta. Samalla se kuitenkin vähintään häiritsee ja pahimmillaan estää lentokoneen muiden matkustajien matkan. Tällaisessa tapauksessa "hyvän tekemisen" määrittelee aktivisti itse – lain mukaan toiminta voi olla jopa rikollista.

Joskus aktivismiksi kutsutaan myös niin sanottuja "lokaamiskampanjoita", joissa tietyn asian puolesta puhuvaa henkilöä maalitetaan: haukutaan, häiritään ja uhkaillaan. Tämä ei ole oikeaa aktivismia, koska toiminnalla ei pyritä muuttamaan epäoikeudenmukaiseksi koettua käytäntöä tai lakia, vaan yksilöidään henkilö hänen mielipiteidensä takia.

“VAPAAEHTOISILLA KORVATAAN YHTEISKUNNAN PERUSPALVELUITA / VAPAAEHTOISET TEKEVÄT TÖITÄ, JOISTA PITÄISI MAKSAA PALKKAA”

Taloustutkimuksen Vapaaehtoistyö Suomessa 2018 -raportin mukaan 37 % suomalaisista on täysin tai osittain sitä mieltä, että järjestöjen ja yhteisöjen vapaaehtoisten avulla pyritään hoitamaan ammattilaisten tehtäviä. Vuonna 2015 vastaava luku oli 49 %.

Mieli ry:n artikkelissa teologi ja sosiaalietiikan tutkija Anna Seppänen Helsingin yliopistosta ei kuitenkaan näe tässä ristiriitaa: “Vapaaehtoistyö ei korvaa ammattiapua, mutta ei ammattiapukaan korvaa vapaaehtoistyötä. Vapaaehtoistyön arvo on myös siinä, että vapaaehtoistyöntekijä toimii vapaaehtoisesti joka minuutti. Hän voi lähteä pois milloin vain ja sanoa, että tämä oli tässä. Ei ole virkavelvoitteita, eikä palkkaa, vaan tahtoa ja halua auttaa.”

Turvatessaan peruspalvelut hyvinvointiyhteiskunta luo vapaaehtoistyön mahdollisuuksia: aikaa jää muuhunkin kuin läheisistä huolehtimiseen.

”VAPAAEHTOISTOIMINTA ON ITSENSÄ UHRAAMISTA”

Vapaaehtoistoiminnan ydin on juuri se, että se on vapaaehtoista. Vapaaehtoistoiminta on määritelmältään palkatonta ja perustuu vapaaseen tahtoon ja valintaan. Jokainen valitsee itse, minkä asian eteen haluaa tehdä vapaaehtoistyötä – vai haluaako tehdä sitä ollenkaan. Vapaaehtoistyön voi lopettaa milloin vain. Vapaaehtoisuus on siis eri asia kuin palkaton työ (vrt. kuntouttava työtoiminta tai työkokeilut).

Ihminen tekee vapaaehtoistyötä, koska hänellä on halu auttaa muita ja toimia itselle tärkeän asian puolesta. Vapaaehtoistoiminta antaa tekijälleen vähintään yhtä paljon kuin tekemisen kohteelle. Vapaaehtoisuuden yhtenä motivaationa onkin yleensä osallisuuden ja merkityksellisyyden tunne sekä omien taitojen ja sosiaalisten suhteiden lisääminen.

"LAHJOITUKSET JA ILMAINEN TYÖ VAIN LIHOTTAVAT ISOJEN JÄRJESTÖJEN POMOJEN LOMPAKOITA"

Monella on väärinkäsitys, että rahankeräyksillä saadut tuotot menevät järjestöjen johtajien tai työntekijöiden palkkoihin. Myös järjestön tavoitteiden puolesta tehtävä vapaaehtoistyö nähdään joskus orjatyönä, josta jälleen hyötyvät järjestön johtajat ja työntekijät, koska heille "jää" enemmän palkkaa. Todellisuudessa rahoittaja valvoo järjestöjen budjettia ja varojen käyttöä tarkasti. Esimerkiksi STEA:lta saatu apu kattaa usein myös henkilöstön palkkakustannukset, jotka raportoidaan vuosittain.

Esimerkkinä SPR: "Punaisen Ristin kiinteän henkilökunnan palkkoja ei makseta katastrofirahaston keräystuotoista muiden, kuin varainhankintaa työkseen tekevien osalta. Suomessa toimivan kiinteän henkilökunnan – kuten hallintohenkilöstön – palkkoja rahoitetaan muun muassa jäsenmaksuilla ja SPR:n omien tuotteiden myyntituotoilla sekä ulkopuolisilla avustuksilla kuten STEA-avustuksilla tai eri ministeriöiltä saaduilla avustuksilla."

"VAPAAEHTOISTOIMINNASTA SAATUJA ETUJA PITÄISI VEROTTAA"

Vapaaehtoiset eivät saa palkkaa, vaan antavat aikaansa pyyteettömästi. Toiminnasta saatuja niin kutsuttuja etuja ovat esimerkiksi matkakorvaukset, ruokaetu, päiväraha ja tapahtumaliput. Näiden etujen tarkoitus on, ettei vapaaehtoinen joudu antamansa ajallisen panoksen lisäksi vielä maksamaan vapaaehtoisuudestaan.

Yleisesti matkakorvaukset korvataan halvimman julkisen kulkuneuvon mukaan. Vapaaehtoiselle tarjotaan ruoka, jos vuoro on pitkä eikä paikan päällä pysty säilyttämään tai lämmittämään omia eväitä. Päiväraha, eli käytännössä ruokaraha, koskee toisella paikkakunnalla tapahtuvaa useamman

päivän vapaaehtoisuutta. Ja lopuksi – vapaaehtoisella tulee tietenkin olla pääsy tapahtumaan, jossa hän toimii. Jos näitä etuja verotetaan, joutuu vapaaehtoinen maksamaan antamastaan vapaaehtoisesta avusta.

"IHMISET HALUAVAT VAPAAEHTOISEKSI VAIN ILMAISEN RUUAN TAI FESTARI- JA KONSERTTILIPPUJEN TAKIA"

Tapahtumissa vapaaehtoisille tarjottava ruoka on harvoin gourmet-luokkaa. Usein tarjolla on koululounaan tapainen ruoka, eväitä tai vapaasti käytettävissä oleva lounasseteli. Ruokaa tarjotaan sellaisille vapaaehtoisille, jotka työskentelevät vähintään 4–6 tuntia päivässä. Jos vapaaehtoinen osallistuu vain saadakseen ruuan, on hänen usean tunnin antamansa aika silti tärkeä ja hän on sillä panoksellaan ansainnut lounaan, aivan kuten muutkin vapaaehtoiset.

Vapaaehtoisten ilmainen pääsy festareille, konsertteihin ja tapahtumiin aiheuttaa ajoittain närää. Ulkopuolisen silmissä voi vaikuttaa siltä, että vapaaehtoinen yrittää päästä mahdollisimman vähällä ja nauttii vain tapahtumasta. Tämä pitää hyvin harvoin paikkansa – kaikilla vapaaehtoisilla on tapahtuman onnistumisen kannalta tärkeä rooli, johon he ovat sitoutuneet koko vapaaehtoisuutensa ajaksi. Usein vapaaehtoinen ei edes ehdi tai pääse katsomaan itse esitystä, vaan tekee taustalla huomaamatonta työtä esimerkiksi keräämällä roskia, auttamalla liikuntarajoitteisia tai päivystämällä ensiaputeltalla.

Jokaisella vapaaehtoisella on omat syynsä, miksi hän on lähtenyt mukaan toimintaan. Jotkut haluavat auttaa muita, toiset haluavat sisältöä päiviinsä. Joku haluaa oppia uusia taitoja, toinen parantaa maailmaa. Kyllä joukkoon mahtuvat hekin, jotka osallistuvat saadakseen elämyksiä – jokaisen vapaaehtoisen panos on yhtä tärkeä riippumatta syistä, jotka ovat saaneet heidät osallistumaan.

"NUORIA ON VAIKEA SAADA MUKAAN VAPAAEHTOISTOIMINTAAN"

Taloustutkimuksen Vapaaehtoistyö Suomessa 2018 -tutkimuksen mukaan 32 % 15–24-vuotiaista on tehnyt vapaaehtoistyötä edellisen neljän viikon aikana (koko väestö 42 %). Vuodesta 2015 vuoteen 2018 nuorten vapaaehtoistoimintaan käyttämä aika on lähes kolminkertaistunut. Tärkeimmät syyt osallistumattomuuteen olivat 1) ei ole aikaa (45 %), 2) ei ole koskaan pyydetty (27 %) ja 3) en tiedä, miten päästä mukaan (18 %). Nuorista, jotka eivät ole tehneet vapaaehtoistyötä, 69 % lähtisi mukaan, jos joku pyytäisi! Opiskelijoista 76 % kokeilisi vapaaehtoistyötä, jos oppilaitos antaisi tehdä sitä osana opintoja.

Suuri osa nuorista siis tulisi mielellään mukaan vapaaehtoistoimintaan, etenkin jos joku pyytäisi! Kansalaisareenan Jeesaan – Nuori vapaaehtoistoiminnassa -hankkeen kokemusten pohjalta on tehty nuorten vapaaehtoistoiminnan käsikirja, joka antaa vinkkejä nuorten kanssa toimimiseen.

"NUORET OVAT KIINNOSTUNEITA VAIN POP UP -VAPAAEHTOISUUDESTA"

On totta, että prosentuaalisesti suurin osa nuorista tekee lyhytkestoista ja satunnaista vapaaehtoistyötä, kun koko väestöä tarkastellessa prosentuaalisesti suurin osa osallistuu pitkäkestoiseen ja säännölliseen vapaaehtoistoimintaan. 15–24-vuotiaista vapaaehtoisista kuitenkin yli 35 % tekee pitkäkestoista ja 25 % sekä pitkä- että lyhytkestoista vapaaehtoistyötä.

"KUKA TAHANSA VOI OLLA VAPAAEHTOINEN"

Yleensä tämä pitää paikkansa. Vapaaehtoistyötä tehdään yleensä juuri niillä taidoilla, joita vapaaehtoisella on. Jokaisella on jotain annettavaa. Tätä mantraa toistaessa on kuitenkin hyvä muistaa, että on ryhmiä, joiden vapaaehtoisuus ei ole aivan niin yksiselitteistä. Näihin ryhmiin kuuluvat esimerkiksi liikunta-, näkö- ja kuulorajoitteiset sekä kehitysvammaiset henkilöt. Myös kielimuuri voi vaikeuttaa vapaaehtoisena toimimista. Vinkkejä näiden ryhmien kanssa toimimiseen löytyy Kansalaisareenan *Tuettu vapaaehtoistoiminta – avain osallisuuteen* -julkaisusta. On hyvä myös muistaa, että kaikki eivät ole soveltuvia jokaiseen tehtävään. Esimerkiksi nuoren tukihenkilönä toiminen vaatii koulutusta, puhdasta rikosrekisteriä ja kykyä sitoutua. Tuen avulla tai ilman, jokaiselle löytyy kuitenkin jokin tapa auttaa ja osallistua!

"VAPAAEHTOISUUS LISÄÄ HYVINVOINTIA, EHKÄISEE SYRJÄYTYMISTÄ JA LUO MERKITYKSELLISYYTTÄ"

Useat tutkimukset osoittavat, että vapaaehtoisuus lisää sekä vapaaehtoistoiminnan kohteen että sen tekijän hyvinvointia. Vapaaehtoinen saa osallistumisestaan merkityksellisyyden ja osallisuuden kokemuksia ja on jopa todettu, että se parantaa hänen omaa terveyttään. Eräässä tutkimuksessa juuri eläkkeelle jääneet henkilöt auttoivat liikkumiskyvyn ongelmista kärsiviä ikäihmisiä ja kokivat arkensa avartuvan, saavansa sekä elämäänsä sisältöä muuttuneessa elämäntilanteessa että hyväksyvän ystävän – yhtä paljonkuin "autettavan" roolissa olleet vanhukset. Tutkimuksessa todetaan, että vapaaehtoistyön luonteeseen näyttää kuuluvan vastavuoroisuuden yhteen kietoutuneisuus, jossa saamista ja antamista on vaikea erottaa toisistaan. Sama tarina toistuu myös monilla muilla vapaaehtoistoiminnan aloilla.

Vapaaehtoisuuden filosofia

AARO HARJU
Kirjoittaja on filosofian tohtori ja toimi aikaisemmin muun muassa Sivistysliitto Kansalaisfoorumin pääsihteerinä. Hän on paneutunut laaja-alaisesti kansalaisyhteiskunnan kysymyksiin ja kirjoittanut aiheesta lukuisia kirjoja ja artikkeleita.

Vapaaehtoisuus on globaali ja ajaton ilmiö. Sitä on ilmennyt läpi ihmiskunnan historian kaikissa ihmisyhteisöissä. Osalla ihmisiä on ollut aina halu tehdä jotakin toisten ihmisten tai oman yhteisön hyväksi ilman palkkiota tai korvausta.

Vapaaehtoisuus on ollut tiedostettua tai tiedostamatonta. Joku on auttanut toista ihmistä tiedostamatta omaa panostaan toisen hyväksi, toinen on tehnyt sen tietoisena avustaan ja sen vaikutuksista. Tulos on ollut kuitenkin aina sama; jotain hyvää on seurannut sekä antajalle että vastaanottajalle. Ralph Waldo Emersonia lainaten: "On yksi

elämän kauneimmista kompensaatioista, että yksikään ihminen ei voi vakavasti yrittää auttaa toista auttamatta itseään. Tehdä jotakin toiselle ilman korvauksen / vastapalveluksen odotusta on yksi syvällisimmistä muuttavista kokemuksista, mikä ihmisellä voi olla."

Vapaaehtoisuuden ilmentymät ovat vaihdelleet aikakaudesta ja kulttuurista toiseen. Vaikka vapaaehtoisuus on ajaton ja globaali ilmiö, se on ollut aina myös kulttuurisidonnainen asia. Pohjoismaissa vapaaehtoisuus on liittynyt tasa-arvoiseen ja vapaaseen ihmiskäsitykseen sekä demokraattiseen yhteiskunta-ajatteluun ja yhdistyselämään. Aasiassa vastaavanlainen vapaaehtoisuus on harvinaista. Siellä on eletty perinteisesti tiiviissä sosiaalisissa suhteissa ja yhteisöissä, ja siksi auttamisen ja toisista huolehtimisen ajatus ja tavat poikkeavat pohjoismaisista. Myös afrikkalainen yhteisöllisyys ja auttaminen ovat olleet aina erilaisia kuin pohjoismaiset käytännöt.

ALTRUISMI

Vapaaehtoisuuden idean taustalla on ihmisen altruistinen mieli. Altruismi tarkoittaa epäitsekästä ja pyyteetöntä toimintaa, jossa toisen hyvä asetetaan oman edun edelle. Etiikassa altruismi määritellään egoismin vastakohdaksi. Eettistä arvoa on vain toiminnalla, joka tähtää yleiseen etuun ja yhteiseen hyvään. Etiikan mukaan moraalisissa valintatilanteissa on suositeltavaa tehdä omasta edusta piittaamatta teko, josta seuraa hyvää muille. Epäitsekäs toisista välittäminen on yksi moraalisen käyttäytymisen perusedellytyksistä. Toisten parhaaksi toimiminen voi olla myös velvollisuus, jota ei voi välttää. Sosiaalisen oppimisen teorian mukaan altruismi on hankittu ominaisuus, joka tulee vanhemmilta, toisilta auktoriteetilta tai muista lähteistä.

Vaikka altruistinen mieli on vapaaehtoisuuden taustalla, vapaaehtoisuus voi kummuta myös altruismin vastakohdasta egoismista. Psykologisen egoismiteorian mukaan ihminen käyttäytyy aina itsekkäästi riippumatta siitä, miltä teot saattavat näyttää. Ihminen voi näennäisesti omistaa koko elämänsä muiden auttamiselle, mutta perimmäinen syy voi olla itsekäs. Ihminen voi kokea, että toisten parhaan edistäminen on paras keino oman edun saavuttamiseksi (altruistinen egoismi). Hän voi esimerkiksi saada altruistisista teoistaan mielihyvää, mikä on perimmältään egoistinen motiivi. Tutkimukset ovatkin osoittaneet, että altruistiset teot aktivoivat aivoissa samoja alueita kuin ruoka ja seksi. Tekijän saama itsekäs mielihyvä voi siten selittää ainakin osan altruismista. Ihminen osaa oikeuttaa egoistisen toiminnan vetoamalla johonkin epäitsekkääseen.

MOTIVAATIO

Vapaaehtoisuus edellyttää harkittujen valintojen tekemistä. Siihen tarvitaan ihmisen vapaata tahtoa. Vapaaehtoisuus on psykologinen systeemi, jossa

halu ja tahto määrittävät enemmän kuin älyllisyys. Vapaata tahtoa ei ole deterministisessä, täysin sitovien lainalaisuuksien määräämässä maailmassa, tai pelkän sattuman seurauksena syntyneissä valinnoissa. Arthur Schopenhauerin mukaan tahto on perusvoima ja maailman perimmäinen sisältö. Schopenhauerille inhimillisellä tahdolla oli näin ontologinen etusija suhteessa järkeen; tahtominen oli ensisijaista suhteessa ajatteluun, ja samalla tavalla tahto oli ensisijainen suhteessa olemiseen. Tahto oli voima kaiken todellisuuden ytimessä. State of the World´s Volunteerism Report 2011:n mukaan yksi tärkeimmistä vapaaehtoisuuden aspekteista on sen luontainen kyky ilmaista ihmisten kollektiivista tahtoa.

Ihmisen tekemisellä on aina jokin mieli, jokin tarkoitus. Sängyssä makoilulla on jokin tarkoitus. Näin myös vapaaehtoistoiminnalla. Ihminen pyrkii vapaaehtoistoiminnalla johonkin, tavoittelee jotakin. Se voi olla toisen ihmisen auttamista, yhteisön eteen työskentelemistä tai vaikka luonnon suojelemista. Tavoite voi toteutua vain toiminnan, käytännön tekemisen kautta. Tuloksena voi olla hyvä mieli, uusi taito tai yksinäisyyden kehän murtaminen.

Jotta ihmisen aikomus muuttuu toiminnaksi, tarvitaan motivaatiota. Siksi motivaatio on keskeinen käsite vapaaehtoistoiminnassa. Psykologiassa motivaatio on käyttövoima (halu), joka on kaikkien eliöiden toiminnan syynä. Motivaatio voidaan yksinkertaisimmillaan ymmärtää haluna tehdä asioita tai toisaalta käyttövoimana, joka aikaansaa kaiken toiminnan. Motivaatio on kaiken toiminnan lähde ja liikkeelle paneva voima. Se suuntaa ja virittää suoritukseen, joka mahdollistaa onnistumisen ihmisen valmiuksista riippuen. Vapaaehtoistoiminnassa motivaatio on aivan ratkaiseva tekijä toiminnan syntymisen ja onnistumisen kannalta.

Motivaatio tulee motiiveista, ja motiivien aikaansaamasta tilasta syntyy motivaatio. Inhimillinen käyttäytyminen perustuu motiiveihin. David McClel-

landin (1975) määritelmän mukaan motiivi on tietynlaiseen tavoitetilaan kohdistuva toistuva kiinnostus tai mielen askarrus. Motiivit virittävät ja ohjaavat ihmisen käyttäytymisen tiettyyn suuntaan, ja motivaatio on se psyykkinen tila ja halu, millä vireydellä toimitaan tavoitteiden saavuttamiseksi.

Motiivit ovat syitä ihmisen käyttäytymiselle: miksi toimimme tietyllä tavalla ja miksi haluamme asioita? Motiiveista syntyvä motivaatio on yhdistelmä ajatus-, tunne- ja tahtotoimintoja. Motivaatiota on tilannekohtaista ja yleistä. Ihmisen yleistä motivaatiota voi kutsua myös asenteeksi.

Steven Reissin laaja empiirinen motiivitutkimus vuosilta 1995–1998 edustaa modernia motivaatiotutkimusta. Reissin ryhmä sai selville laajojen empiiristen ja tieteellisten tutkimusten avulla, että ihmisiä yhdistää kulttuurista riippumatta yli 400 erilaista motiivia. Nämä voidaan ryhmitellä kuudeksitoista elämän perusmotiiviksi.

Nämä perusmotiivit ovat

- valta
- perhe
- status
- kunnia
- järjestys
- idealismi
- syöminen
- uteliaisuus
- hyväksyntä
- riippumattomuus
- kosto/voittaminen
- sosiaaliset kontaktit
- säästäminen/keräily
- ruumiillinen aktiivisuus
- romantiikka/esteettisyys
- rauhallisuus / mielen rauha

Motivaatio on seurausta näistä perusmotiiveista.

Motivaatio voidaan jakaa sisäisiin ja ulkoisiin tekijöihin. Sisäinen motivaatio kumpuaa yksilön sisältä eikä siten ole ulkopuolelta ohjattavissa. Sen ydinkäsitteenä voidaan pitää omaehtoisuutta. Sisäisesti motivoitunut ihminen nauttii tekemisestä itsessään tai arvostamansa päämäärän saavuttamisen ajatuksesta. Hän saa siitä sisäistä mielihyvää. Yksilön toiminta on tällöin omaehtoista; motivaatio lähtee hänestä itsestään eikä ulkoisten palkkioiden yllyttämänä. Ulkoinen motivaatio perustuu palautteeseen ja palkintoihin ympäristöstä, joilla on lähinnä välinearvo, kuten arvosanat, raha ja kehut. Vapaaehtoistoiminnassa tarvitaan erityisesti sisäisestä motivaatiosta lähtevää tekemistä, jotta toiminta on kannattavaa ja tuloksellista, koska ulkoisia motivaatiokeinoja ei ole paljon käytettävissä.

Ihmisillä on motiivien joukossa erikseen sosiaalisia motiiveja. Ne liittyvät haluun tulla huomatuksi ja hyväksytyksi. Niihin kuuluvat myös halu huolehtia toisista, kuulua ryhmään ja liittyä johonkin. Sosiaalisia motiiveja voidaankin kutsua yhteisöllisiksi motiiveiksi. Monet sosiaaliset motiivit ovat pitkälti opittuja. Niissä on mukana liittymisen ja kontaktin tarvetta, suorittamista ja vallan halua. Nämä ovat kaikki inhimillisiä piirteitä, jotka ovat siksi keskeisesti mukana myös vapaaehtoistoiminnan arjessa.

SITOUTUMINEN

Vapaaehtoisuuden toteutumisessa tarvitaan tavoitteiden, toiminnan ja motivaation lisäksi sitoutumista. Käsitettä sitoutuminen on vaikea yksinkertaisesti määritellä, mutta tavallisimmin sitoutumista pidetään sosiaalipsykologisena ilmiönä, jossa korostetaan yksilön ja jonkin organisaation välistä suhdetta tai sidettä. Organisaatio voi olla muun muassa vapaaehtoisjärjestö. (Jokivuori 2002, 17.) Sitoutumisella voidaan ymmärtää myös ihmisen positiivista asennoitumista jotakin organisaatiota tai työtehtävää kohtaan ja halua panostaa kaikkensa asian hyväksi (Komu 2003, 29).

O´Reilly ja Chatman (1986) ovat määritelleet sitoutumisen psykologiseksi siteeksi, joka perustuu mukautumiseen, samaistumiseen tai sisäistämiseen. Mukautuminen tarkoittaa sitä, että henkilön asenne ja käytös on suopea jollekin ryhmälle vain tiettyjen etujen vuoksi. Samaistumisessa henkilö voi tuntea ylpeyttä, kun hän kuuluu tiettyyn ryhmään, ja kunnioittaa sen edustamia arvoja, vaikka hän itse ei omaksuisikaan niitä. Sisäistämisessä henkilön asenteet ja arvomaailma ovat pitkälti yhteneviä niihin asenteisiin ja arvomaailmaan, joita organisaatio heijastaa. Tom Rath ja Jim Harter (2010) pitävät yhteisöllisen sitoutumisen käsitettä yhtenä olennaisena elementtinä ihmisen kokonaishyvinvoinnissa.

VOIMAANTUMINEN

Vapaaehtoisuus voi olla muuttava kokemus yksilöille, koska me olemme, mitä me luomme toiminnallamme itsellemme ja muille. Vapaaehtoisuus on mahdollistava puite niin henkilökohtaiselle kuin yhteisölliselle muutokselle. Se yhdistää ihmisiä yhteisöissä, jotka omaavat tiettyjä taitoja, halua ja sitoutumista auttamiseen. Vapaaehtoisuus on tuottavaa ja palkitsevaa. Vapaaehtoiset mahdollistavat, että yhteisöt luovat, ylläpitävät ja muuttavat itseään yli erilaisten rajoitteiden.

Vapaaehtoisuus voi olla valtava muutosvoima, jos sitä hyödynnetään sosiaaliseen muutokseen yhteisöissä. Se on keino rakentaa yhteisöä ja tuottaa kollektiivista sosiaalista hyvää.

Merriamin (1982) mukaan yksilöllinen orientaatio on keskeinen tekijä vapaaehtoisuuteen ryhtymisessä. Se liittyy voimaantumisen, onnellisuuden ja saavuttamisen universaaliin ymmärtämiseen, mistä muodostuvat ihmisen

uskomukset, käyttäytyminen, valinnat, päätökset ja motivaatio. (Askhiem 2003; Paul 2007.)

Vapaaehtoisuus voi tuottaa merkittävän voimaantumisen kokemuksen ihmisille, ryhmille ja yhteisöille. Voimaantuminen on yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen kapasiteettia ottaa haltuun ympäröivä todellisuus, käyttää valtaa ja saavuttaa halutut tulokset. Se on prosessi, jossa ihmiset ja ryhmät kykenevät auttamaan itseään ja toisiaan. Voimaantuminen voidaan ymmärtää myös intentionaalisena, jatkuvana prosessina, jossa keskitytään tuottamaan keskinäistä kunnioitusta, kriittistä vuorovaikutusta, huolenpitoa ja osallistumista ryhmissä ja yhteisöissä. Voimaantuminen voi olla myös prosessi tai mekanismi, jossa ihmiset, organisaatiot ja yhteisöt saavuttavat elämänsä hallinnan ja maksimoivat elämänlaatunsa. Voimaantumisen prosessin kautta ihmiset ja ryhmät voivat jalostaa taitojaan, lisätä kyvykkyyttään ja saavuttaa päämääriään. Avainsanoja ovat halu, motivaatio, taidot, resurssit ja mahdollisuudet. Ihmiset, jotka eivät ole tasa-arvoisia muiden kanssa, voivat voimaantumisen prosessin avulla päästä käsiksi sellaisiin resursseihin, joilla osallisuus, osallistuminen ja vaikuttaminen mahdollistuvat.

Voimaantuminen viittaa toimenpiteisiin, jotka lisäävät ihmisen autonomian ja itsemäärittämisen astetta yhteisössä. Voimaantuminen mahdollistaa ihmisille omien tavoitteiden ja halujen esiin tuomisen. Se on vahvistumisen ja itseluottamuksen lisääntymisen prosessi, jonka avulla ihminen kokee kontrolloivansa omaa elämäänsä ja kykenee pitämään huolta omista oikeuksistaan. Voimaantumisen avulla ihminen ylittää voimattomuuden tunteen ja vaikuttamattomuuden kokemuksen. Ihminen tiedostaa voimavaransa ja osaa hyödyntää niitä.

Voimaantuminen on ennen muuta yksilöllinen kokemus, mutta se voi olla myös yhteisöllinen asia. Yhteisöllinen voimaantuminen on kollektiivinen sosiaalinen prosessi, joka auttaa luomaan toimivia ja vaikuttavia yhteisöjä ja kontrolloimaan yhteisön toimintaa yhteisön omin valinnoin ja tarpein. Vapaaehtoisuus voimaannuttaa sekä yksilöitä että yhteisöjä.

Vapaaehtoisuuden toteutumiseen tarvitaan infrastruktuuria. Vapaaehtoisuus ei toteudu tyhjiössä eikä tyhjin käsin. Infrastruktuuri tarkoittaa tiloja, resursseja, organisoimista ja johtamista. Nämä on ihmisten, organisaatioiden tai yhteisöjen tuotettava. Vain näin vapaaehtoisuuden filosofia voi realisoitua – meidän yhteiseksi hyväksemme.

YHTEINEN HYVÄ

Vapaaehtoisuus tähtää aina johonkin yleiseen, yhteiseen hyvään. Vaikka vapaaehtoisuuden motiivi olisi itsekäskin, se tuottaa jollekin tai joillekin jotakin positiivista. Vaikutus voi kohdistua vain yksittäiseen ihmiseen, mutta sen heijastusvaikutukset ulottuvat aina myös yksilön ulkopuolelle. Jos vapaaehtoisuus kohdistuu ihmisryhmälle tai yhteisöön, vaikutus on moninkertainen. Yleinen hyvä näkyy ja tuntuu yksilöitä laajemmin. Yhteisö toimii paremmin, mikä heijastuu kaikkiin sen jäseniin.

Vapaaehtoisuuteen liittyy idealistinen ajatus jostakin paremmasta. Se on yksi keino ratkaista ihmiskunnan suuret haasteet ja ongelmat ja muuttaa maailmaa. Kun ihminen kokee sydämessään muutoksen tarpeen, hän haluaa työskennellä jonkin uuden ja paremman puolesta. Oikein ymmärrettyyn idealismiin kuuluu ymmärrys, että ajatukset ja toiveet ovat tärkeitä, mutta merkittävintä on kuitenkin toiminta; aikomusten muuttaminen todellisuudeksi. Se tapahtuu vain tekemisen kautta. Muutos alkaa aina ihmises-

tä itsestään. Siitä se heijastuu ympäristöön. Perusedellytys on kuitenkin se, mitä ihminen itse ajattelee, tuntee, kokee ja tekee, mihin hän pyrkii ja mitä hän haluaa tavoitella. Vapaaehtoisuus antaa välineen ideoiden, unelmien ja paremman huomisen toteuttamiseen.

LÄHTEET

Askheim, Ole Petter, Empowerment as guidance for professional social work: an act of balancing on a slack rope. *European Journal of Social Work* 6(3)2003, 229–240.

Darkenwald, Gordon& Merriam, Sharan B., *Adult education: foundations of practice.* Harper & Row. New York 1982.

Grönlund, Henrietta, Nuoret aikuiset kirkon vapaaehtoistoiminnassa: Arvostukset, asenteet ja aktivointi. Teoksessa *Urbaani usko: Nuoret aikuiset, usko ja kirkko.* Toim. Teija Mikkola & Kati Niemelä & Juha Petterson. Kirkon tutkimuskeskus. Tampere 2006.

https://www.goodreads.com/author/quotes/12080.Ralph_Waldo_Emerson

Jokivuori, Pertti, *Sitoutuminen työorganisaatioon ja ammattijärjestöön – kilpailevia vai täydentäviä?* Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä 2002.

Komu, Hannele, *Julkinen ja yksityinen hoivapalvelu. Vertaileva tutkimus henkilöstön sitoutumisesta vanhustyössä. Pro gradu -tutkielma.* Kuopion yliopisto. Painamaton. Kuopio 2003.

Marjovuo, Ari, *Vapaaehtoistyön ytimessä. Järjestömuotoinen vapaaehtoistyö sosiaalisten representaatioiden näkökulmasta.* Helsingin yliopisto. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2014:9.

Martela, Frank & Jarenko, Karoliina, *Sisäinen motivaatio. Tulevaisuuden työssä innostus ja tuottavuus kohtaavat.* Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 3/2014.

McClelland, David C., Power: *The Inner Experience.* Irvington. New York 1975.

O´Reilly, C. & Chatman, J., Organizational Commitment and Psychological Attachment: The effect of Compliance, Identification, and Internalization on Prosocial Behaviour. *Journal of Applied Psychology* 71/1986, 492—499.

Pessi, Anne Birgitta, Vapaaehtoistyön merkitys ja vapaaehtoisten motiivit. Vapaaehtoistyö nuorten osallisuutta ja yhteisöllisyyttä rakentamassa. Alustus 6.5.2008.

Rath, Tom & Harter, Jim, Wellbeing: *The Five Essential Elements.* Gallup Press. New York 2010.

Reiss, Steven, The Reiss Motivation Profile. What Motivates You? https://www.academia.edu/37506905/The_Reiss_Motivation_Profile_What_Motivates_You

Mitattu arvo

Vapaaehtoistoiminnan taustalla vaikuttavat rakenteet ja järjestötoiminnan rahoittajien strategiat vaikuttavat siihen, kuinka pyrimme mittaamaan vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia. Mikä on vapaaehtoistoiminnan arvo sen rahoittajien näkökulmasta? Kuinka vapaaehtoistoiminta vaikuttaa koko yhteiskuntaan – miten tätä on mitattu ja mikä on sen kansantaloudellinen arvo?

Vapaaehtoistoiminnan arvo rahoittajien näkökulmasta

Kaikesta Suomessa tehdystä vapaaehtoistoiminnasta 57 % on organisoitua (Taloustutkimus 2018). Suuri osa vapaaehtoistoiminnasta mahdollistuu jonkin tahon, kuten kansalaisjärjestön, järjestämänä. Organisaatiot rahoittavat toimintaansa – myös vapaaehtoistoiminnan koordinointia – valtionavulla, säätiöiden avustuksilla ja erilaisilla hankerahoituksilla. Rahoittajien käsitykset ja toiveet vapaaehtoistoimintaan liittyen vaikuttavat siihen, millaiselle toiminnalle myönnetään rahoitusta ja rahoittajien raportointikäytännöt siihen, miten vapaaehtoistoimintaa mitataan. Kansalaisareena kysyi muutamilta suurilta vapaaehtoistoiminnan rahoittajilta, mikä on niiden käsitys vapaaehtois-toiminnan mittaamisesta ja arvosta.

SEITSEMÄN RAHOITTAJAA VASTASI KYSYMYKSIIMME

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA

Marja Tuomi
arviointi- ja kehittämispäällikkö
Sosiaali- ja terveysministeriö (STM)

Sosiaali- ja terveysjärjestöissä vapaaehtoistoiminta on hyvin merkittävässä roolissa, etenkin paikallisyhdistyksillä, joista jopa neljä viidestä toimii vain vapaaehtoisvoimin. Isommilla järjestöillä on myös palkattua ammattihenkilöstöä, mutta vapaaehtoistoiminta on osa myös niiden toimintaa. Sote-järjestöjä on Suomessa yli 10 000 ja niissä noin puoli miljoonaa vapaaehtoista.

Sosiaali- ja terveysministeriö myöntää vuosittain STEA-avustuksia noin 900 järjestölle yleisavustuksina, kohdennettuina toiminta-avustuksina, investointiavustuksina ja hankeavustuksina.

Ulkoministeriö

Tiina Kajaskoski,
vastuuvirkamies
Kansalaisyhteiskuntayksikkö,
Kehityspoliittinen osasto

Ulkoministeriö rahoittaa suomalaisten järjestöjen tekemiä kehitysyhteistyöhankkeita, joihin sisältyy vapaaehtoistyötä.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Petra Heikkinen
suunnittelija
Varhaiskasvatuksen, perusopetuksen ja vapaan sivistystyön osasto
Koulutuksen ja kasvatuksen vastuualue

Opetus- ja kulttuuriministeriö (OKM) myöntää yleisavustuksia, joilla edistetään esimerkiksi yhteiskunnan eheyttä, tasa-arvoa, aktiivista kansalaisuutta, omaehtoista oppimista, yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Yleisavustuksia myönnetään pääosin samoille toimijoille vuosittain. OKM myöntää lisäksi joitain pienempiä erillisavustuksia.

Opetushallitus

Mauri Uusilehto
vastaava asiantuntija,
Opetushallitus

Opetushallitus jakaa kehittämisrahoituksina valtionavustuksia ja kansainvälistymisrahoitusta. Kansainvälistymisrahoitusta on esimerkiksi Opetushallituksen toimeenpanemat erilaiset EU-ohjelmat, joiden kautta rahoitetaan myös erilaisia kansalaisyhteiskunnan toimintaa tukevia hankkeita, pääosin kansainvälisyyteen ja monikulttuurisuuteen liittyen. Ohjelmia ovat muun muassa Euroopan solidaarisuusjoukot, jonka kautta voi esimerkiksi lähteä vapaaehtoistyöhön ulkomaille tai vastaanottaa vapaaehtoisia Suomeen, Erasmus+, joka tukee liikkuvuutta ja elinikäistä oppimista koulutuksen, nuorisoalan ja urheilun ja liikunnan aloilla sekä muut Euroopan unionin ohjelmat, kuten esimerkiksi kulttuurialan ohjelma Luova Eurooppa ja kansalaisyhteiskunnan Kansalaisten Eurooppa -ohjelmat. Hankkeissa on osana vapaaehtoistoimintaa tai ne tukevat vapaaehtoistoiminnan ja kansalaisyhteiskunnan rakenteita. Syrjimät-

tömyys ja erityisesti kaikkien niiden osallisuus, joita hankkeen aihe käsittelee, ovat tärkeitä arvoja, jotka ovat mukana kaikissa hankkeissa ja ohjelmissa.

Leader-rahoitus

Laura Jänis
erityisasiantuntija
Maa- ja metsätalousministeriö

Leader-toiminta on yhteisölähtöistä paikallista kehittämistä, jota toteutetaan kehittämis- ja investointihankkeissa. Leader-rahoituksella toteutettavissa yleishyödyllisissä hankkeissa omarahoitusosuutta katetaan usein talkootyöllä. Lisäksi vapaaehtoistoiminta on tärkeässä osassa myös toisesta näkökulmasta: Leader-ryhmät ovat yhdistyksiä, joiden vapaaehtoisista koostuvan hallituksen jäsenet edustavat monipuolisesti alueen toimijoita ja toteuttavat paikallista strategiaa. Kolmanneksi, Leader-toiminta lisää mahdollisuuksia vapaaehtoistoimintaan ja tukee sen toteuttamista, kun hankkeissa tehdään esimerkiksi yhteisiä kokoontumistiloja tai hankitaan yhteisiä välineitä.

Suomen Kulttuurirahasto

Olli Vallinheimo
suunnittelija,
Kulttuuritoiminta ja apurahat -yksikkö

Suomen Kulttuurirahasto (SKR) tukee tiedettä ja taidetta, pääosin henkilökohtaisilla työskentelyapurahoilla. Lisäksi säätiöllä on erillisiä omia kulttuurihankkeita (kuten Koko Suomi leikkii, Taidetestaajat sekä Mestarit ja kisällit), joiden leimallinen piirre on vapaaehtoistoiminta – ne toteutetaan yhteistyössä järjestöjen kanssa. Hankkeiden jatkuminen pysyvänä toimintana Kulttuurirahaston rahoituksen päätyttyä perustuu siihen, että aiheen ympärille löytyy vapaaehtoista innostusta. Lisäksi SKR rahoittaa yhdistysten hankkeita, kuten kulttuuritapahtumia, joiden onnistumisessa vapaaehtoistoiminnalla on ratkaiseva rooli, vaikka rahoitus ei suoraan kohdistukaan sen tukemiseen, vaan muihin hankkeesta koituviin kuluihin.

Jenny ja Antti Wihurin rahasto

Arto Mäenmaa
asiamies

Jenny ja Antti Wihurin rahasto on monialasäätiö, jonka jakamasta tuesta kohdentuu n. 60 % tieteeseen, 20–25 % taiteeseen ja 15–20 % vapaaseen kansalaistoimintaan ja muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan. Kansalaistoiminnan rahoituksessa tukea saavilla tahoilla on usein joitain palkattuja henkilöitä, mutta valtaosa toiminnasta perustuu vapaaehtoistoimintaan.

Mitä mittareita edellytätte tuen saajien käyttävän tai mitä mittareita suosittelette?

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA

STEA ei edellytä avustusta saavilta järjestöiltä minkään tietyn mittarin käyttöä. Avustuksen saaja määrittelee ja valitsee omaan toimintaansa soveltuvat mittarit itse. Suosittelemme, että avustusta saavat toimijat keräävät palautetta toiminnastaan eri tahoilta, myös toimintaan osallistuneilta vapaaehtoisilta. On tärkeää, että toimintaa seurataan ja arvioidaan järjestössä säännöllisesti.

Ulkoministeriö

Kehitysyhteistyötä koskevalle vapaaehtoistoiminnalle ei edellytetä varsinaisia mittareita, vaan tukea saavat järjestöt raportoivat siitä oman toimintansa mukaisesti. Valtionavustusta koskevien ehtojen ja ohjeistuksen mukaisesti, hanketukea saavat järjestöt ilmoittavat vapaaehtoistyönsä määrän ja taloudellisen arvon. Hanketuelle vaaditusta omarahoitusosuudesta (pääsääntöisesti 15 % hankkeen kokonaiskuluista) puolet voidaan kattaa vapaaehtoistyöllä. Muiden järjestöjen osalta vapaaehtoistoiminta osana kehitysyhteistyötä ja siitä raportointi perustuu järjestöjen omille toimintatavoille.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Vapaaehtoistoimintaa ei voi erottaa omaksi erilliseksi osakseen, vaan se on osa hakijoiden toimintaa ja huomioidaan kokonaisarvioinnissa. Keskeistä on, että mahdollisimman suuri osa avustuksesta menee siihen toimintaan, mihin eduskunta on sen osoittanut, eikä esimerkiksi avustuksen hallinnointiin. Arvioinnissa otetaan huomioon muun muassa toiminnan valtakunnallisuus, laajuus ja tuloksellisuus sekä kohdentuminen hakijajärjestön tehtävän mukaisesti. Yksi mittari muiden joukossa on, kuinka paljon ihmisiä avustettavalla toiminnalla tavoitetaan. Siinä osallistuneiden vapaaehtoisten määrä kertoo toiminnan luonteesta ja laajuudesta, muttei niinkään siitä, tulisiko tätä toimintaa tukea ja kuinka paljon.

Opetushallitus

Hankkeiden raportointi tapahtuu aina melko pian hankkeen päätyttyä. Tällöin arvioidaan esimerkiksi määräl-

listen tavoitteiden toteutumista, koska pitkäaikaisvaikutusten arviointi on mahdotonta: osallistujamääriä, toteutettujen tilaisuuksien lukumäärää, julkaisujen levikkiä ja muita hankkeelle asetettuja tavoitteita. EU:lla on eri ohjelmissa erilaisia kriteereitä, jotka täytyy täyttää. Nuorisoalan hankkeissa tarkastellaan esimerkiksi asetettujen oppimistavoitteiden saavuttamista. Useissa tapauksissa kriteerit ovat kuitenkin määrämuotoisia, esimerkiksi että tuki käytetään siihen, mitä hakemuksessa on haettukin, tai että toiminnassa on heikommassa asemassa olevia tai kehitetään toiminnan laatua jollakin toimialalla. Kvantitatiivinen mittaus on hanketoiminnassa helppoa, asennemuutokset ja muut isommat muutokset ovat vaikeampia mitata. Varsinainen vaikuttavuus ja sen mittaaminen tietyssä toiminnassa ovat siis pääosin hakijoiden vastuulla ja ne tapahtuvat useimmiten vasta hankkeen raportoinnin jälkeen.

Leader-rahoitus

Leader-hankkeissa käytetään määrällisiä mittareita, kuten työllistyneitten määrä, syntyneitten työpaikkojen mää-

rä, parantuneista palveluista hyötyneiden määrä ja osallistujamäärä. Hankkeessa tehdyille talkootyötunneille on määritelty euromääräinen arvo, joka on 15 € / tunti (traktorin kanssa 45 € / tunti). Omarahoitusosuus voi olla kokonaisuudessaankin talkootyötä. Vapaaehtoistoiminnan periaatteiden mukaisesti talkootyö ei voi vaatia erityistä ammattiosaamista. Haasteena on, että näissä hankkeissa on vaikeaa tehdä muunlaista kuin määrällistä mittaamista.

Suomen Kulttuurirahasto

Rahoituksemme jakaantuu apurahatoimintaan ja omaan kulttuuritoimintaan, joka sisältää yleensä yhteistyökumppanien kanssa toteutettavia hankkeita. Edellytämme apuraharahoituksen saajilta käyttöselvitystä, joka sisältää sekä strukturoituja että avoimia vastauksia. Raportissa pyydetään pohtimaan muun muassa apurahan riittävyyttä ja tavoitteiden toteutumista. Olemme lisäksi kiinnostuneita siitä, kuinka monia henkilöitä rahoittamamme hankkeet saavuttavat. Käyttöselvityslomakkeella ei eritellä vapaaehtoistyön osuutta. Jos ajatellaan jotakin paikallistapahtumaa, jossa aivan varmasti käytetään vapaaehtoistyötä, niin näistä ei kerätä tilastotietoja vapaaehtoistoiminnasta, vaikka sen rooli esimerkiksi maakuntarahastojen rahoittamissa paikallistapahtumissa on varmasti merkittävä. Joissakin isommissa erillishankkeissamme vaaditaan jo hakuvaiheessa seurantasuunnitelmaa, missä rahoituksen saaja voi ottaa vapaaehtoistoiminnan mittaamisen osaksi seurantaa, silloin kun se on hankkeelle olennaista.

Jenny ja Antti Wihurin rahasto

Vapaaehtoistoiminnan raportoiminen tehdään Wihurin rahaston rahoittamissa hankkeissa kaikille yhteisellä sähköisellä raportointilomakkeella, jossa on sekä valmiiksi muotoiltuja vaihtoehtokysymyksiä että vapaamuotoisia tekstikenttiä. Kaikille tuen saajille sopivien selkeiden yhteisten mittareiden tekeminen olisi vaikeaa. Ei ole mahdollista tehdä mittaristoa, joka sopisi kaikkeen tuettuun toimintaan partiojohtajien kouluttamisesta avaruustutkimukseen. Toiminnasta ohjeistetaan keräämään joitain kvantitatiivisia lukuja, kuten kohtaamisten, tapahtumien ja vapaaehtoistehtävien lukumääriä. Vaikuttavuuden ja erityisesti laadun mittaaminen ei ole helppoa ja tarkemmissa mittareissa voidaan myös kadottaa vapaaehtoistoiminnan idea. Kokonaisarvio ratkaisee lopulta. Rahasto seuraa myös trendejä: miten toiminta on kehittynyt pidemmän ajan kuluessa ja tarvitaanko jotain hanketta, jos osallistujia ei ole?

Mikä on vapaaehtoistoiminnan mittaamisessa olennaista?

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA

Olennaista on seurata vapaaehtoistoiminnan merkitystä ja tuloksia. Palautetta toiminnasta on hyvä kerätä myös mukana olevilta vapaaehtoisilta, usein he tuntevat parhaiten vapaaehtoistoiminnan haasteet ja vahvuudet.

Ulkoministeriö

Ulkoministeriölle on olennaista vapaaehtoistoiminnan mittaamisen osalta, että järjestöt noudattavat asetettuja ehtoja ja ohjeistusta. Vapaaehtoistoiminnan osalta ainoa ehto on raportoida vuosittain sen taloudellinen arvo.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Olennaisinta on, että avustuksen saajalla on käytössään oikeat mittarit, joiden avulla pystytään seuraamaan ja ennakoimaan yhteiskunnallisia muutoksia, jotka vaikuttavat avustuksen saajan toimintaympäristöön. Tunnistamalla nämä muutokset avustuksen saaja pystyy mukautumaan tai vaikuttamaan niihin, sekä turvaamaan oman toimintansa jatkuvuuden. Avustuksen saajat toimivat oman alansa asiantuntijoina kentällä, minkä takia selvityksissä arvostetaan avustuksen saajan omaa laadullista ja määrällistä arviota toiminnan vaikuttavuudesta.

Opetushallitus

Opetushallitukselle on tärkeää, että hanke toteutetaan ja osallistujat ovat oppineet sen ansiosta jotakin ja mahdollisimman moni hyötyy jotenkin hankkeesta. EU tyytyy usein aika pintapuoliseen mittaamiseen, vaikka sen rahoitusinstrumentit ovat suuria. Voidaankin kysyä, että miksi Euroopan unioni tukee sadoilla miljoonilla euroilla aktiivista kansalaisuutta? Tähän ei voi olla muuta syytä kuin että se on yhteiskunnalle jollakin tavalla tuottavaa; aktiiviset ihmiset toimivat yhteiskunnan eri sektoreilla ja vaikuttavat oman hyvinvointinsa lisäksi koko yhteiskunnan toimintaan. Osallistaminen siis kannattaa ja tärkeää on, että vapaaehtoistoimintaa ylipäätään tapahtuu, se on yhteiskunnassa mahdollista ja sille on tukirakenteita!

Leader-rahoitus

Vaikuttavuutta ei saa esiin vain määrällisillä mittareilla. Olennaista olisi saada esiin monipuolisesti laadullinen vaikuttavuus: miten lisätään osallisuutta ja osallisuuden tunnetta. Leader-hankkeissa ei vielä ole tehty tätä.

Suomen Kulttuurirahasto

Tärkeintä on sitoutumisen laadullinen mittaaminen. Seurantaan kannattaisi ottaa se, kuinka innostuneesti vapaaehtoiset tarttuvat hankkeeseen ja kuinka sitoutuneesti he jaksavat jatkaa toimintaa ja kehittää sen sisältöjä. Paras hanke on niin houkutteleva, että sen sisältö sitouttaa toimijat. Kannattelevatko hankepilotit itse itseään rahoituksen päättyessä ja muodostuvatko vapaaehtoistoimintaan perustuvat toiminnot pysyväksi toiminnaksi?

Voimme käynnistää erilaisia asioita, mutta varsinaista vaikuttavuutta on niiden aikana haastavaa todentaa. SKR:n hankkeissa on käytetty myös määrällisiä mittareita, kuten montako kerhoa järjestetään ja monenko kunnan alueella, mutta se ei aina ole olennaisinta. Toiminnan juurruttaminen vie aikaa ja todellinen vaikuttavuus näkyy vasta pitkän ajan kuluessa.

Jenny ja Antti Wihurin rahasto

Olennaista on, että tehdään sitä, mitä sanotaan. Tavoitteet, keinot ja välineet on määritelty ennalta ja kerrotaan, miten niillä mennään, sinne minne halutaan. Ennakkoarviota asioista verrataan lopputulokseen – kerrotaan poikkeamat ja opitaan niistä!

Miten itse mittaatte vaikuttavuutta omassa toiminnassanne? Millaista tietoa saatte sitä varten niiltä, joita rahoitatte?

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA

STEAn uusi strategia astuu voimaan vuonna 2020. Strategiamme mukaisesti vastaamme siitä, että avustusta käytetään tulokselliseen kansalaisjärjestöjen toimintaan. Avustetun toiminnan tuloksellisuuden ja vaikuttavuuden arviointia kehitetään STEAssa parhaillaan. Kehitystyöhön liittyen olemme kevään ja syksyn 2019 aikana käyneet keskustelua myös järjestöjen kanssa mahdollisten yhteisten mittareiden löytämiseksi toiminnan tulosten ja vaikutusten osoittamiseksi. Tämä työ on tämän julkaisun kirjoittamisaikaan osin vielä kesken. Vaikuttavuuden osoittamiseen oman haasteensa tuo esimerkiksi se, että yhteiskunnalliset haasteet, joihin avustetulla toiminnalla pyritään vastaamaan, ovat laajoja ja niihin vaikuttavat monet eri tekijät.

Ulkoministeriö

Ulkoministeriön toiminnassa vapaaehtoistyön vaikuttavuutta ei varsinaisesti mitata. Ministeriö saa tietoa valtionavustusta saavilta järjestöiltä vuosiraporteissa, kohdemaassa tapahtuvan seurannan ja järjestöjen kanssa käytävän vuoropuhelun täydentäessä raporteista saatavaa tietoa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Opetus- ja kulttuuriministeriölle yksittäiset mittarit vuoden tai parin aikajänteellä yksittäisissä hankkeissa kerättyinä eivät kerro vielä mitään, koska vaikuttavuus on monen tekijän summa, joka näkyy yhteiskunnallisena hyvin- tai pahoinvointina, menestyksenä ja sivistyksenä pidemmällä aikavälillä.

Opetushallitus

Opetushallitus on nykymuodossaan vielä melko uusi organisaatio ja vaikuttavuuden mittaamista kehitetään parhaillaan osana koko Opetushallituksen toiminnan kehittämistä. Tavoitteena on tulevaisuudessa pystyä paremmin arvioimaan sen toiminnan vaikuttavuutta. Opetushallitus pystyy varmasti asiakkaidensa ja yhteistyökumppaneidensa kanssa vaikuttamaan hyvinvointiin ja viheliäisten ongelmien ratkaisemiseen, mutta vaikutusten ja vaikuttavuuden mittaamista opetellaan vielä.

Leader-rahoitus

Leader-ryhmät arvioivat itse strategiansa vaikuttavuutta siten kuin parhaaksi katsovat. Leader-mallin toimivuudesta tehdään vuonna 2019 valtakunnallisesti ulkoinen arviointi ja sitä arvioidaan lisäksi osana kaikkia maaseutuohjelmasta rahoitettuja hankkeita, kun mitataan työllisyys- ja aluetalousvaikutuksia.

Suomen Kulttuurirahasto

Isommissa erillishankkeissamme on omat ohjausryhmät ja hankkeiden kulkua ja myös vaikuttavuutta halutaan seurata yhä tarkemmin, tarvittaessa erillisten tutkimusten tai selvitysten kautta. Toisaalta todellinen vaikuttavuus nähdään vasta pidemmän ajan kuluessa ja on usein monen eri toimijan ansiota, eikä välttämättä olisi edes mielekästä tai mahdollista seurata mikä juuri Kulttuurirahaston panos siihen on.

Jenny ja Antti Wihurin rahasto

Seuraamme monipuolisesti yhteiskunnan kehitystä ja päätämme missä haluamme olla mukana, eli mikä on historian ja tulevaisuuden valossa mielekästä. Rahastolla on ilo saada olla mukana hyvin monenlaisissa hankkeissa, mutta suru on se, ettei rahaston ole mahdollista (eikä pidäkään) ymmärtää kaikkea, mitä hankkeissa yksityiskohtien tasolla tehdään. Wihurin rahasto on pitkäjänteinen toimija ja seuraamme toiminnan ja yhteiskunnan kehittymistä pitkällä aikavälillä. Usein ei myöskään ole mahdollista saada esiin vain yhden rahoittajan osuutta, kun myönnetty tuki on osarahoitusta, vaan vaikuttavuus tulee yhdessä muiden toimijoiden kanssa.

Mikä on vapaaehtoistoiminnan arvo?

Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA

Usein tässä yhteydessä mainitaan vapaaehtoistoiminnan kansantaloudellinen arvo, mutta sen yhteiskunnallinen arvo ja merkitys järjestöjen toiminnalle on vähintään yhtä suuri. STEA-avustusta saavissa järjestöissä yli 200 000 ihmistä antaa vuosittain oman panoksensa kanssaihmisten tukemiseen. Vapaaehtoiset ovat niin olennainen osa järjestöjen toimintaa, että järjestötyö isona kokonaisuutena ilman vapaaehtoisien mukana oloa ei olisi mahdollista. Järjestötoiminnassa vapaaehtoiset ovat usein itsekin osa kohderyhmää ja siten tuntevat hyvin sen tilanteen ja tarpeet. Vapaaehtoiset tarvitsevat ja ansaitsevat kaiken sen tuen, mitä järjestöt voivat heille antaa.

Ulkoministeriö

Kukin järjestö määrittää itse toiminnalleen, myös vapaaehtoistoiminnalleen, arvon. Ulkoministeriö näkee kansalaisyhteiskuntatoiminnan kannalta vapaaehtoistyön yhtenä keskeisenä keinona tavoittaa eri kohderyhmiä ja lisätä tietoisuutta kehitysyhteistyöstä ja kehityspolitiikasta.

Opetus- ja kulttuuriministeriö

Vaikka vapaaehtoistoiminnalle on aiemmassa tutkimuksessa laskettu euromääräinen hinta, niin arvokkainta on sen kautta luotu ja koettu hyvinvointi, oppiminen ja merkityksellisyyden, yhteisöllisyyden ja osallisuuden tunne.

Opetushallitus

Yhteiskunta muuttuu ja asiat etenevät jatkuvasti: neuvolapalvelut ovat olemassa, syrjivään kielenkäyttöön kiinnitetään huomiota, seksuaalivähemmistöjen asema paranee – nämä kaikki ovat esimerkkejä vapaaehtoistoiminnan aikaansaannoksista ja arvosta! Osallisuus kannattaa. Se tuottaa isompaa yhteiskunnallista hyvää laajemminkin, mutta lähtee kuitenkin esimerkiksi yksilön erilaisten taitojen kasvusta ja koetusta osallisuudesta. Erilaisia vapaaehtoistoiminnan muotoja ei esimerkiksi voi laittaa arvojärjestykseen, koska jokainen niistä tuottaa yhteiskunnallista hyvää yksilön ja yhteisön kehittymisen ja kasvavan hyvinvoinnin kautta.

Leader-rahoitus

Vapaaehtoistoiminnalla on todella iso arvo monesta näkökulmasta – rahallinen arvo, mutta tietenkin myös ihmisten osallisuutta ja sitä kautta ehkä onnellisuutta ja työkykyä ylläpitävä, yhteisöllisyyttä lisäävä arvo. Leader-toiminnassa vapaaehtoistoiminnan arvo on aivan olennainen, täysin korvaamaton. Vapaaehtoistoiminnan arvosta Leader-toiminnassa kertoo myös se, että rahoituksen määrään vaikuttaa paikallisen strategian laatu: hyvän laadun perusteella voi saada ryhmälleen lisärahoitusta ja laadun arvioinnissa yhtenä kriteerinä on juuri talkootyön määrä.

Suomen Kulttuurirahasto

Vapaaehtoistoiminnan merkitys on todella iso. Kulttuurirahasto on koko kansan rahasto, kaikkia suomalaisia varten ja sen kaikessa toiminnassa on mukana tasa-arvon näkemys. Vapaaehtoistoiminnan merkitys on ratkaisevan suuri: monet hankkeemme eivät ilman vapaaehtoisten lähtemistä mukaan olisi onnistuneet lainkaan. Myös vuosittain apurahaesityksiä tekevät vaihtuvat vertaisarvioitsijamme toteuttavat eräänlaista vapaaehtoistoimintaa halutessaan käyttää arvokasta aikaansa tieteen- ja taiteentekijöiden hyväksi.

Jenny ja Antti Wihurin rahasto

Tämä on hieno, jopa häkellyttävä kysymys. Yhdellä sanalla kuvaten: suuri. Vapaaehtoistoiminta on Suomessa aivan valtava asia, jonka arvoa on vaikea edes mitata. Moni asia ei pyörisi ilman vapaaehtoisia. Toiminta on jo sinällään tärkeää, mutta yhtä tärkeää on oppia sen kautta yhteiskuntaan osallistumista. Kun ihmiset toimivat ja kokevat yhdessä, vähennetään ihmisten eriytymistä ja yhteiskunnan polarisoitumista. Vapaaehtoistoiminta ei ole sitä, että vain puuhataan jotain, vaan sillä on siis yhteiskuntaa rakentava ja kehittävä vaikutus: vapaa kansalaisyhteiskunta ja demokratia toteutuvat, kun ihmiset osallistuvat vapaaehtoistoiminnan kautta yhteiskuntaan.

JUKKA HOFFRÉN
Kirjoittaja on Helsingin yliopiston soveltavan tilastotieteen dosentti. Taustaltaan hän on taloustieteilijä ja väitellyt ensimmäisenä ympäristöpolitiikasta Suomessa vuonna 2000. Hoffrénin kiinnostuksen kohteita ovat ympäristötalous- ja tilastotiede sekä kestävän kehityksen, ekotehokkuuden ja hyvinvoinnin mittaaminen. Hoffrén vastaa Tilastokeskuksessa tutkimuspäällikkönä Suomen globaalien kestävän kehityksen globaalien SDG-indikaattoreiden kansallisesta tuottamisesta. SDG-indikaattoreilla seurataan YK:n kestävän kehityksen Agenda 2030 -ohjelman toteutumista.

KUVA: 2b AGENDA 2030

Agenda 2030: Vapaaehtoistyö luo hyvinvointia

Tutkimusten mukaan vapaaehtoistyö lisää paitsi avunsaajien myös vapaaehtoisten itsensä hyvinvointia. Myös vapaaehtoistyön taloudellinen arvo on merkittävä, vaikka se jää nykyisin monesti puutteellisen tilastoinnin takia näkymättömiin. YK:n kestävän kehityksen toimintaohjelman Agenda 2030:n tavoitteena on tehdä näkyväksi ihmisten tekemä palkaton työ sekä mitata ihmisten hyvinvoinnin kehitystä. Suomessa vapaaehtoistyön vuosittaiseksi arvoksi voidaan arvioida kolme miljardia euroa eli 1,5 prosenttia BKT:n arvosta.

Vapaaehtoistyötä on tehty Suomessa läpi historian. Ihmiset ovat auttaneet toisiaan ja hoitaneet yhteisiä paikallisia asioita vapaaehtoisuuden pohjalta. Kunnallisten luottamustehtävien hoitaminen, naapuriapu, talkoot, vapaapalokunnat, järjestötoiminta, sairaista ja köyhistä huolehtiminen ovat esimerkkejä vapaaehtoistyöstä. Amerikkalaisten tutkijoiden laajan haastattelututkimuksen mukaan ihmisten hyvinvoinnista 40 prosenttia tulee siitä, että heillä on jotain merkityksellistä tehtävää, jossa he voivat toteuttaa itseään. Tämä voi olla palkkatyötä, opiskelua, harrastus- tai vapaaehtoistoimintaan osallistumista. Vain 10 prosenttia onnellisuudesta tulee ulkoisista olosuhteista kuten materiasta ja rahasta. Loput 50 prosenttia onnellisuudesta määräytyy ns. set pointin, eli onnellisuuden perustason, mukaan. Jokaisella ihmisellä on tietty onnellisuuden taso, jolle onnellisuus pyrkii aina palautumaan (Lybomirsky et. al 2005). Tutkimuksen mukaan nimenomaan merkityksellinen toiminta on ihmisten onnellisuuden ja hyvinvoinnin kannalta tärkeää.

Perinteisesti itsensä toteuttamista on Suomessa tehty palkkatyön kautta. Eläköitymisen, työttömyyden, syrjäytymisen tai työn vaikutusmahdollisuuksien kaventuessa monet etsivät itsensä toteuttamisen mahdollisuuksia myös vapaaehtoistyöstä. Hyvinvointia tuottavat palkkatyön sijasta yhä enemmän vapaaehtoistoiminnasta saadut kokemukset tarpeellisuudesta ja hyödyllisyydestä sekä merkityksellisen työn tekemisestä. Vapaaehtoistyö myös vahvistaa minäkuvaa, itseilmaisua ja identiteettiä sekä kehittää taitoja ja auttaa oppimaan uutta.

YK:N AGENDA 2030: KOHTI HYVINVOINNIN MITTAAMISTA

Maailman maiden valtion päämiehet hyväksyivät YK:n yleiskokouksessa kestävän kehityksen laajan toimintaohjelman Agenda 2030:n. Sen tavoit-

teen 5.4 mukaan halutaan tehdä näkyväksi palkaton hoito- ja kotitaloustyö sekä tunnustaa sen taloudellinen merkitys. Lisäksi Agenda 2030:n tavoite 17.19 mukaan tavoitteena on kehittää vuoteen 2030 mennessä kestävän kehityksen etenemistä seuraavia mittareita bruttokansantuotemittarin täydennykseksi nykyisten hankkeiden pohjalta. (Yhdistyneet kansakunnat 2015). Esillä on nk. Aidon kehityksen indikaattorin (Genuine Progress Indicator, GPI) tyyppisen mittarin käyttöönotto, jolla seurataan Suomen hyvinvoinnin kehitystä. (UNCTAD 2016). Tässä mittarissa taloudellinen arvo annetaan myös niille hyvinvointia lisääville tekijöille, joilla ei ole markkinahintaa ja jotka siksi eivät sisälly bruttokansantuotelaskelmiin.

GPI perustuu pitkään jatkumoon kehitettyjä taloudellista hyvinvointia mittaavia mittareita. GPI on Herman Dalyn ja John Cobbin (1989) esittelemän Taloudellisen hyvinvoinnin indeksin (Index of Sustainable EconomicWelfare, ISEW) jatkokehitelmä, joka mittaa kestävää taloudellista hyvinvointia. GPI-indikaattori on kehitetty ISEW:n pohjalta mittaamaan kestävää taloudellista hyvinvointia. GPI:n lähtökohtana ovat tulonjaolla painotetut yksityiset kulutusmenot, joita korjataan rahamääräisesti arvioiduilla, hyvinvointia vähentävillä ja lisäävillä tekijöillä. (Rättö 2010). GPI:n laskentakaava on seuraava:

GPI = Cadj. + B - F - H + I

missä

Cadj. on tulonjaolla painotettu yksityinen kulutus

B on hyvinvointia tuottavien markkinattomien palveluiden arvo

F on yksityiset, tuotannon haitoista aiheutuvat menot

H on luonnon heikentymisestä ja luonnonvarojen kulumisesta aiheutuvat kustannukset

I on pääomakannan kasvu ja kansainvälisen kaupan tasapaino.

Sekä ISEW että GPI pyrkivät huomioimaan kuluttajien hyvinvointiin vaikuttavat tekijät. Yksityisten kulutusmenojen luomaa hyvinvointia korjataan ISEW:ssä ja GPI:ssä kuitenkin osittain eri tekijöillä. Taulukossa 1 on listattu ISEW:n ja GPI:n arvoa lisäävät ja vähentävät tekijät. ISEW- ja GPI-indikaattoreiden kuva yhteiskunnan kehityksestä voi poiketa merkittävästi BKT:n luomasta kuvasta.

Taulukko 1. ISEWin ja GPI:n arvoa lisäävät (+) ja vähentävät (-) komponentit

	KESTÄVÄN TALOUDELLISEN HYVINVOINNIN IDENKSI (ISEW)		AIDON KEHITYKSEN INDIKAATTORI (GPI)
+	Painotettu yksityinen kulutus	+	Painotettu yksityinen kulutus
+	Kotitaloustyön arvo	+	Kotitaloustyön ja vanhemmuuden arvo
+	Kestokulutushyödykkeiden tuottamat palvelut	+	Korkeakoulutuksen arvo
+	Katujen ja teiden tuottama hyöty	+	Vapaaehtoistyön arvo
+	Julkiset kulutusmenot terveyteen ja koulutukseen	+	Kestokulutushyödykkeiden tuottamat palvelut
-	Kestokulutushyödykkeiden hankinta	+	Maanteiden tuottama hyöty
-	Yksityiset terveys- ja koulutusmenot	-	Rikollisuuden aiheuttamat kustannukset
-	Mainonnan kustannukset	-	Vapaa-ajan menettämisen arvo
-	Työmatkakustannukset	-	Työttömyyden kustannukset
-	Kaupungistumisen aiheuttamat kustannukset	-	Kestokulutushyödykkeiden hankinta
-	Liikenneonnettomuuksien kustannukset	-	Työmatkakustannukset
-	Vesien pilaantumisen kustannukset	-	Kotitalouksien saasteiden torjunta
-	Ilmansaastumisen kustannukset	-	Liikenneonnettomuuksien kustannukset
-	Meluhaittojen kustannukset	-	Vesistöjen pilaantumisen kustannukset
-	Soiden häviäminen	-	Ilmansaastumisen kustannukset
-	Maatalousmaan väheneminen	-	Meluhaittojen kustannukset
-	Uusiutumattomien luonnonvarojen käyttö	-	Soiden ja kosteikkojen häviäminen
-	Aiheutuneiden pitkäaikaisten ympäristövaurioiden arvo	-	Maatalousmaan väheneminen
		-	Luonnontilaisten metsien häviäminen
-	Pääoman nettokasvu	-	Luonnovarojen käyttö
+/-	Muutokset maan kansainvälisessä asemassa	-	Hiilidioksipäästön aiheuttamat haitat
=	ISEW	-	Otsonikerroksen ohentumisen kustannukset
		+/-	Pääoman nettokasvu
		+/-	Nettolainananto
	(Hoffrén 2001; Rättö 2010)	=	GPI

Hyvinvointi ja yhteiskunnan edistyminen ovat moniselitteisiä ja -ulotteisia käsitteitä, joten hyvinvoinnin kaikkia ulottuvuuksia on mahdotonta sisällyttää yhteen mittariin. GPI:n pyrkimyksenä on kuitenkin kuvata hyvinvoinnin kehitystä makrotasolla ja toimia kestävän kehityksen mukaisen päätöksenteon apuvälineenä. GPI kuvaa yhteiskunnan hyvinvoinnin nykytilaa ja sen kehityssuuntaa sekä mahdollisuuksia ylläpitää saavutettua hyvinvointia tulevaisuudessa.

SUOMEN GPI- JA ISEW-MITTARIEN KEHITYS

Kestävän taloudellisen kehityksen indikaattorin (Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW) ja Aidon kehityksen indikaattorin (Genuine Progress Indicator, GPI) mukaan suomalaisten hyvinvointi ei juuri ole kasvanut sitten 1980-luvun puolivälin tuotannon kasvusta huolimatta, vaikka BKT:n kasvu on ollut nopeaa ja jatkuvaa (ks. Kuvio 1).

Kuvio 1.
Suomen BKT:n, GPI:n ja ISEW:in kehitys vuosina 1945–2018 asukasta kohti (euroa vuoden 2010 hinnoin)

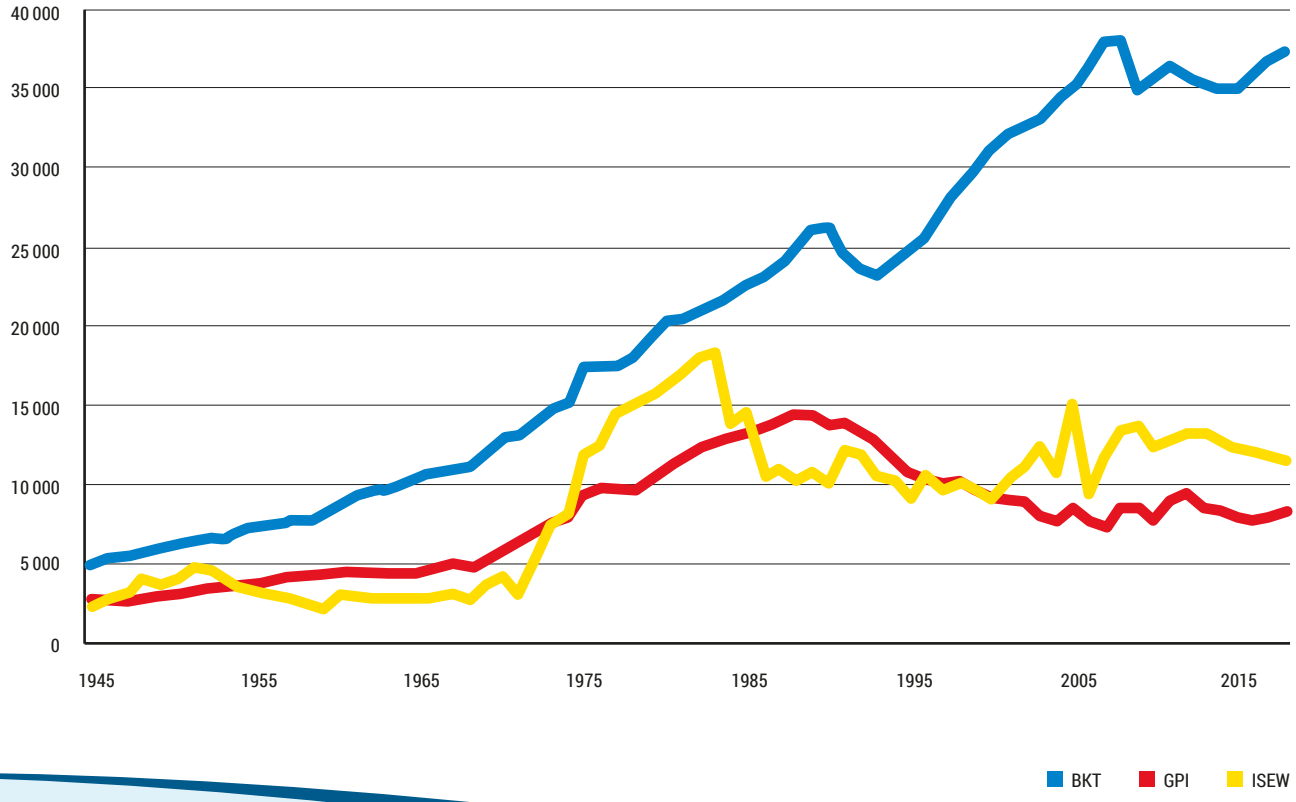

Suomen GPI kasvoi aina vuoteen 1989 saakka, minkä jälkeen se on kääntynyt laskuun, joka on jatkunut aina näihin vuosiin asti. GPI:n antama kuva hyvinvoinnin kehityksestä ja tulevaisuudesta Suomessa onkin hyvin huolestuttava. Suomen ISEW kasvoi aina vuoteen 1983 saakka, minkä jälkeen se kääntyi ensin laskuun, mutta on sittemmin tasaantunut alhaiselle tasolle. Hyvinvoinnin kehitys näyttää viime vuosina polkeneen paikoillaan. Kuviossa 2 on esitetty Suomen GPI:n pääkomponenttien kehitys vuosina 1945–2018.

Kuvio 2.
Suomen ISEW:in pääkomponenttien kehitys vuosina 1945–2018 (miljoonaa euroa vuoden 2010 hinnoin)

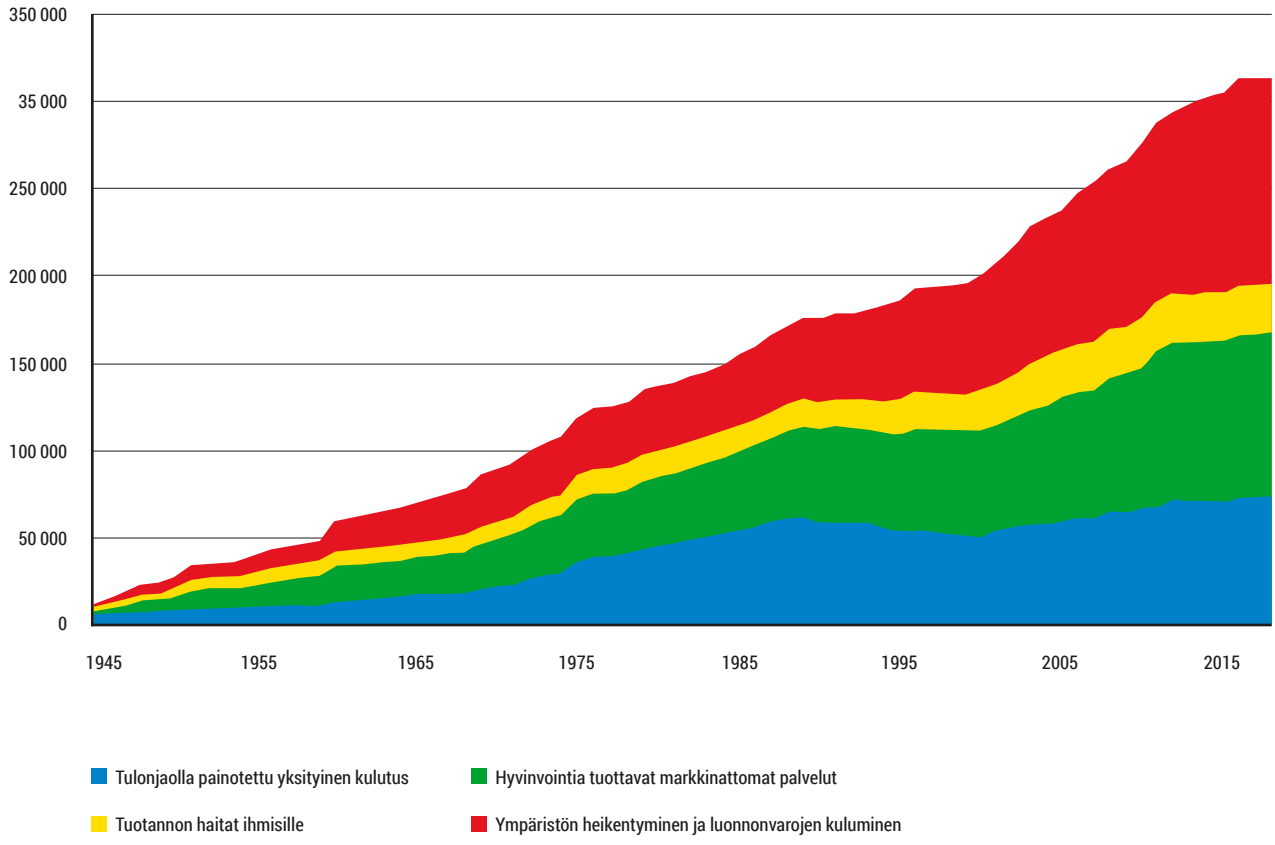

Tulonjaolla painotettu yksityinen kulutuksen kasvu taittui 1990-luvun alussa ja uudelleen aiempi huipputaso saavutettiin vasta 2000-luvun alussa. Hyvinvointia tuottavien ns. markkinoimattomien palvelujen arvo on sitä vastoin kasvanut voimakkaasti. Tuotannon suorat haitat ihmisten hyvinvoinnille on pystytty pitämään pieninä ympäristöpolitiikan toimenpitein. Sen sijaan talouden tuottamat epäsuorat haitat, ympäristön heikentyminen ja luonnonvarojen kuluminen ovat kasvaneet merkittävästi etenkin 1990-luvun puolivälin jälkeen. (Hoffrén 2019)

Vaikka positiivisten tekijöiden, tulonjaolla painotetun yksityisen kulutuksen ja muiden hyvinvointia tuottavien markkinattomien palveluiden arvo on kasvanut jatkuvasti, on negatiivisten tekijöiden arvo, etenkin luonnonvarojen kulumisen ja ympäristön laadun heikentymisen, syönyt parannusten arvot. (Hoffrén 2019b)

VAPAAEHTOISTYÖ OSANA GPI-MITTARIA

GPI-mittari ottaa huomioon palkattoman kotitaloustyön ja vanhemmuuden, korkeakoulutuksen, liikenneväylien ja kestokulutustavaroiden tuottaman hyödyn sekä vapaaehtoistyön arvon hyvinvointia lisäävinä tekijöinä. Näiden kaikkien ns. markkinattomien, hyvinvointia nostavien tekijöiden kokonaisarvo oli vuonna 2018 94,6 miljardia euroa. Eristä kotitaloustyön ja vanhemmuuden arvo 63,4 miljardia euroa on suurin (63,8 %), korkeakoulutuksen uutta luova hyöty on 15,2 miljardia euroa (16,1%), kestokulutustavaroista saatava hyöty on 14,4 miljardia (15,2 %) ja teiden ja katujen tuottama hyöty 1,6 miljardia (1,7 %). Vapaaehtoistyön arvo oli 3 miljardia (3,2 %).

Vapaaehtoistyön arvo saadaan kertomalla asukasta kohden vuoden aikana tehty vapaaehtoistyön määrä tunteina keskipalkalla ja työikäisen eli

15 – 74 -vuotiaan aktiiviväestön määrällä. Vapaehtoistyön määrä on saatu Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksesta ja keskipalkka Tilastokeskuksen palkkatilastoista. Kuviossa 3 on esitetty Suomen vapaaehtoistyön arvon kehitys vuosina 1945–2018.

Suomessa vapaaehtoistyötä tilastoidaan Tilastokeskuksen vapaa-aikatutkimuksissa ja ajankäyttötutkimuksissa. Vapaa-aikatutkimuksen mukaan vuonna 2017 suomalaisista 28 % teki vapaaehtoistyötä. Ajankäyttötutkimukset taas kertovat kuinka paljon ihmiset tekevät vapaaehtoistyötä. Vuonna 2009 suomalaisilla oli viikossa 47 tuntia vapaa-aikaa, josta osallistuvaan toimintaa käytettiin keskimäärin kuusi minuuttia vuorokaudessa. Osallistuva toiminta pitää sisällään niin järjestötoiminnan kuin uskonnollisen osallistumisen mm. seurakuntien toimintaan.

Kuvio 3. Vapaaehtoistyön arvon kehitys 1945–2018 (1 000 euroa vuoden 2010 hinnoin)

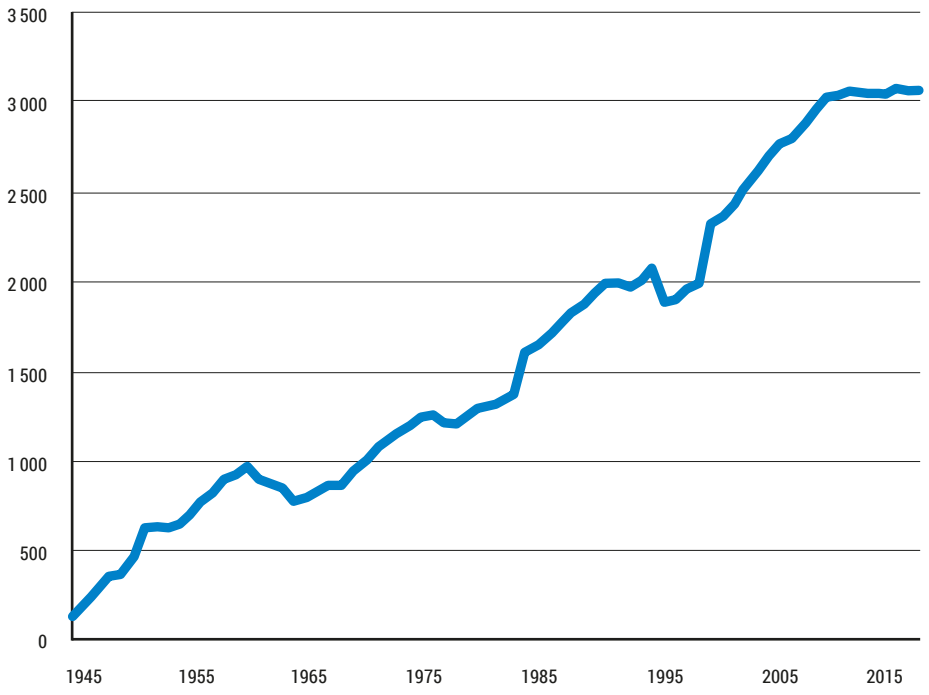

VAPAAEHTOISTYÖN ARVOTTAMINEN

Vapaaehtoistyön kansantaloudellisesta kokonaisarvosta ei ole juurikaan tehty laskelmia. Helsingin yliopiston Ruralia-instituutin vuonna 2011 tekemän tutkimuksen mukaan neljän suuren vapaaehtoistyötä hyödyntävän järjestön (Mannerheimin Lastensuojeluliitto, Suomen 4 H-liitto, Suomen Pelastusalan keskusjärjestö ja Suomen Punainen Risti) vapaaehtoistyön arvo oli keskimäärin 132 miljoonaa euroa vuonna 2009 (Kuvaja 2011). Vapaaehtoistyön alkuperäinen kustannettava tuntihinta järjestöille oli 1,93 euroa, mutta työn todellisen arvon tuntihinnaksi katsottiin tutkimuksessa noin 12,5 euroa.

Vapaaehtoistyön arvottamisen haasteena on se, katsotaanko vapaaehtoistyötä voitavan verrata suoraan palkallisesti tehtyyn työhön vai onko vapaaehtoistyö arvotettava vähempiarvoiseksi toiminnaksi? Vapaaehtoistyön tuntihintana voidaan käyttää minimipalkkaa, väestön keskipalkkaa sekä työn tekemisestä aiheutuneita kustannuksia (European Volunteer Centre 2008). Minimipalkan käyttämisen on katsottu sopivan etenkin tilanteisiin, joissa voidaan hyödyntää kouluttamatonta vapaaehtoistyövoimaa melko yksinkertaisissa tehtävissä.

Keskipalkkaa tai samantyyppisten toimintojen keskipalkkaa käyttämällä vapaaehtoistyö hinnoitellaan yhtä arvokkaaksi kuin tavallinen palkkatyö. Ajatuksena on, että vapaaehtoiset hyödyntävät palkkatyössään käyttämäänsä osaamista ja ammattitaitoa myös vapaaehtoistyössä. Alin tuntihinta vapaaehtoistyölle saadaan käyttämällä hinnoitteluperusteena vapaehtoistyön kustannuksia. Tämä voidaan myös suhteuttaa arvioon vapaaehtoistyön vaikuttavuudesta.

GPI-metodologiassa vapaaehtoistyön hinta oli suomalaisten keskipalkka, eli 17,1 euroa tunnilta vuonna 2009, kun taas kotitaloustyön arvona käytetään alempaa hintaa 11,7 euroa / tunti, joka on 76,1 prosenttia keskipalkasta. Tämä perustuu ajatukseen, että kotitaloustyöt ovat yksinkertaisempia ja edullisempia kuin keskimääräinen palkkatyö. Arvio alemmasta tuntihinnasta on saatu Hilkka Tainion (1991) Etlalle tekemästä tutkimuksesta. Vapaaehtoistyön katsotaan puolestaan olevan yhtä arvokasta kuin palkkatyönkin.

Vapaaehtoistyön kokonaistaloudellinen arvo, yli kolme miljardia euroa, on 1,5 prosenttia Suomen bruttokansantuotteen arvosta. Arvo vastaa muiden maiden vastaavia laskelmia. Kanadan tilastoviraston tekemän arvion mukaan vapaaehtoistyön arvonlisäys vastaa 1,4 prosenttia Kanadan bruttokansantuotteesta, mikä vastaa Kanadan maa- ja metsätalouden BKT-osuutta. Belgiassa vapaaehtoistyön arvoksi on arvioitu 0,8 prosenttia bruttokansantuotteesta, Uudessa-Seelannissa 2,3 prosenttia ja Japanissa yksi prosentti. (European Volunteer Centre 2008)

VAPAAEHTOISTYÖ NÄKYVÄKSI OSAKSI HYVINVOINTIYHTEISKUNTAA

Hyvinvointivaltio korvautui 1990-luvulla hyvinvointiyhteiskunnalla, jossa yksittäisiltä kansalaisilta edellytetään suurempaa vastuun ottamista itsestään ja toisistaan, ja jossa julkisen sektorin ohella peruspalveluista huolehtimaan haluttiin yrityksiä ja kansalaisjärjestöjä. Taustatekijänä on ollut hyvinvointivaltiota vaivannut rahoituskriisi. Samalla on korostunut kolmannen sekto-

rin taloudellinen merkitys, vaikka sektori itse painottaa voittoa tavoittelematonta jakamista, riippumattomuutta valtiosta ja yrityssektorista sekä ennen muuta toiminnan vapaaehtoisuutta.

Vapaaehtoistyöllä korvataan nyt osaksi aiemmin hyvinvointivaltion ylläpitämiä julkisia palveluita, joten toiminnan kustannuksia ja tuottoja joudutaan arvioimaan aiempaa enemmän. Näitä toimintoja ovat esimerkiksi vapaaehtoisvoimin toteutettu kirjastojen ja liikuntapaikkojen avoinna pitäminen, palo- ja pelastustoimentehtävät, urheilukisojen järjestäminen, luonnonkatastrofeissa auttaminen, kehitysyhteistyö ja ruoka-avun jakaminen köyhille. (Harju 2004). Kasvavana haasteena onkin rajanveto vapaaehtoistyön ja kaupallisin perustein toimivan yritystoiminnan välillä.

Vapaaehtoistyön taloudellisen arvon laskenta auttaa osaltaan sovittamaan järjestöjen tarjoamat vapaaehtoispalvelut paremmin osaksi hyvinvointiyhteiskunnan palvelutarjontaa. Tilastoinnin parantaminen vaatii jatkossa kattavampaa tietoa vapaaehtoistehtävien vaativuuden jakautumisesta ja niihin käytetystä ajasta. Palkkatyössä käytetty työajanseuranta sopii kuitenkin huonosti perinteisiin käsityksiin vapaaehtoistyöstä, ja yritykset seurata työaikaa usein laiminlyödään joko välinpitämättömyyttä tai tarkoituksellisesti. Kuitenkin järjestöille oman toiminnan laajuuden ja vaikuttavuuden kuvaaminen, esimerkiksi rahoitusta haettaessa, olisi tärkeää.

LÄHTEET

Daly, H. & J. Cobb Jr. 1989. *For the Common Good.* Boston: Beacon Press.

European VolunteerCenter 2008. CEV General Assembly Conference "Putting Volunteering on the economic map of Europe". 18 April 2008. Final Report. [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: http://www.kansalaisareena.fi/volunteering_economy_europe.pdf

Harju, A. 2004. Vapaaehtoistoiminnan merkitys kasvaa. Kansalaisfoorumi.net. [viitattu 24.9.2019].
Saantitapa: https://www.kansalaisyhteiskunta.fi/tietopalvelu/vapaaehtoistoiminta/kansalaisfoorumi.net/vapaaehtoistoiminnan_merkitys_kasvaa

Hoffrén, J. 2019b. Luonnon vaikutus hyvinvointiimme ja huomiointi hyvinvoinnin aggregaattimittareissa. Teoksessa: Ylilauri, M. & Yli-Viikari, A. (eds.). Kohti luonnollista hyvinvointia: Näkökulmia luontoperustaisen toiminnan kehittämiseen. Levón instituutin julkaisuja; no. 143. Vaasa: Vaasan yliopisto. p. 20-28. [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: https://osuva.uwasa.fi/bitstream/handle/10024/8172/978-952-476-861-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Hoffrén, J. 2019. Hyvinvointitalouden mittareiden käyttökelpoisuus päätöksenteossa. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 8/2018. Helsinki. [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/julkaisut/Documents/tuvj_8+2019.pdf

Hoffrén, J. 2001. *Measuring the Eco-efficiency of Welfare Generation in a National Economy. The Case of Finland.* Helsinki: Tilastokeskus. [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/67162/951-44-5252-6.pdf;sequence=1

Kuvaja, S. 2011. Vapaaehtoistyön arvo. Kansalaisfoorumi.net. [viitattu 24.9.2019]. Saantitapa: https://www.kansalaisyhteiskunta.fi/tietopalvelu/vapaaehtoistoiminta/kansalaisfoorumi.net/vapaaehtoistyon_arvo

Lyubomirsky S., K Sheldon & D. Schkade 2005. Pursuing Happiness: The architecture of sustainable change. Review of General Phychology 9, 111-131. [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: http://sonjalyubomirsky.com/wp-content/themes/sonjalyubomirsky/papers/LSS2005.pdf

Rättö, H. 2010. *Hyvinvointi ja hyvinvoinnin mittaamisen kehittäminen.* Tilastokeskus. Tutkimuksia. 2. painos, Helsinki.

UNCTAD 2016: Goal 17 Partnerships for the goals. Target 17.19: Measure progress. [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: https://stats.unctad.org/Dgff2016/partnership/goal17/target_17_19.html

Suomen virallinen tilasto (SVT): Vapaa-ajan osallistuminen [verkkojulkaisu].

Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/vpa/

Suomen virallinen tilasto (SVT): Ajankäyttö [verkkojulkaisu].

ISSN=1799-5639. Ajankäytön muutokset 2000-luvulla 2009, Laatuseloste: Ajankäyttötutkimus 2009. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 24.9.2019].
Saantitapa: http://www.stat.fi/til/akay/2009/05/akay_2009_05_2011-12-15_laa_001_fi.html

Tainio, H. (1991). Kotitaloustuotanto ja taloudellinen kasvu. Sarja B74. Helsinki: Etla. [viitattu: 24.9.2019]. Saantitapa: https://www.etla.fi/wp-content/uploads/B74.pdf

Yhdistyneet kansakunnat 2015. Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. Yleiskokouksen päätöslauselma 25. syyskuuta 2015. Epävirallinen suomennos. [viitattu: 24.9.2019]. Saantitapa: https://kestavakehitys.fi/documents/2167391/2186383/Agenda2030_ep%C3%A4virallinen+suomennos.pdf/707fe444-6540-49d6-86a3-fd6bee1cf345/Agenda2030_ep%C3%A4virallinen+suomennos.pdf

Arvostetut mittarit

Ymmärtääksemme toimintamme vaikutuksia ja kertoaksemme niistä rahoittajille, päättäjille ja vapaaehtoisille itselleen, meidän täytyy mitata vaikutuksia jollain tavalla. Millä mittareilla tämä onnistuu, mistä kannattaa lähteä liikkeelle ja miten omaa arviointiaan voi kehittää?

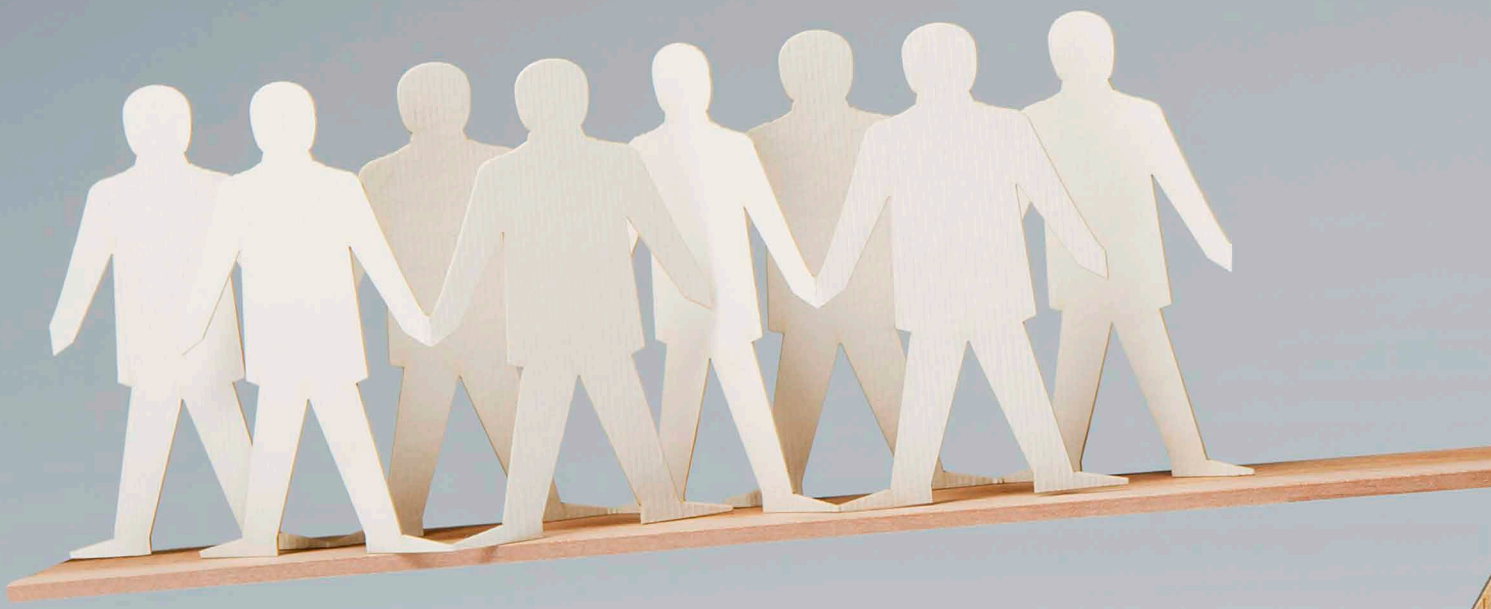

Kaksitoista vinkkiä vapaaehtoistoiminnan vaikutusten arviointiin

Kuusi työkalua kokeiltavaksi

Muutoskartoitus

Muutoskartoitus (Outcome Mapping) on suunnitteluun, seurantaan ja arviointiin kehitetty osallistava lähestymistapa. Tuloksiksi määritellään ihmisten ja organisaatioiden käyttäytymisen tai toiminnan muutokset. Menetelmän avulla hahmotetaan, mitkä asiat ja tahot ovat meidän vaikutuspiirissämme ja mitataan, kuinka niiden toiminta ja valtasuhteet muuttuvat. Menetelmä suuntaa huomion jatkuvaan oppimiseen ja se sopii hyvin esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan prosessin seurantaan ja kehittämiseen. Outcome Mapping learning community on englanninkielinen sivusto, josta löydät lisätietoja. Suomessa menetelmää on käyttänyt ja kouluttanut eniten Fingo.

Onnistumiskartoitus

Onnistumiskartoituksessa katsotaan taaksepäin ja arvioidaan yhdessä tehtyä työtä ja se sopii hyvin projektimaiseen toimintaan – sen voi tehdä esimerkiksi yhdessä vapaaehtoisten, kohderyhmän ja mahdollisen henkilöstön kanssa, kun on kehitetty organisaation vapaaehtoistoiminnan prosessia. Onnistumiskartoitus nostaa esiin asioita, joiden koetaan olevan joko toimintaa edistäviä tai sitä haittaavia. Tavoitteena on oppia tehdystä työstä ja varmistaa, että oppimistuloksia hyödynnetään myös jatkossa.

SROI

SROI eli Social Return on Investment on menetelmä toiminnan taloudellisten kustannusten ja hyötyjen arviointiin. Siinä kustannusten lisäksi myös hyödyt arvotetaan rahamääräisesti. Menetelmällä ”pehmeät” hyödyt tuodaan ”kovien” rinnalle. Soste on julkaissut oppaan menetelmän käyttämiseen ja se sopii erityisen hyvin järjestöjen toiminnan arviointiin.

SOSIAALISEN HYÖDYN MITTAAMINEN

Sosiaalinen tilinpito

Sosiaalinen tilinpito on viitekehys toiminnan sosiaalisten ja yhteiskunnallisten hyötyjen mittaamiseen. Menetelmässä toiminnasta saatu hyöty osoitetaan taloudellisen kirjanpidon tavoin tosittein ja tilinpäätöksen muodossa. Tarkoituksena on todentaa, että toiminta on kohdentunut oikeisiin asioihin ja ollut vaikuttavaa. Sopii laajempien kokonaisuuksien, kuten kokonaisen organisaation toiminnan arviointiin ja vapaaehtoistoiminnan arviointiin osana sitä.

Paukuista peukkuihin

Paukuista peukkuihin on järjestelmä yhdistysten vapaaehtoistoiminnan sosiaalisen hyödyn mittaamiseen. Opintokeskus Sivis ja Suomen Parkinson-liitto ovat kehittäneet sen työkaluksi erityisesti pienemmille yhdistyksille.

TOIMINTAKYVYN MITTAAMINEN

Esimerkiksi: Kykyviisari

Kykyviisari on työ- ja toimintakyvyn itsearviointimenetelmä, joka perustuu vastaajan omaan arvioon tilanteestaan. Se on muodoltaan kyselylomake, jonka voi täyttää paperilla tai verkossa. Työkalua voi soveltaa vapaaehtoistoiminnan mittaamiseen esimerkiksi näin: vapaaehtoiset tai vapaaehtoistoiminnan kohteena olevat täyttävät Kykyviisarin aivan toiminnan alussa ja osallistuttuaan toimintaan määrätyn ajan ja tuloksia verrataan toisiinsa.

LÖYDÄ LISÄÄ

TOIMIA-tietokanta

TOIMIA-tietokanta on toimintakyvyn mittaamisesta ja arvioinnista tietoa etsivien ammattilaisten työväline. Tietokannasta löytyy valmiita mittareita muun muassa fyysisen, sosiaalisen ja psyykkisen toimintakyvyn ja elämänlaadun mittaamiseen.

Kuusi linkkiä lisälukemistoksi

KUN	HYÖDYNNÄ TÄMÄ
Vapaaehtoistoiminta tai sen mittaaminen on organisaatiollesi ihan uutta.	Vinkkejä vapaaehtoistoiminnan tilastointiin, joita on koottu Toimeksi.fi-sivulle.
Olet aloittamassa arviointia omassa organisaatiossasi.	Innokylästä löytyy valmis arvioinnin suunnittelua tukeva lomake. Projektimaisen toiminnan kokonaissuunnittelua ja arviointia taas tukee Suunta-työkalu.
Haluat kehittää käytössä olevia hyviä arviointikäytäntöjä tai ottaa käyttöön uusia menetelmiä.	Better Evaluation –sivusto ja yhteisö, jotka kokoavat maailmanlaajuisesti parhaat arviointikäytännöt. Sivusto on englanninkielinen.
Haluatte kerätä tietoa palautekyselyillä.	Toimeksi.fi-sivustolta löytyy neuvoja palautteen keräämisen suunnitteluun ja ARTSI-toiminnan sivuilta valmiita palautelomakepohjia vapaaehtoisille ja muille sidosryhmille.
Haluatte kerätä tietoa itsearvioinnin avulla.	Opas oman toiminnan arviointiin järjestöille on Kuntoutussäätiön julkaisu, joka esittelee yhden itsearviointimallin. Muista myös STEAn Itsearviointiopas.
Päädytte pyytämään puolueettoman arvioinnin organisaation ulkopuolelta.	Innokylästä löytyy ulkoisen arvioinnin tilaamisen tarkistuslista.

BONUS

Kun haluat kehittää vapaaehtois-toiminnan laatua, tarkastele sitä vapaaehtoistyön laadunhallinta-järjestelmän kautta. Esimerkkejä löytyy esimerkiksi Gerocenteriltä.

Pokka kysyy ”Miten meillä menee?”

Kun kysyt oikeilta ihmisiltä oikeita asioita, saat tietoa tuloksista ja osaat kehittää toimintaa oikeaan suuntaan. Tiedolla johtaminen tuottaa tuloksia, ja tiedon avulla on helppo raportoida toiminnasta eri tahoille, kuten osallistujille, vapaaehtoisille, hallitukselle, yhteistyökumppaneille ja rahoittajille. Miten omaa toimintaa kannattaisi arvioida? Miten vaikuttavuutta voi mitata? Mistä löytää yhteisiä mittareita? Miten meillä menee? Arviointi- ja kyselytyökalu Pokka auttaa sinua ottamaan selvää.

Kukunorissa yhdistämme erilaisia kulttuurin keinoja hyvinvoinnin lisäämiseksi. Kukunorin Propellipäät-hanke kehittää kokeilevaa organisaatiokulttuuria suomalaisissa sote-alan järjestöissä. Tuemme organisaatioita kehittämään toimintaansa myös monipuolisesti kerätyn tiedon avulla, ja tähän tarpeeseen olemme luoneet arviointi- ja kyselytyökalu Pokan.

Vapaaehtoistoiminnan kehittämisessä erityisesti vapaaehtoisilta kerätty tieto on tärkeää. Tietoa kerätessä kysytään vapaaehtoisilta minkälaisena toiminta heille näyttäytyy ja miten he sitä kehittäisivät. On myös olennaista kysyä, miten toiminta vaikuttaa vapaaehtoisiin itseensä ja minkälaista tukea he saavat ja tarvitsevat toimintaansa?

Erinomaisuuteen pyrkivät organisaatiot kehittävät toimintaansa jatkuvasti kerätyn tiedon avulla. Jotta arviointitiedon keruu tukee toiminnan kehittämistä, sitä pitää kerätä systemaattisesti. Pokka tukee käyttäjiään keräämään tietoa omasta toiminnasta moninäkökulmaisesti ja ottamaan mukaan kaikki, jotka ovat toiminnassa mukana: työntekijät, vapaaehtoiset, hallitus, kohderyhmät ja sidosryhmät. Toiminnan suunnitteluvaiheessa on tärkeää pohtia vaikuttavuusketjua, eri asioiden vaikutuksia toisiinsa. Pokka ohjaa tarkastelemaan valittuja toimenpiteitä suhteessa resursseihin ja tuloksiin sekä tuloksia ja vaikutuksia suhteessa tavoitteisiin. Oman toiminnan tulosten tarkastelu voi kuitenkin jäädä helposti pintapuoliseksi, jos tuloksia ei ole mahdollista verrata muiden samankaltaisten toimijoiden tuloksiin. Pokka mahdollistaa tämänkin.

Mitä asioita kannattaa arvioida? Mitä tietoa tarvitsemme? Entä miten yleisesti käytössä olevia mittareita voi hyödyntää omassa tiedonkeruussa?

MITEN POKKAA RAKENNETAAN?

Aloitimme Pokan suunnittelutyön Propellipäät-hankkeen käynnistyessä keväällä 2018. Kartoitimme järjestöissä työskentelevien ihmisten arviointiin ja kyselytyökaluun liittyviä ajatuksia ja tarpeita ja benchmarkkasimme olemassaolevia palveluita. Määrittelytyön päätteeksi kilpailutimme Pokan teknisen toteutuksen, ja kilpailutuksen voitti Espoossa toimiva Vertics oy. Pokan kehittämistyötä hankkeessa koordinoivat artikkelin kirjoittajat. Tukenamme toimii järjestötoiminnan arviointiasiantuntijoista koostettu kehittämisryhmä.

Pokan pilottiversio valmistuu loppuvuodesta 2019, jolloin pilottikokeiluun valittujen järjestöjen työntekijät pääsevät testaamaan sitä. Pilotoinnissa saatavaa tietoa hyödynnetään Pokan viimeistelytyössä. Pokka julkistetaan kaikille käyttäjille vuoden 2020 alussa. Jatkuvan kehittämisen

periaatteiden mukaisesti myös Pokan kehittäminen on iteratiivista. Keräämme käyttäjiltä palautetta jatkuvasti ja kehitämme työkalua niiden antamien suuntaviivojen mukaan.

MITÄ KAIKKEA POKASTA LÖYTYY?

Pokka tarjoaa käyttäjilleen lukuisia erilaisia **kyselypohjia,** esimerkiksi ryhmätoiminnan, tapahtumien sekä koulutusten arviointiin, organisaation tai hankkeen itsearviointiin sekä vapaaehtoisten ja yhteistyökumppaneiden näkemysten kartoittamiseen. Kyselypohjia voi halutessaan käyttää sellaisenaan, mutta niitä voi myös muokata tismalleen omaan toimintaan sopivaksi. Pokka auttaa käyttäjää pohtimaan oman toimintansa tavoiteltuja tuloksia ja vaikutuksia sekä tekemään niistä väittämiä kyselyihin. Väittämille voi asettaa tavoitetason, jonka toteutumista on mahdollista seurata tarkastellessa tuloksia.

Pokka mahdollistaa myös erilaisten mittareiden lisäämisen kyselyihin. **Mittarit** ovat yleisesti kansallisesti tai kansainvälisesti käytössä olevia standardoituja väittämäpatteristoja, joilla selvitetään tiettyä tarkasti määritettyä asiaa. Olemme koonneet Pokkaan erilaisia mittareita, joita kyselyjen laatija voi liittää kyselyidensä osaksi. Näitä voi käyttää esimerkiksi osallisuuden kokemuksen, positiivisen mielenterveyden ja elämänlaadun mittaamiseen.

Valmiin kyselyn voi lähettää vastaajille monella eri tavalla. Pokka tarjoaa mahdollisuuden luoda kyselylle linkin, jonka voi laittaa vaikkapa uutiskirjeeseen, omille nettisivuille tai lähettää sähköpostitse. Käyttäjä voi myös luoda Pokkaan **sähköpostilistan** ja lähettää kyselyn Pokan kautta. Kaikki kyselyt voi myös printata ja täyttää käsin.

Omien tulosten tarkastelu on Pokassa helppoa. Pokka esittää kyselyn tulokset selkeinä graafisina elementteinä. Lähtökohtaisesti tuloksista esitetään lukumäärät, prosenttiosuudet sekä keskiarvot. Oman tavoitetason

POKKA

MIKÄ
Digitaalinen arviointi- ja kyselytyökalu järjestöjen käyttöön.

MIKSI
Tukemaan järjestöjä kehittämään toimintaansa arviointitiedon avulla.

MITÄ
Tarjoaa kyselypohjia, mittareita, omien tulosten yhteenvedon ja mahdollisuuden vertailla tuloksia muiden Pokkaa käyttävien tuloksiin.

MILLOIN
Alkuvuodesta 2020

KEHITTÄJÄ
Kukunorin Propellipäät-tiimi

LISÄTIETOJA
pokka@kukunori.fi

toteutumisen seuraaminen on myös helppoa. Yhteenvedon voi tallentaa ja tulostaa. Sanalliset vastaukset voi poimia helposti tekstimuotoisena talteen, ja tuloksia kuvaavat graafit on helppo tallentaa omalle koneelle ja liittää osaksi raportointia tai vaikkapa presentaatiota.

Ominaisuus, josta olemme Pokassa erityisen ylpeitä, on **vertailu.** Pokka tarjoaa mahdollisuuden verrata omia tuloksia omiin aiempiin kyselyihin, muiden Pokkaa käyttävien organisaatioiden tuloksiin sekä tiettyjen mittareiden osalta kansallisen tason tutkimustuloksiin. Pokka tarjoaa mahdollisuuden käyttää vertailussa erilaisia taustamuuttujia, kuten alueellisuus, kohderyhmät tai vaikkapa toimintamuoto. Vertailu on anonyymia, tuloksia tarkastellessa yksittäisten kyselyjen vastauksia ei erota, tuloksia esitellään yhteenvetoina ja keskiarvoina. Vertailu auttaa hahmottamaan oman toiminnan tuloksellisuutta suhteessa muihin ja antaa tarkemman vastauksen kysymykseen *Miten meillä menee?*

MITEN PÄÄSEN MUKAAN?

Pokka on tarkoitettu yleishyödyllisten yhdistysten ja organisaatioiden työntekijöille, jotka haluavat kehittää toimintaansa arviointitiedon avulla.

Pokan verkko-osoite on **pokka.kukunori.fi.** Jos haluat tietoa julkaisun aikataulusta, laita meille sähköpostia osoitteeseen **pokka@kukunori.fi**

Pokasta kertoivat OUTI LINNOLAHTI ja RAISA OMAHEIMO, jotka työskentelevät Kukunorin Propellipäät-hankkeessa joka edistää järjestöjen kokeilukulttuuria.

Arviointi- ja seurantapäällikkö Outi on tukenut järjestöjä kehittämään arviointikäytäntöjään useiden vuosien ajan, ja nähnyt kuinka toiminnan tuloksellisuus ja vaikuttavuus kasvaa kun toimintaa kehitetään arviointitiedon avulla. Palvelumuotoilupäällikkö Raisa on digitaalisen viestinnän ja palvelumuotoilun ammattilainen, jolle tärkeää on osallisuuden lisääminen.

Hyvän mitta

Hyvän Mitta on Yhteiskunnallisten yritysten liitto ARVO:n koordinoima hanke (2016–2019), jossa yhdessä kumppanien kanssa testataan käytännössä erilaisia tapoja ymmärtää, todentaa ja täsmällisemmin mitata hyvän vaikutuksia.

LUE LISÄÄ

www.hyvanmitta.fi

Kaikella toiminnalla on vaikutusta yhteiskuntaan, ympäristöön ja ihmisiin. Vaikutukset voivat olla yhtä hyvin positiivisia, negatiivisia, odotettuja tai odottamattomia muutoksia yhteiskunnan rakenteissa, arvojen muutoksessa tai inhimillisessä hyvinvoinnissa. Muutoksia voi syntyä välittömästi ja nopeasti toiminnan seurauksena tai välillisesti ja pitkällä aikavälillä.

Vapaaehtoistoiminnalla on vaikutuksia sekä vapaaehtoisen hyvinvointiin ja jaksamiseen että vapaaehtoistoiminnan kohteena olevien kohderyhmien hyvinvointiin. Toiminnalla voi olla vaikutusta yhteiskunnan rakenteisiin, kun vapaaehtoisten voimin järjestetään mielenosoituksia, vaikuttamiskampanjoita tai kerätään nimiä kansalaisaloitteisiin.

Kun vapaaehtoistoiminnan kautta pyritään vaikuttamaan itselle tärkeisiin asioihin, on entistä tärkeämpää tietää, onko tavoiteltua vaikutusta saatu aikaan, ollaanko menossa oikeaan suuntaan ja mikä on meidän roolimme muutoksen aikaan saamisessa. Yhteiskunnallisesta vaikuttavuudesta puhutaan silloin, kun on kyse tavoitteellisen toiminnan tuloksena syntyvästä positiivisesta yhteiskunnallisesta muutoksesta. Niinpä tärkeämpää kuin yrittää osoittaa kaikkia mahdollisia toiminnan vaikutuksia, on johtaa toimintaa

vaikuttavuusperusteisesti, eli kohti tavoitteellista positiivista yhteiskunnallista muutosta. Vaikuttavuuden mittaamisessa onkin kyse toiminnan jatkuvasta seurannasta ja tavoiteltujen tulosten todentamisesta vaikuttavuuden kehittämiseksi. Liian usein tietoa kerätään vain viestinnällisiä tai rahoittajan tarpeita varten. Oleellista on, että vaikuttavuutta mitataan oman toiminnan kehittämistä ja uudistamista varten.

Vaikuttavuus syntyy yleensä pitkällä aikavälillä ja on vain harvoin yhden toimijan aikaansaamaa. Näin ollen on harvemmin mahdollista poimia oman toiminnan osuutta kaikkien muiden vaikutuksista. Tärkeämpää on oman roolin tunnistaminen ja oman toiminnan lisäarvon ymmärtäminen. Se onnistuu, kun määritellään oman toiminnan vaikuttavuusketju ja mietitään myös, keitä muita toimijoita saman teeman parissa toimii.

NÄIN SE KÄY!

Viisiosainen etenemisohje vaikuttavuuden mittaajalle

Määrittele vahva vaikuttavuusketju

Mittareiden valinnan edellytyksenä on vaikuttavuusketjun määrittely. Vaikuttavuusketjulla määritellään, miten ja miksi oma toiminta on tärkeää, mitä vaikutuksia halutaan saavuttaa ja miten toiminta johtaa lyhyellä aikavälillä näkyvien tulosten ja pitkällä aikavälillä näkyvän vaikuttavuuden syntymiseen.

Hyvän Mitan vaikuttavuusketju koostuu seitsemästä osasta, jotka linkittyvät tiiviisti toisiinsa. Vaikuttavuusketjun osat ovat tarve, visio, tavoite, resurssit, toimenpiteet, tulokset ja vaikuttavuus. On tärkeää huomata, että vaikuttavuusketjun visio ja vaikuttavuus ovat toistensa vastinpari samoin kuin tavoitteet ja tulokset. Jos siis tavoitteenanne on kohderyhmän yksinäisyyden vähentäminen, tuloskohdassa mitataan tätä yksinäisyyden vähentymistä.

Määrittele tavoitteet mitattaviksi

Määrittele tavoitteet sellaisiksi, että niitä on mahdollista mitata. Mittaamista helpottaa käsitteiden konkretisointi. Esimerkiksi osallisuudella saatetaan tarkoittaa eri asiayhteyksissä osallisuuden kokemusta, osallistumista järjestöjen toimintaan tai vaikka äänestämistä vaaleissa. Mieti heti aluksi, kuinka monta henkilöä toiminnassa on mukana, kuinka useaa tavoitellaan ja mikä on heidän tilanteensa toiminnan alkaessa. Muutosta ei voi mitata, mikäli ei tiedetä mikä on lähtötilanne, johon verrataan.

Aseta mittarit vaikuttavuusketjun kolmelle tasolle

Tyypillinen ongelma vaikuttavuuden mittaamisessa on tyytyä helppojen asioiden mittaamiseen, eli seurataan osallistujamääriä ja toiminnan määrää. Toiminnan vaikuttavuuden mittaamiseksi tarvitaan eritasoisia mittareita.

Prosessimittarit kertovat toiminnan toteuttamisesta; kuinka paljon toimintaa järjestetään, kuinka paljon kustannuksia toiminnasta syntyy ja kuinka monta osallistujaa toimintaan osallistuu. Prosessimittarit kertovat myös toiminnan laadusta eli esimerkiksi tyytyväisyydestä toimintaan. Prosessimittareita on usein eniten.

Tulosmittarit kertovat konkreettisesta muutoksesta kohderyhmän elämässä. Tulokset voivat olla muutoksia osaamisessa, asenteissa, käyttäytymisessä tai elämäntilanteessa. Jotkin tulokset näkyvät yleensä nopeasti jopa jo toiminnan aikana, toiset vasta toiminnan päättymisen jälkeen. Hyvin lyhytaikaisessa toiminnassa voi olla, että kohtaamisten vaikutusta kannattaa ensin kartoittaa kysymällä, mikä merkitys toiminnalla on kohderyhmälle. Millaisia mahdollisuuksia se tarjoaa, joita ei muuten olisi saatavilla? Näiden pohjalta voidaan todentaa toiminnan tarvetta ja miettiä, miten koettua hyötyä voidaan tavoitteellisesti lisätä. Tulosmittareita kannattaa valita toimintaan muutamia – yksi harvoin riittää.

Vaikuttavuusmittarit kertovat muutoksesta laajemmalla tasolla, esimerkiksi koko kunnan tai alueen tasolla, ehkäisevässä toiminnassa vaikuttavuusmittarit kertovat pitkällä aikavälillä näkyvistä muutoksia kohderyhmän hyvinvoinnissa. Oman toiminnan kannalta merkityksellisiä vaikuttavuusmittareita on mahdollista seurata esimerkiksi kaupungin tilastoista. Vaihtoehtoisesti voidaan tehdä säännöllisiä omia kartoituksia ja selvityksiä laajemmissa ilmiöissä tapahtuvista muutoksista.

Suunnittele toteuttamiskelpoinen tiedonkeruusuunnitelma

Tyypillinen sudenkuoppa tiedonkeruussa on, että tietoa kerätään liikaa ja sitä ei käytetä, tai että sitä ei pysytä keräämään, koska tiedonkeruu ei ole osa muita jokapäiväisiä prosesseja. Paras tieto saadaan, jos tietoa voidaan kerätä osana toiminnan toteuttamista. Se voidaan kerätä haastatteluilla, kyselyillä, havainnoinnilla, fokusryhmillä tai osana toiminnan kehittämistä.

Kirjaa tiedonkeruusuunnitelmaan mitä mitataan tai arvioidaan, mitä tietoa pitää kerätä ja keneltä, miten se kerätään, kuka tiedon kerää ja miten tiedonkerääjä hyötyy kerätystä tiedosta. Yleensä tietoa kerätään tarkemmin, mikäli tiedonkerääjä hyötyy tiedosta jotenkin itse omassa toiminnassaan.

Seuraa myös negatiivisia vaikutuksia

Ilman seurantaa negatiiviset vaikutukset tai haitat eivät välttämättä tule esille. Vapaaehtoistoiminnassa keskeinen negatiivinen vaikutus liittyy vapaaehtoisten jaksamiseen. Tätä on tärkeä seurata vapaaehtoisille lähetettävillä kyselyillä tai sitä voidaan arvioida osana vapaaehtoisten koulutusta, työnohjausta tai muuta tukea.

Muista hyvä, jota tavoittelet – toiminta ja rahoitus ovat vain välineitä!

Ohjeistuksen koosti Hyvän Mitta -hankkeen Hankepäällikkö KATJA ANOSCHKIN
Arvoliitosta

Mittaamaton arvo

Pitääkö tai voiko vapaaehtoistoiminnan arvoa muuntaa luvuiksi tai määriksi? Mikä on sen merkitys yksilölle, yhteisölle ja yhteiskunnalle? Mitä hyveitä vapaaehtoistoimintaan liittyy ja mikä on sen itseisarvo?

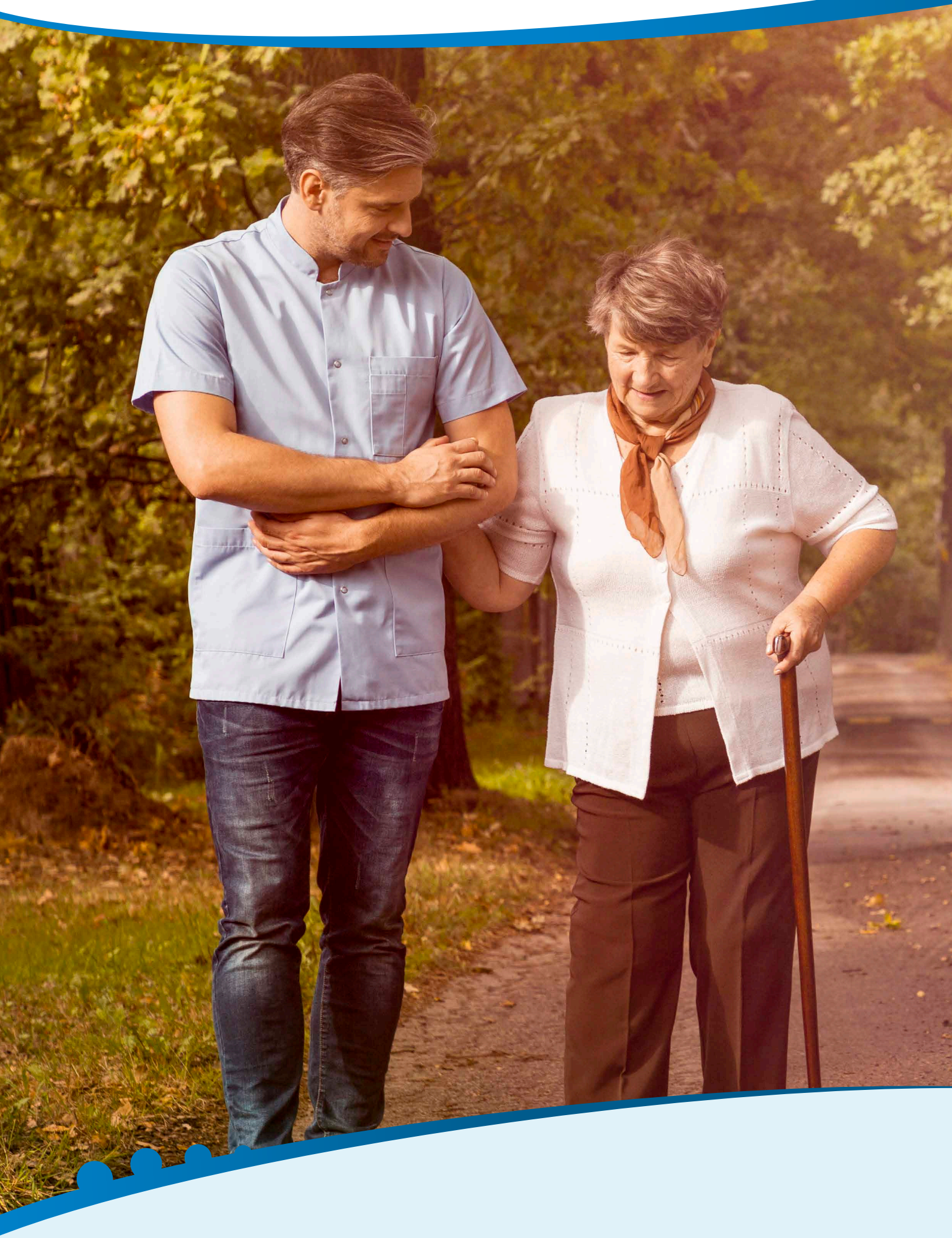

Hyveet työssä ja vapaaehtoistoiminnassa

ANTTI KYLLIÄINEN

Kirjoittaja kuuluu aristoteelisen hyve-etiikan johtaviin asiantuntijoihin Suomessa. Hän on tuonut hyveet työyhteisöjen kehittämisen ja työkulttuurin rakentamisen välineiksi eurooppalaisittainkin ainutlaatuisella tavalla ja kehittänyt lisäksi työkaluja mm. päiväkotien ja koulujen hyvekasvatukseen. Kylliäisen työn etiikkaan liittyvä kirja *Paksunahkaisuudesta suurisieluisuuteen – Hyveet työssä ja elämässä* ilmestyi vuonna 2012.

Antti Kylliäinen johtaa Lykeion Oy:tä, jonka perimmäisenä tarkoituksena on saada aikaan kulttuurivallankumous edistämällä hyveiden leviämistä suomalaisessa yhteiskunnassa ja muussa maailmassa. Yritys ei tuota voittoa omistajilleen vaan käyttää mahdolliset voittonsa tarkoituksensa toteuttamiseen.

Hyveet ovat ne ominaisuudet, jotka tekevät meistä hyviä – sekä ylipäätään ihmisinä että missä tahansa roolissa tai tehtävässä, jossa elämämme aikana toimimme. Hyveiden mukaan toimiessamme tuomme esiin sitä, mikä meissä on parasta.

Hyveet ovat olleet olemassa aina. Kaikissa kulttuureissa kaikkina aikoina on ollut jokin käsitys siitä, millainen on hyvä ihminen. Aina ei ole välttämättä puhuttu hyveistä, mutta hyveistä on yhtä kaikki ollut kyse.

Läntinen kulttuuripiiri on perinyt hyvekäsityksensä antiikin Kreikan filosofeilta, erityisesti Aristoteleelta. Teoksessaan Nikomakhoksen etiikka Aristoteles kuvaa hyveiden toiminnan ja merkityksen sen verran perusteellisesti, ettei hänen näkemyksiään ole sen koommin tarvinnut juurikaan täydentää saati korjailla.

Hyveiden paras ominaisuus on, että ne ovat jo määritelmän mukaan hyviä sekä ihmisen itsensä, ympäröivän yhteisön että koko toimintaympäristön, viime kädessä siis niin ihmiskunnan kuin koko planeetankin kannalta. Kun toimitaan hyveiden mukaan, kaikki voittavat. Tämä tekee hyveistä korvaamattomia kaikkialla, missä ihmiset yhteisöinä elävät ja toimivat.

KATOAVAA KANSANPERINNETTÄ

Sanana hyve kuului suomalaiseen arkikieleen vielä 1960-luvulla, mutta 1970-luvun alun jälkeen hyveistä ei ole paljon puhuttu. Siihen, miksi näin on päässyt käymään, on omat, ainakin suurimmaksi osaksi, ymmärrettävät syynsä. Mutta oliko hyvepuheen heittäminen historian romukoppaan ihan viisasta, on kokonaan toinen juttu.

Hyveiden hiipumisen seuraukset ovat joka tapauksessa alkaneet vähitellen näkyä niin kouluissa ja työpaikoilla, sosiaalisessa mediassa, kaupunkien kaduilla kuin asiakaspalvelijoiden arjessa. Sillä, miten ihmiset voivat kohdella toisiaan, ei näytä enää olevan mitään selvää ja yleisesti tunnustettua rajaa. Sellaiset vanhat hyveet kuin arvostavuus, huomioonottavuus, kunnioittavuus, reiluus ja ystävällisyys eivät selvästikään enää kuulu jokaisen suomalaisen työkalupakkiin.

Hyvekatoon liittyy sekä hyviä että huonoja uutisia. Hyvä uutinen on se, että tilanne ei ole peruuttamaton. Kehityksen suunta voidaan kääntää ja hyveet ottaa uudelleen arkea kirkastamaan. Kulttuuri muuttuu kaiken aikaa, hitaasti mutta kuitenkin, ja muutoksen suuntaan voidaan vaikuttaa.

Huonompi uutinen on se, että kulttuurin muuttaminen ei ole helppoa. Oikotietä ei ole. Kaupan oveen ei voi teipata lappua, joka kieltäisi sisäänpääsyn niiltä, jotka eivät osaa olla ihmisiksi. Ja vaikka voisikin, siitä tuskin olisi suurta apua. Hyveet voidaan omaksua vain kasvatuksen kautta, ja kasvatustyö vaatii sitkeyttä ja kärsivällisyyttä.

Lisäksi ihmisen kasvattaminen hyveisiin on sitä vaikeampaa, mitä etäisemmästä ihmisestä on kyse. Helpointa on muuttaa omaa asennoitumistaan ja käyttäytymistään, perheenjäsentensäkin hyveisiin voi vielä vaikuttaa, mutta satunnaisen vastaantulijan tai asiakkaan hyvekasvatuksessa keinot ovat todella vähissä.

Toisaalta olennaisinta ei ehkä olekaan se, mitä toisten hyveille on tehtävissä. Se ihminen, jonka hyveillä tai hyveiden puutteella on suurin vaikutus omaan hyvinvointiini ja jaksamiseeni, olen minä itse. Hyveet ovat ominaisuuksia, jotka tuottavat hyvää kaikille niiden vaikutuspiirissä oleville, mutta suurimman ja nopeimman hyödyn niistä saa se, jonka hyveistä on kyse.

TYÖN HYVEET

Hyveillä on merkitystä kaikkialla, missä ihmiset elävät ja toimivat toistensa kanssa. Autiolla saarella koko ikänsä yksinään metsästelevä ja kalasteleva erakko ei hyveitä tarvitse – hänen mahdollinen epäreiluutensa, pisteliäisyytensä tai ahneutensa ei tee kenenkään elämää hankalaksi. Mutta heti, kun samalle saarelle haaksirikkoutuu toinenkin ihminen, hyveille alkaa olla käyttöä. Ellei niitä tässä tilanteessa löydy, molempien elämä käy sietämättömäksi.

Erityisen suuri merkitys hyveillä on työn maailmassa. Työssä kaikki järkevä aikaansaaminen perustuu yhteispeliin ja sen sujuvuuteen, eikä yhteispeli suju ilman keskeisimpiä hyveitä. Lisäksi jokainen, jolle oma työ on jollain tavoin tärkeä, haluaa olla hyvä työssään. Ja hyveet ovat ne ominaisuudet, jotka tekevät meistä myös työssämme hyviä.

Työn hyveet on luontevaa jakaa kolmeen ryhmään. Yhteisölliset hyveet tekevät ihmisistä hyviä työtovereita toisilleen ja heidän työyhteisöistään hyviä yhteisöjä. Työnteon hyveet tekevät ihmisistä hyviä varsinaisessa työn tekemisessä. Ja johtamisen hyveet tekevät esimiehistä ja johtajista hyviä esimiehiä ja johtajia.

Näistä kolmesta hyveiden lajista perustavin, ja monessa mielessä tärkein, on yhteisölliset hyveet. Ihminen on jo Aristoteleenkin mukaan yhteisöllinen olento, ja siksi on ymmärrettävää, että myös työtä useimmiten tehdään yhdessä toisten ihmisten kanssa – työtovereiden, asiakkaiden ja yhteistyökumppaneiden. Siksi se, miten me yhteisön jäseninä toimimme, on ratkaisevan tärkeää sekä oman jaksamisemme ja hyvinvointimme että myös työn sujumisen ja sen lopputuloksen kannalta.

Työnteon hyveisiin kuuluvat yhtäältä yleiset, kaikenlaiseen työn tekemiseen liittyvät hyveet – sellaiset kuin vaikkapa ahkeruus, huolellisuus ja sinnikkyys – ja toisaalta erityiset, jollekin tietylle ammatille tai työtehtävälle ominaiset hyveet. Kellosepälle tarkkuus ja kärsivällisyys ovat keskeisiä hyveitä siinä missä lähihoitajalle inhimillisyys, myötätuntoisuus ja kunnioittavuus. Erityisiin hyveisiin panostetaan usein jo ammatillisessa koulutuksessa, ja luontainen taipumus tiettyihin työnteon hyveisiin saattaa hyvinkin ohjata nuoren ammatinvalintaa.

Toisin kuin voisi kuvitella, johtamisen hyveet eivät ole tarpeen ainoastaan johtajille ja esimiehille. Mitä itsenäisemmin ihminen työtään tekee, sitä tärkeämmäksi nousee kyky itsensä johtamiseen, ja jos tässä haluaa onnistua, johtamisen hyveet on syytä olla ainakin jollakin tavoin hallussa. Ja esimies ei ole mikään erityinen, kasvihuoneen tapaisissa laitoksissa kasvatettava olio, joka riittävästi johtamisen hyveitä omaksuttuaan siirretään esimiehen pallille työyhteisöä johtamaan. Esimiehiksi kypsytään vähitellen työuran mittaan, ja elleivät työssä hankitut kokemukset ole kasvattaneet tulevaa pomoa johtamisen hyveissä riittävässä määrin ensimmäiseen esimiespäivään mennessä, tilanne ei tunnu hyvältä sen enempää esimiehestä itsestään kuin työyhteisöstäkään.

HYVEET VAPAAEHTOISTOIMINNASSA

Vapaaehtoistoiminta ja palkkatyö eivät hyveiden suhteen juurikaan eroa toisistaan. Hyveitä tarvitaan kummassakin, jotta työ olisi mielekästä ja sitä jaksaisi tehdä. Työn kannalta olennaiset hyveet ovat myös samat riippumatta siitä, saadaanko työstä palkkaa vai ei. Yhteisölliset hyveet ovat tärkeitä niin talkooporukassa kuin kovapalkkaisessa asiantuntijatiimissä. Ja iäkäs ihminen kaipaa samanlaista huolenpitoa, antoi sitä sitten vapaaehtoinen omaishoitaja tai kotihoidon työntekijä.

Vapaaehtoisen hyveet vaihtelevat luonnollisesti myös tehtävän mukaan siinä missä palkkatyöntekijänkin hyveet. Jalkapallojunioreiden valmentaja tarvitsee työssään luultavasti hyvinkin erilaisia hyveitä kuin eduskuntavaalien kampanjatyöntekijä tai auttavan puhelimen päivystäjä.

On kuitenkin joitakin hyveitä, joiden voi ajatella kuuluvan erityisesti juuri vapaaehtoisille ja yhdistävän kaikkia vapaaehtoistoiminnassa mukana olevia. Esimerkin vuoksi tässä niistä kolme:

Anteliaisuus kuuluu jo Aristoteleen alkuperäiseen kahdentoista hyveen joukkoon. Aristoteleen mukaan antelias antaa asian jalouden takia ja oikein. Hän antaa niille, joille kuuluu antaa, niin paljon kuin tulee antaa, silloin kun on oikein antaa ja muissakin suhteissa siten kuin oikeaan antamiseen kuuluu. Tämän hän tekee mielellään ja surutta. Sillä hyveellinen antaminen on miellyttävää ja tuskatonta – kaikkein vähiten se on antajalle kärsimys. Aristoteles toteaa myös, että "hyveellisesti toimivista anteliaita rakastetaan ehkä eniten, sillä antajina he ovat hyödyllisiä."

Anteliaisuus kuvaa hyvin vapaaehtoistoimintaa, sillä vapaaehtoinen antaa aikaansa ja vaivaansa saamatta työstään sitä korvausta, joka työstä on yleensä totuttu saamaan. Tämä ei tarkoita sitä, etteikö vapaaehtoinen saisi mitään vastineeksi toisten hyväksi tekemästään työstä – sanoohan Aristoteleskin hyveellisen antamisen olevan miellyttävää. Mutta antamisen tuottama hyvä mieli ja tyytyväisyys ei tee antajasta vähemmän anteliasta. Pikemminkin päinvastoin, jos Aristotelesta on uskominen.

Sitoutuvuus on olennainen hyve työssä kuin työssä. Ellei työntekijä sitoudu tekemiseensä riittävässä määrin ja koko työtehtävän tarvitsevan ajan, työ tulee tehdyksi hutiloiden ja saattaa jäädä kokonaan tekemättä. Ei ihme, että työyhteisöjen nimetessä keskeisiä hyveitään sitoutuvuus nousee usein kärkijoukkoon.

Vapaaehtoistoiminnassa sitoutuvuus nousee kuitenkin omalle tasolleen palkkatyöhön verrattuna. Perinteisillä työmarkkinoilla on tavattu pitää huoli siitä, että sitoutuminen on molemminpuolista: työnantaja sitoutuu työntekijäänsä siinä missä työntekijä työnantajaansa. Edellinen osoittaa sitoutuvuutensa maksamalla työstä asiallisen palkan ja jälkimmäinen hoitamalla työnsä niin hyvin kuin osaa ja voi. Vapaaehtoistyössä sitoutuminen on – jos ei kokonaan, niin voittopuolisesti kuitenkin – "työntekijän" puolella. Yhtälöstä kun puuttuu merkittävin tekijä, jonka avulla työnantaja sitoutuu työntekijäänsä, eli palkka.

Hyväntahtoisuus oli Aristoteleen mielestä yksi tärkeimmistä ellei kaikkein tärkein hyve, ehkä jopa oikeudenmukaisuutta merkittävämpi. Se on voima, jonka avulla kokonaiset yhteiskunnat rakennetaan ja pidetään koossa – ja jonka puutteeseen vahvinkin valtakunta vääjäämättä kaatuu.

Vapaaehtoistoiminta on jo määritelmän mukaan hyväntahtoista toimintaa. Se on työtä, jota tehdään tärkeänä pidetyn asian tai apua tarvitsevan ihmisen hyväksi ja jossa perimmäisenä motiivina on juuri hyvän tahtominen. On vaikea kuvitella inhimillistä toimintaa, jossa hyväntahtoisuus voisi näytellä suurempaa roolia kuin kaikkien yhteiseksi hyväksi tehtävässä vapaaehtoistyössä. Siksi niin kauan kuin on vapaaehtoistoimintaa, on toivoa.

Vapaaehtoistoiminta ja sosiaalinen pääoma

JOUKO KAJANOJA
Kirjoittaja on ekonomi, valtiotieteen tohtori ja yhteiskuntapolitiikan dosentti Helsingin yliopistossa. Toimittuaan asiantuntija- ja johtotehtävissä yhdyskunta-suunnittelussa sekä alue- ja asuntopolitiikassa ja työministerinä Koiviston ja Sorsan hallituksissa hän kirjoitti väitöskirjan kommunikatiivisesta yhteiskunnasta, jonka jälkeen hän oli tutkija ja tutkimus-päällikkö Valtion taloudellisessa tutkimuskeskuksessa ja Kansaneläkelaitoksessa

MITÄ ON SOSIAALINEN PÄÄOMA

Sosiaalisen pääoman käsitteen alku – sellaisena kuin käsite nykyisin ymmärretään – paikannetaan useimmiten James Colemanin tutkimukseen koulunkäynnin keskeyttämisen syistä (Coleman 1988). Coleman oli rationaalisen valinnan koulukunnan piiriin luettu sosiologi. Hän selitti tutkimuksessaan koulun keskeyttämistä fiskaalisella pääomalla (vanhempien varallisuus), inhimillisellä pääomalla (vanhempien koulutustaso) sekä sosiaalisella pääomalla (perheen ja kouluyhteisön kiinteys). Kaikki pääoman lajit olivat tilastollisessa analyysissä merkittäviä koulun keskeyttämistä selittäviä tekijöitä. Uutta oli analyysin paljastama sosiaalisen pääoman varallisuudesta ja koulutustasosta riippumaton selitysarvo.

Politiikan tutkija Robert Putnamin Italia-tutkimus (Putnam 1993) oli seuraava merkkipaalu. Pohjois-Italia on ollut taloudellinen menestystarina. Kuilu sen ja Etelä-Italian välillä oli suuri. Putnamin analyysit tarjosivat selitykseksi sosiaalisen pääoman. Pohjois-Italiassa ihmiset luottavat toisiinsa enemmän kuin Etelä-Italiassa. Pohjois-Italiassa ihmiset verkostoituvat yli ammatti- ja luokkarajojen, kun taas Etelä-Italiaa leimaavat sukurajoihin pitäytyvät sosiaaliset suhteet ja autoritaariset valtarakenteet.

Sosiaalisen pääoman käsitteen kotipesä 1990-luvulla oli Maailmanpankki. Siellä työskenteli Michael Woolcock, joka määritteli sosiaalisen pääoman

”yhteiskunnan sosiaalisiin rakenteisiin juurtuneiksi normeiksi ja sosiaalisiksi suhteiksi, jotka antavat ihmisille mahdollisuuden koordinoida toimintaansa haluttujen tavoitteiden saavuttamiseksi” (Woolcock 2000, 37). Woolcockin vaikeasti avautuva määritelmä heijastelee Maailmanpankin piirissä omaksuttua tapaa ymmärtää sosiaalinen pääoma kaikkena yhteisöllisenä, joka edistää haluttujen tavoitteiden saavuttamista. Halutut tavoitteet ovat Maailmanpankin ajattelumaailmassa lähes sama asia kuin talouskasvu.

Maailmanpankki kytki sosiaalisen pääoman taloustieteelliseen käsitteistöön. Sosiaalinen pääoma on yksi pääoman laji fyysisen pääoman (laitteet, infrastruktuuri, ohjelmistot, yms.), luonnonvarojen ja inhimillisen pääoman rinnalla. Inhimillinen pääoma tarkoittaa taloustieteellisessä käsitejärjestelmässä yksilön tuottavuutta kohottavia tietoja ja taitoja ja sosiaalinen pääoma tarkoittaa yhteisön tuottavia ominaisuuksia. Yhdessä inhimillinen ja sosiaalinen pääoma muodostavat inhimilliset voimavarat ja ne selittävät Maailmanpankin laskelmien mukaan valtaosan talouskasvusta. (Serageldin 1996, 14–15.) Myös muut taloustieteilijöiden vertailevat tutkimukset osoittivat, että sosiaalisella pääomalla on merkittävä vaikutus talouskasvuun (mm. Whiteley 2000, Hjerppe 2003).

MITEN SOSIAALISTA PÄÄOMAA MITATAAN

Sosiaalista pääomaa on eniten mitattu kahdella mittarilla. Toinen kuvaa ihmisten luottamusta toisiinsa ja toinen osallistumista kansalaistoimintaan. Luottamusta on mitattu kysymyksellä ”Sanoisitko, että toisiin ihmisiin voi yleisesti ottaen luottaa vai sanoisitko, että ei voi olla liian varovainen suhteessa toisiin ihmisiin?”. Pohjoismaissa 60–70 % vastaajista sanoo luottavansa, Keski-Euroopassa 20–60 % ja Etelä-Euroopassa 10–40 % (Kajanoja 2009, 76). Osallistuminen on usein jaettu aktiiviseen ja passiiviseen osallistumiseen. Passiivinen osallistuminen on kuulumista kansalaisjärjestöön ja

aktiivinen on osallistumista järjestäytyneeseen kansalaistoimintaan.

Tärkeän merkityksen sai taloussosiologi Mark Granowetterin (1973) jako vahvoihin ja heikkoihin siteisiin. Vahvat siteet ovat kiinteää yhteyttä lähipiiriin: sukulaisiin, ystäviin, työtovereihin ja vastaaviin. Heikot siteet ylittävät lähipiirin ja samalla yhdistävät yli suku-, ammatti- ja luokkarajojen vähemmän tuttuihin elämänpiireihin. Vahvat siteet ovat sosiaalisten suhteiden perusta, mutta luottamuksen ja osallistumisen rajoittuminen lähisuhteisiin voi merkitä kehityksen estettä. Usein esitetty esimerkki tästä on tyttöjen koulunkäynnin vastustus kehitysmaiden patriarkaalisissa kyläyhteisöissä, joissa pelätään tyttöjen koulunkäynnin tuovan mukanaan yhteisön perinteisiä rakenteita murentavia muutoksia. Niinpä sosiaalista pääomaa mitattaessa nojaudutaan heikkoihin siteisiin ja luottamusta mitataan luottamuksena kehen tahansa ja sitä kutsutaan yleistetyksi luottamukseksi. Osallistumista ei mitata niinkään ystäväpiireihin vaan laajemman yhteisön toimintoihin osallistumisena. (Siksi edellä mainittu Colemanin määrittelemä sosiaalinen pääoma ei enää vastaa vallitsevaa yleistä ymmärrystä.)

Maailmanpankin mukaan sosiaaliseen pääomaan kuuluu kansalaisten yhteisöllinen osallistuminen, kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen yhteiskunnan instituutioiden toimivuus, kansakunnan sosiaalinen yhteenkuuluvuus (mukaan lukien vastakkainasettelujen vähäisyys) sekä laillisuuden toteutuminen ja hallinnon sujuminen (The World Bank 1998). Mittarikokoelma on siis laaja ja sisältää esimerkiksi luottamuksen rahan arvoon.

SOSIAALINEN PÄÄOMA JA VAPAAEHTOISTOIMINTA

Vapaaehtoistoiminta on määritelmällisesti osa sosiaalista pääomaa. Aktiivinen osallistuminen kansalaistoimintaan on yksi sosiaalisen pääoman mittareista. Mitä enemmän kansalaiset osallistuvat vapaaehtoistoimintaan, sen vahvempaa on sosiaalinen pääoma. Sosiaalista pääomaa koskevat tut-

kimustulokset kytkevät samalla vapaaehtoistoiminnan kansakunnan taloudelliseen menestykseen ja hyvinvointiin. Siten vapaaehtoistoiminta osana sosiaalista pääomaa tuottaa hyvinvointia paitsi vapaaehtoistoiminnan välittömille kohteille myös laajasti koko yhteiskunnalle.

Kansainvälisiä tutkimustuloksia on runsaasti. Korkeatasoisen sosiaalisen pääoman talouden menestystä edistävän vaikutuksen lisäksi sosiologit ovat löytäneet tilastollisesti merkittäviä yhteyksiä korkeatasoisen sosiaalisen pääoman ja hyvän terveyden ja monen muun hyvinvointia mittaavan tekijän välillä (mm. Helliwell 2001). Yksi esimerkki on Pohjanmaan ruotsinkielisten Pohjanmaan suomenkielisiä pidempi elinikä ja vähäisempi työkyvyttömyys. Vaikka ruotsinkielisillä on samanlaiset työt ja yhtä suuret tulot kuin suomenkielisillä, ero on merkittävä. Ainoa löydetty selitys erolle on ruotsinkielisten aktiivisempi sosiaalisuus. (Hyyppä 2002.) Suomen Akatemian laajassa tutkimusohjelmassa sosiaalinen pääoma kytkettiin muun muassa demokratiaan, hoivaan, terveyteen, kansallisen teknologiaohjelman tehokkuuteen, innovaatioverkkoihin, vanhusten laitoshoitoon, nuorten identiteettiin ja moniin muihin hyvinvointiin liittyviin ilmiöihin. Tulokset kertoivat sosiaalisen pääoman hyvinvointia lisäävästä vaikutuksesta. (Ks. Suomen Akatemia: Sosiaalinen pääoma ja luottamusverkostot tutkimusohjelma 2004 –2007)

YHTEISÖLLISYYS

Sosiaalisen pääoman käsite puoltaa paikkaansa, kun tarkasteltava ilmiökokonaisuus kytketään taloustieteelliseen käsitteistöön fyysisen ja inhimillisen pääoman rinnalle. Muutoin olisi perusteltua käyttää käsitettä yhteisöllisyys sosiaalisen pääoman sijasta.

Toisaalta sosiaalisen pääoman käsitteen vetovoima perustuu siihen,

että se yhdistää 'sosiaalisen' pääomaan ja samalla talouteen. Talous näyttää pehmeämmältä ja sosiaalisuus työntyy kovaan talousmaailmaan. Löytyy kaivattu yhteys talouden ja sosiaalisen välillä. Niinpä käsitettä sosiaalinen pääoma käytetään – tässäkin kirjoituksessa – niiden rajojen ulkopuolella, jossa käsitteen pääoma käyttö on analyyttisesti perusteltua verrattuna siihen, että käytettäisiin käsitettä yhteisöllisyys.

Yhteisöllisyys on noussut entistä enemmän kiinnostuksen kohteeksi. Ehkä kyse on vastareaktiosta modernismin korostamalle individualismille. Kiinnostavan tuoreen teorian esittää evoluutiopsykologi Michael Tomasello. Hänen johtamansa evoluutioantropologian tutkimuslaitos on etsinyt sosiaalisuuden alkuperää ja kytkee sen ihmisyyden perusominaisuudeksi. Osoittautuu esimerkiksi, että ihmisapinat eivät ole ihmistä "tyhmempiä", mutta niiltä puuttuu sosiaalisuus. Apinat pyrkivät pääsääntöisesti vetämään kotiinpäin eivätkä ole kovin kiinnostuneita yhteisistä projekteista tai yhteisistä tavoitteista. Ihmiset pystyvät sen sijaan paneutumaan toistensa tilanteisiin ja ymmärtämään, että toisella on oma perspektiivinsä asioihin. Syy siihen, miksi apinat eivät opi kieltä, näyttää liittyvän kommunikoinnin tarpeen ja jaettujen pyrkimysten puuttumiseen. (Oittinen 2019.) Samantapaista yhteyttä korostaa Yuval Noah Harari muodikkaassa kirjassaan *Sapiens Ihmisen lyhyt historia* (Harari 2017).

SOSIAALINEN PÄÄOMA SYMBOLISENA VÄKIVALTANA

Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle tekemässään sosiaalista pääomaa koskeneessa selvityksessä Osmo Pekonen ja Lea Pulkkinen kiinnittävät huomiota valtavirran näkemyksestä poikkeavaan tapaan ymmärtää sosiaalinen pääoma. Pierre Bourdieun ajatteluun nojaten he toteavat, että "sosiaalinen pääoma on luokka-aseman tunnusmerkki, joka erottaa ihmisiä toi-

sistaan". Sosiaalisen pääoman huippu on Pekosen ja Pulkkisen mukaan "hallitsevien luokkien sen voimalla harjoittama *symbolinen väkivalta.*" (Pekonen–Pulkkinen 2002, 28; kursivointi kirjoittajien.)

Tässä kirjoituksessa kuvaamani sosiaalinen pääoma edustaa käsitteen käytön amerikkalaisperäistä valtavirtaa. Siinä sosiaalinen pääoma nähdään yhteisenä hyvänä. Mitä enemmän on luottamusta, vuorovaikutusta ja osallistumista yli intressi- ja luokkarajojen, sen parempi. Bourdieulainen käsitys on lähes vastakkainen. Bourdieulaista käsitystä sosiaalisesta pääomasta voi kärjistäen kuvata eliitin hyvä veli -verkostoksi. Bourdieu kirjoittaa: "institutionalisoituneet tuttavuus- ja arvostussuhteet … tarjoavat jäsenilleen yhteisesti omistettua pääomaa, 'suosituksia', jotka oikeuttavat heidät luottoon sanan monissa merkityksissä". Sosiaalinen pääoma on tuttavuus- ja arvostussuhteita, joita käytetään oman aseman pönkittämiseen. Sosiaalista pääomaa on päästä piireihin ja hankkia sen avulla monenlaisia etuja. Bourdieun sosiaalista pääomaa liikuttaa egoismi ja kilpailu. Sosiaalinen pääoma on voimavara yksilöiden keskinäisessä kilpailussa ja luokkien keskinäisessä taistelussa. (Bourdieu 1986.)

Pierre Bourdieu ei ole ainoa, joka näkee sosiaalisen pääoman yksilöllisten etujen hankkimisen välineenä. Ronald Burtin "rakenteellisten aukkojen teoriassa" toimija käyttää hyväkseen asemaansa tiedonkulussa. Hän hyödyntää omaa strategisesti edullista asemaansa ja toisten puutteellista asemaa omien taloudellisten pyrkimystensä ja valtapyrkimystensä toteuttamisessa. Burt kutsuu sitä sosiaaliseksi pääomaksi. Burtin viiteryhmä on amerikkalainen organisaatiotutkimus. (Burt 1992 ja 2002.)

Vapaaehtoistoimintaa arvioitaessa on hyvä pitää mielessä myös bourdieulainen tulkinta sosiaalisesta pääomasta. Vapaaehtoistoimintaakin saattaa motivoida oman aseman ja arvotuksen pönkittäminen suhteessa muihin ihmisiin. Asia ei ole yksinkertainen. On oikeutettua ja hyväksyttävää

tuntea merkityksellisyyttä, arvostusta ja mielihyvää osallistuttaessa altruistiseen vapaaehtoistoimintaan. Mutta mitä hierarkkisemmat rakenteet vapaaehtoistoimintaan syntyvät, sen suurempi on riski, että mukaan pujahtaa bourdieulaisen sosiaalisen pääoman tavoittelua.

ERIARVOISUUS, KLASSIKOT JA SOSIAALINEN PÄÄOMA

Lopuksi esitän pari kriittistä arviota tavasta, jolla yhteiskuntatieteissä usein käsitellään sosiaalista pääomaa. Nyt en tarkoita bourdieulaista sosiaalista pääomaa vaan tässä kirjoituksessa tarkoitettua yleisimmin käytössä olevaa ymmärrystä sosiaalisesta pääomasta.

Eriarvoisuus ei ole kuulunut sosiaalisen pääoman tutkimuksen piiriin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta. Ehkäpä sen puuttuminen tutkittavien ilmiöiden joukosta heijastelee uusliberalismin vahvaa asemaa. Eriarvoisuuden puuttuminen sosiaalisen pääoman tutkijoiden asialistalta on kuitenkin hämmentävää.

Eniten käytetty sosiaalisen pääoman mittari on yleinen luottamus toisiin ihmisiin. Kansainväliset vertailut kertovat, että maassa vallitseva luottamus ja tulojen eriarvoisuus kytkeytyvät vahvasti toisiinsa: mitä tasaisempi tulonjako, sen vahvempaa on keskinäinen luottamus. Pohjoismaissa luottamus on korkeimmillaan, 60–70 prosenttia väestöstä ilmoittaa luottavansa toisiin ihmisiin. Tutkituista maista luottamus on alimmillaan Brasiliassa, jossa toisiin luottavien osuus on alle viisi prosenttia. Jyrkät elintasoerot eivät synnytä luottamusta, päinvastoin tuloerot ovat omiaan synnyttämään kuiluja väestöryhmien väliin.

Yhteisöllisyyden merkityksen kasvusta on paljon merkkejä. On havaittu, että menestys edellyttää luottamusta ja yhteistyötä. Entistä enemmän epäillään, onko talouskasvusta hyvinvoinnin takaajaksi ja kehitellään uusia hyvinvoinnin mittareita, joissa vuorovaikutus korostuu. Kehityksen eko-

loginen kestämättömyys korostaa uusia arvoja, kohtuutta ja yhdessä sopimista. Vapaaehtoistoiminnan monet muodot ovat erinomaisia esimerkkejä tavoiteltavasta suuntauksesta. Edellä kerrottu Robert Putnamin Italia-tutkimuksessaan korostama ihmisryhmien rajoja ylittävä kansalaistoiminta saa yhä enemmän nostetta. Tämä materiaalista talouskasvua kyseenalaistava ymmärrys ei kuitenkaan saa paljoa huomiota osakseen sosiaalista pääomaa käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa.

Edelliseen liittyen askarruttaa sosiaalisen pääoman ympärillä käytävän keskustelun ja tutkimuksen pinnallisuus. Tutkimusta leimaa lattea empirismi. Émile Durkheim kirjoitti jo sata vuotta sitten orgaanisesta solidaarisuudesta. Georg Simmel pohdiskeli samoihin aikoihin yhteiskunnan sosiaalisuuden ihmettä ja Max Weber pohti yhteisöllisyyden muotoja. Näitä klassikoita ei mainita sosiaalista pääomaa käsittelevässä kirjallisuudessa.

Tarvitsemme syvällisempää pohdintaa ja tutkimusta luottamuksesta, vuorovaikutuksesta, osallistumisesta ja yhteisten pelisääntöjen noudattamisesta. Mitkä ovat näiden keskinäiset suhteet? Mitä ne edellyttävät? Mikä merkitys on luontosuhteen kärjistymisellä? Miten ne liittyvät talouden ja yhteiskuntarakenteiden muutoksiin? Mikä on vapaaehtoistoiminnan osuus? Tähänastisen tutkimuksen perusteella on perusteltua arvella, että lisätutkimus ja pohdinta vain korostavat vapaaehtoistoiminnan merkitystä hyvän yhteiskunnan rakentamisessa.

LÄHTEET

Bordieu Pierre (1986): The Forms of Capital. Teoksessa: J. Rickhardson (toim.), *Handbook of theory and research for the sociology of education.* Connecticut: Greenwood Press, Connecticut.

Burt, Ronald S. (1992): *Structural Holes: The Social Structure of Competition Cambridge,* Mass.:

Harvard University Press.

Burt, Ronald S. (2002): The Social Capital of Structural Holes. Teoksessa M. F. Guillén (toim.): The *New Economic Sociology: Developments in an Emerging Field.* New York: Russell Sage Foundation, pp. 148-90

Coleman James (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 1988:94; S95–S120.

Granovetter, Mark (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology* 78, 1360-1380.

Harari, Yuval Noah (2017): *Sapiens. Ihmisen lyhyt historia.* Helsinki: Bazarkustannus.

Helliwell, John F. (toim.) (2001): The Contribution of Human and Social Capital to Sustained Economic Growth and Well-Being. *International Symposium Report.* Ottawa & Paris: Human Resources Development Canada (HRDC) and OECD

Hjerppe Reino (2003): Social capital and economic growth revisited. *Keskustelualoitteita 307,* Helsinki: Valtion taloudellinen tutkimuskeskus.

Hyyppä, Markku T. (2002): *Elinvoimaa yhteisöistä. Terveys ja sosiaalinen pääoma.* Jyväskylä: PS-kustannus

Kajanoja, Jouko (2009): Sosiaalinen pääoma: yhteisöllisyyden paluuta vai henkistä väkivaltaa. *Yhteiskuntapolitiikka,* 74, 72-79.

Oittinen, Vesa (2019): Kunnianhimoinen teoria ihmisen synnystä. Tieteessä tapahtuu, 37, 69-71. (Arvio Michael Tomasellon kirjasta *Becoming Human. A Theory of Ontogeny.* The Belknap Press / Harvard University Press 2019.)

Pekonen, Osmo & Pulkkinen, Lea (2002): *Sosiaalinen pääoma ja tieto- ja viestintätekniikan kehitys. Esiselvitys.* Tulevaisuusvaliokunta, Teknologian arviointeja 11. Helsinki: Eduskunnan kanslian julkaisu 5/2002.

Putnam Robert (1993): *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy.* Princeton, NJ: Princeton University Press.

Serageldin, Ismail (1996): *Sustainability and the Wealth of Nations. First Steps in an Ongoing Journey.* Washington, D.C.: The World Bank, Environmentally Sustainable Development Studies and Monographs Series No. 5.

Whiteley, P.F. (2000) Economic Growth and Social Capital. *Political Studies 48,* 443–466.

Woolcock, Michael (2000): Sosiaalinen pääoma: menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus. Teoksessa: Jouko Kajanoja, & Jussi Simpura (toim.): *Sosiaalinen pääoma: globaaleja ja paikallisia näkökulmia.* Helsinki: Stakes ja VATT; Stakes, Raportteja 252, s. 25-56.

The World Bank (1998): *The Initiative on Defining, Monitoring and Measuring Social Capital. Overview and Program Description. Social Capital Initiative, Working Paper No. 1.* The World Bank, Social Development Family, Environmentally and Socially Sustainable Development Network, April 1998.

Yksilö

Vapaaehtoistoiminnan merkitys aktivistille

LAURA KOLEHMAINEN
Kirjoittaja on 25-vuotias helsinkiläistynyt oikeustieteen ja maailmanpolitiikan tutkimuksen opiskelija, joka perusti lokakuussa 2018 Ilmastoveivi2019-kampanjan. Häntä kiinnostavat isot systeemit ja yksilön toimijuus niissä sekä yhteiskunnallinen muutos.

Minä en ajattele itseäni aktivistina. Muistan jonkun todenneen, ettei itseään voi kutsua aktivistiksi, vaan muiden on tehtävä se. En ole ajattelussani yhtä jyrkkä, mutta minusta tuntuu silti hassulta mieltää itseni aktivistina.

Aktivismiksi tai vapaaehtoistyöksi usein kutsuttu toiminta on minulle ensisijaisesti itselleni tärkeiden asioiden edistämistä. Keskeistä ei silloin ole se, saako toiminnasta korvausta tai hyötyykö siitä itse jollain tavalla: itselle tuleva hyöty on aktivismin tuomassa onnellisuuden ja merkityksellisyyden kokemuksessa. Kun toimintaa ohjaava motiivi on kokemus siitä, että toiminta on itseisarvoisen hyvää tai edistää jotain hyvää, tuntee tekevänsä juuri sitä, mitä pitääkin. Olen kuitenkin sitä mieltä, että jotkut saattavat olla aktivisteja itsekkäistä syistä, esimerkiksi oman merkityksellisyyden kokemus päällimmäisenä mielessä.

Aktivismi vastaa ahdistukseen, joka syntyy epäkohdista. Aktivismin täytyy olla tehokasta; täytyy kokea, että omalla aktiivisuudella on aitoa vaikutusta. Niinpä aktivismiin ja vapaaehtoisuuteenkin liittyy keskeisesti sosiaalinen, yhteisöllinen puoli. Epäkohtiin vaikuttaminen on niihin tarttumista, niistä kommunikoimista muille, joko protestoiden tai muutosehdotusta ajaen.

Minulle aktivismissa on kyse myös autonomiasta. Siitä, että arvoni saavat minut toimimaan — aktivismi on arvojen tuomista konkreettisiksi teoiksi. Siitä, että olen niin varma jostakin asiasta, niin sitoutunut siihen, että uskallan ja haluan toimia sen puolesta ja seistä sen takana julkisesti. Niin sitoutunut, että haluan tehdä tuota asiaa todeksi omaehtoisesti. Tästä johtuen aktivismiksi kutsuttu toiminta on minulle — ja luulen, että monelle muullekin — itsen kannalta tärkeää, osoitus omasta toimijuudesta. Ehkä siksi oman toiminnan kautta saavutetut vaikutukset ja muutokset tuntuvat niin merkityksellisiltä.

Tietyssä mielessä kyse on myös itseilmaisusta, sillä minun aktivismini on ainakin tähän mennessä ottanut muotonsa luovan prosessin kautta. Samalla kun se on suora reaktio tai vastaus ulkoiseen maailmaan ja sen tapahtumiin, huomaan, että reaktion aiheuttava epäkohta tulee käsitellyksi, kun siihen muodostaa oman suhteen. Tuo oma suhde rakentuu henkilökohtaisuudesta ja siitä, että jokin asia on päässyt ihon alle ja se pitää jollain tavalla käsitellä. On vastattava kysymyksiin, kuten: "Mitä tämä tarkoittaa? Miten tämä vaikuttaa minuun? Mitä minä ajattelen tästä? Mitä minä voin tehdä asian eteen?" Näihin kysymyksiin vastaaminen edellyttää itsenäistä ajatusprosessia. Se puolestaan on minulle ominaisin luovuuden ja itseilmaisun laji. Arvoista kumpuava toiminta on kuin abstraktin etiikan käyttämistä materiaalina; sen keksimistä, miltä etiikka näyttää elävässä elämässä.

Tunnistan, että minussa aktivismia eli toimintaa saa aikaan ensisijaisesti tunne. Joko pelkästään tunne, kuten empatia, tai sitten tiettyjen faktojen sisäistäminen nimenomaan tunnetasolla. Myös arvojensa kohteleminen legitiimeinä perusteina toiminnalle liittyy tuohon tapahtumaan, jossa tunnetila tuottaa tekoja. Annan tästä kaksi esimerkkiä:

Vuonna 2015 Suomeen tuli paljon turvapaikanhakijoita, ja liityin melko

pian sen johdosta perustettuun Refugees Welcome Finland -joukkoon. Se koostui tavallisista ihmisistä, jotka kokivat haluavansa auttaa suurta joukkoa vasta maahan saapuneita. Minulle keskeistä toimimaan lähtemisessä oli kokemus siitä, etten voi ohittaa tätä historiallista ja yhteiskunnallista käännettä, tätä uutta ihmisjoukkoa, vaan minun pitää reagoida siihen jollain tavalla. Syyrian sota ja Lähi-Idän levoton tilanne olivat ulottumattomissani ennen vuoden 2015 tapahtumia, eikä minulla ollut Suomesta ja omasta elämästäni käsin mahdollisuutta mielekkäällä tavalla edistää rauhaa tai vähentää ihmisten hätää. Koin ja koen edelleen usein rahan antamisen liian etäiseksi tavaksi reagoida maailmaan, se ei oikein vastaa omaa käsitystäni toiminnasta. Niinpä, kun sotaa ja levottomuuksia pakenevat ihmiset tulivatkin luokseni, minun ei ollut lainkaan vaikeaa löytää itsestäni tarmoa auttaa. Päinvastoin, nythän Suomi ja myös minä olimme osa konfliktia, joka toi ihmiset Suomeen. Oli vain luontevaa reagoida siihen toimimalla.

Refugees Welcome -liikkeeseen minut veti sen kynnyksettömyys, tietty kaoottisuus ja vapaus. Oli lähinnä ratkaistavia kysymyksiä ja joukko ehdottoman tasa-arvoisia ihmisiä, joilla oli halu ratkoa noita kysymyksiä, sekä heidän olemassa olevat taitonsa ja valmiutensa tehdä se omalla tavallaan. Kartoitimme yhdessä, mitä haluamme tapahtuvan, organisoiduimme ja ryhdyimme toimimaan. Kärsimättömänä luonteena minulle oli tärkeää päästä heti toimimaan, ja kun tulosvastuun tai onnistumisen paineen tilalla oli vilpitön halu auttaa, toimintaa leimasivat juuri luovuus ja pelottomuus. Ajatus siitä, että omasta panoksesta on hyötyä myös ilman mitään asiantuntijatitteleitä, vahvistui tehdessä ja tuossa joukossa, jossa muutkaan eivät olleet pakolaiseksperttejä. Nykyään osa meistä sitä on, neljän vuoden asialle omistautumisen jälkeen. Aktivismia aloittaessa keskeistä onkin luottamus siihen, että tekeminen opettaa.

Toinen esimerkki on lokakuun 2018 IPCC-raportti, jossa kansainvälinen

ilmastopaneeli eritteli uusimpia tutkimustuloksiaan siitä, mitä seurauksia ilmaston kahden asteen ja 1,5 asteen lämpenemisellä on. Päätin raportin viestin sisäistettyäni, että minun on tehtävä jotain. Kyse ei ollut enää numeroista, asteista, vuosiluvuista, vaan niiden merkityksen jonkinasteisesta ymmärtämisestä. Ne piirsivät päähäni väläyksen tulevaisuudesta, joka tuntui pahalta, vaaralliselta ja pelottavalta. Tuota tulevaisuutta oli vaikea kuvitella, mutta uskon, että keskeistä oli tarpeeksi vahvan negatiivisen tunnereaktion kokeminen. En päättänyt alkaa aktivistiksi, sillä minä ja identiteettini eivät olleet tilanteessa oleellisia, samoin kuin eivät olleet turvapaikanhakijatilanteenkaan kanssa. Ilmastokatastrofi ja sen seuraukset meille kaikille sen sijaan olivat, ja minä päätin ottaa tunnekokemukseni avulla sisäistetyn uuden tilanneanalyysini vakavasti ja antaa sen ohjata toimintaani. Päätin myös, etteivät minulle riitä olemassa olevat aktiviteetit ja rakenteet. Nehän eivät selvästi olleet olleet tehokkaita, kun kerran tiedeyhteisön mukaan olimme edelleen syöksymässä tuhoon enemmistön katsellessa muualle ja kieltäessään tilanteen. Harhaanjohdetuksi tulemisen tunne, turhautuminen ja epäluottamuksesta seurannut aktivoituminen toimintaan olivat keskeiset minut liikkeelle saaneet tekijät.

Koska päätin toimia, koin mitä humalluttavimman positiivisten tunteiden ja tapahtumien kierteen. Kutsuin Facebook-seinälläni kaikki tuttuni mukaani toimimaan, ja satapäinen joukko ihmisiä eri puolilta minun sosiaalisia ympyröitäni vastasi vuorokauden sisällä kutsuun. Pääosin olimme 20–30 -vuotiaita opiskelijoita. Meille oli selvää, mitä isossa kuvassa halusimme tapahtuvan. Kuinka sinne pääsisimme, oli sen sijaan aivan meidän käsissämme. Aloimme järjestäytyä saman tien ja ihmiset ottivat rooleja sitä mukaa kun niitä syntyi. Päätimme jakautua tiimeihin, kirjoittaa strategian, pystyttää nettisivut, aloittaa yhteydenotot, perustaa sometilit ja järjestää kampanjan avajaiset. Puhuimme koko ajan ympärillemme ja omille kavereillem-

me siitä, mitä olemme tekemässä ja kutsuimme jatkuvasti ihmisiä mukaan. Seitsemän kuukautta myöhemmin saatoimme kättemme jäljen, Ilmastovei-vi2019-kampanjan päätökseen; valtavasti kasvaneina, itsevarmoina ja lopen uupuneina. Luova prosessimme oli tuottanut sen muutoksen, jonka jano oli saanut meidät alussa liikkeelle.

Yllä olevan perusteella on varmaan selvää, että jos jo aktivismi tuntuu hiukan vieraalta termiltä kuvaamaan toimintaani, aivan varmasti sitä on myös vapaaehtoistyö.

Ensinnäkin vapaaehtoistyö määrittelee yllä kuvaamani omaehtoisen, itseilmaisullisen, merkityksellisen toiminnan kapeasti työksi ja noteeraa lähinnä sen, ettei tuosta työstä saada korvausta. Tämä tuntuu ankealta, ja tuo turhaan taloustieteellisen käsitteistön kuvaamaan luonteeltaan ei-ensisijaisesti taloudellista toimintaa; olkoonkin, että vapaaehtoistyön arvoa voidaan varmasti mitata myös rahassa. Vapaaehtoisena toimijana en kuitenkaan koe toimivani taloudellisessa mielessä, kun toimin aktivismini puitteissa.

Lisäksi työ-sanan käyttäminen luo vapaaehtoiselle toiminnalle ikävän rajoittavan kaiun: päivätyötä tehdään viikonpäivisin kahdeksasta neljään, vapaaehtoistyötä lauantaiaamupäivisin tai tiistai-iltaisin kello kuudesta kahdeksaan määrätyn ajan. Luovasta, merkityksellisestä toiminnasta, jota haluaa tehdä, tulee suorite, kun sitä kutsuu työksi.

Lisäksi vapaaehtoistoiminnan kutsuminen työksi vie pois siltä sen ytimen: autonomian. Kärjistetysti vapaaehtoisesti toimitaan omasta tahdosta, työtä tehdään pääosin siksi, että on pakko tulla toimeen.

Niinpä uskoisin, että minun ikäiseni ihmiset kyllä tekevät asioita vapaa-

ehtoisesti, mutta haluavat tehdä niitä merkittävästi eri ehdoilla, kuin mitä ilmiöstä usein käytettävä termistö kuvastaa. Aktivismi ja vapaaehtoisuus eivät ole kadonneet minnekään, mutta uusi sukupolvi tekee asiat omalla tavallaan. Onneksi tämä synnyttää myös uutta, kuvaavampaa termistöä, kuten vapaaehtoistoiminta tai vapaaehtoisuus.

Myös tämänhetkinen yhteiskunnallinen ja historiallinen tilanne muovaa meidän aktivismiamme: ilmastonmuutos on koko tulevaisuudenkuvamme synkentävä megalomaaninen ongelma, johon on todella hankala tarttua ilman pienemmäksi paloiteltua missiota. Aktivismi täytyy kokea tarpeeksi mielekkääksi ja rehelliseksi kokonaisongelman kannalta, muuten se ei motivoi. Ilmastonmuutos ei myöskään oikein mahdu vapaa-ajalla tehtävän vapaaehtoistyön määritelmään, kun sen ratkaiseminen vaatisi meidän kokopäiväistä huomiotamme. Luulen, että tämä selittää myös meidän kampanjamme paisumisen sen tekijöiden elämien tärkeimmäksi ja aikaa vievimmäksi asiaksi.

Tuon ajan me annoimme ilolla.

Yhteisö

Vapaaehtoistoiminta vahvistaa kaupunkiyhteisöä

SAARA SIMONEN JA JOONAS TIMONEN
Saara Simonen on Diakonissalaitoksen Kanssala-kansalaistoiminnan projektipäällikkö. Joonas Timonen on Kanssalan tuotantokoordinaattori.

Kesäkuussa vietetään vuotuista Helsinki-päivää ja kesällä 2019 kysyimme kaupunkilaisilta missä on heidän unelmiensa Helsinki ja miksi? Vastaukseksi saimme mitä erilaisempia paikkoja kaupungissa, mutta jotain yhteneväistä vastauksissa oli. Useissa niistä nostettiin esiin paikkoja, joissa on helppo tavata toisia ihmisiä, mennä mukaan mitä moninaisimpiin toimintoihin luonnossa liikkumisesta yhteislauluihin ja joissa voi tuntea turvallisuutta ja hyväksytyksi tulemista. Tämä kaikki löytyi tapaamamme yli kolmensadan ihmisen mukaan yhdestä kaupungista.

Tarkastelemme tässä artikkelissa kaupunkiyhteisön kehittymistä kansalaisyhteiskunnan näkökulmasta. Erityisesti käsittelemme sitä, miten vapaaehtoistoimijat rakentavat ja ylläpitävät kaupunkia. Heidän toimintansa myötä kaupunki uudistuu koko ajan, kun samoja intressejä jakavat ihmiset löytävät toisensa ja ryhtyvät yhteistoimintaan heitä kiinnostavan, askarruttavan tai ahdistavan ilmiön edessä. Samalla luodaan uusia toimintatapoja ja valmistetaan kaupunkiyhteisöä tulevaisuuden haasteisiin.

Tekstimme jakautuu kolmeen osaan. Ensimmäiseksi erittelemme vapaaehtoistoiminnan roolia kaupunkiyhteisön kehittämisessä yksilön sekä ympäröivän yhteisön näkökulmasta. Toiseksi käsittelemme sitä, miten kaupungissa toimivat organisaatiot, yhteisöt ja ryhmät voivat edistää kaupunkilaisten osallisuutta taustasta riippumatta. Kolmanneksi pohdimme, millä tavoin vapaaehtoistoiminnan vaikutusta kaupunkiyhteisön kehittämisessä voidaan voimistaa sektorirajat ylittävällä yhteistyöllä.

VAPAAEHTOISTOIMINTA TARJOAA YKSILÖLLE OSALLISUUTTA, OPPIMISTA JA OMISTAJUUTTA

Vapaaehtoistoiminnan vaikutukset ovat moninaisia niin yksilön kuin yhteisönkin näkökulmasta, ja omaehtoiseen toimintaan osallistuminen on aina oma erityinen ja tapauskohtainen prosessinsa. Kirjavaa kokonaisuutta on helpointa hahmottaa esimerkkien kautta.

Helsinkiläinen Kallio-liike tarjoaa yhden näkökulman vapaaehtoisen tekemisen ja kaupunkiyhteisön kehittymisen väliseen suhteeseen. Liike sai alkunsa 2010-luvun alussa, kun joukko Kallion asukkaita organisoitui aluksi puolustamaan ruoka-avun sijaintia keskiluokkaistuneessa kaupunginosassa. Sittemmin liikkeestä on versonut monia toimintamuotoja, kuten aluetta elävöittäneet kirpputorit, korttelikeittiöt ja menestyksekäs kaupunkifestivaali Kallio Block Party. Liikkeen aktiivijoukko on vuosien saatossa osin vaihtunut, mutta omannäköinen yhdessä tekemisen kulttuuri on säilynyt.

Toimintaan osallistuminen tarjoaa kokemuksia yhteenkuuluvuudesta, mutta voi myös avata ikkunoita aiemmin tuntemattomiin elämäntarinoihin

ja -tilanteisiin. Jotkut vapaaehtoisista ovat kuvanneet meille esimerkiksi oppineensa erilaisista kulttuureista ja saaneensa kosketuspintaa nuorten elämään vapaaehtoistoimintaan osallistumisen myötä.

Omaehtoinen toiminta voi olla yksilölle myös keino kehittää itseään ja oppia uusia asioita. ”It was like a school for me”, totesi eräs hoivakodissa suomea ja ikääntyneiden kohtaamista oppinut vapaaehtoinen meille. Myös pääministeri Antti Rinteen hallitusohjelman tavoitteena on edistää vapaaehtoistoiminnassa kartutetun osaamisen tunnistamista ja tunnustamista.

Lisäksi on tärkeää huomata, että vapaaehtoistoiminta voi tarjota mahdollisuuden kokea omistajuutta yhteisiin asioihin ja omaan elämään. Osallistuminen vapaaehtoisena ei edellytä tiettyä tulotasoa, koulutusta tai korkeaa statusta – lähtökohta on, että kaikki ovat tervetulleita. Eräs päiväkeskuksessa vapaaehtoisena toiminut totesi meille, että hänelle merkityksellisintä toiminnassa oli, että ”työttömänä pääsin pari kertaa viikossa ’töihin’”.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN MYÖTÄ RAKENTUU KESTÄVÄMPIÄ YHTEISÖJÄ

Vapaaehtoistoiminta antaa paljon yksilölle, mutta se vahvistaa monin tavoin myös koko ympäröivää yhteiskuntaa. Eläväinen osallistumisen kulttuuri lujittaa paikallisyhteisöjä. Esimerkiksi Helsingissä asukkaat järjestävät katujuhlia, yhteisötaidetta ja spontaaneja puistokonsertteja kesäaikaan lähes päivittäin. Yhteisöllinen toiminta on ennen kaikkea hauskaa, mutta hauskuuden lomassa se vaivihkaa ylläpitää yhteisöjen toimintakykyä, kun ihmiset pääsevät kohtaamaan ja solmimaan uusia keskinäisiä suhteita.

Kaupunkiyhteisöä vahvistetaan vapaaehtoistoiminnan keinoin myös sil-

loin, kun yksilöiden osaamista kohdennetaan yhteisöjen hyväksi. Esimerkiksi yritysvapaaehtoiset voivat antaa omaa asiantuntemustaan vapaaehtoistoimintaa tarjoavan yhteisön toiminnan vauhdittamiseksi. Hyvä esimerkki on nuorten parissa toimivan Vamoksen taloustaitohanke, jossa pankkien koulutetut vapaaehtoiset antavat nuorille talousneuvontaa ja samalla ammattilaiset pääsevät syvemmälle yhden asiakasryhmän kokemusmaailmaan ja haasteisiin.

Kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan osallistuminen avaa silmiämme myös yhteiskunnan valuvioille ja motivoi meitä toimimaan oikeudenmukaisemman maailman puolesta. Eräs turvapaikanhakijoiden parissa toiminut vapaaehtoinen kuvasi meille kokemuksiaan seuraavasti: ”Olen pöyristynyt siitä kohtelusta, jota turvapaikanhakijataustaiset saavat täällä osakseen. Se on epäinhimillistä. Mitä enemmän sellaista näen, sitä enemmän haluan olla muuttamassa tätä systeemiä.”

Vapaaehtoistoiminnan vahvuus kaupunkiyhteisön kehittämisessä on sen moninaisuudessa: kaupungissa ja sen sisältämässä tekemisen kirjossa löytyy toiminnan paikkoja erilaisille osaajille. Mitä enemmän kaupungissa on osallistumisen mahdollisuuksia, sitä todennäköisemmin kukin meistä tulee vedetyksi toiminnan pyörteisiin – myös he, jotka eivät ensi alkuun koe itseään kansalaistoimijoiksi. Tämä seikka korostaa vapaaehtoistoimintaa tarjoavien yhteisöjen merkitystä kaupunkiyhteisön kehittämisessä.

YHTEISÖT TARJOAVAT KIINNITTYMISEN PAIKKOJA MEILLE KAIKILLE

Kokemustemme mukaan kansalaisjärjestöt, vapaat kansalaisliikkeet ja muut omaehtoista toimintaa mahdollistavat organisaatiot voivat mitä par-

haimmalla tavalla edistää kaupunkilaisten kokemusta omasta toimijuudesta ja merkityksellisyydestä. Vapaaehtoistoiminnan mahdollisuuksia tarjoavien yhteisöjen olennainen vahvuus kaupunkiyhteisön kehittämisessä piileekin siinä, että ne voivat ottaa toimintaansa mukaan hyvin erilaissa tilanteissa olevia ihmisiä. Kansalaisjärjestöt, kaupungin palvelukeskukset ja avoimet julkiset tilat näyttäytyvät tällöin eräänlaisina alustoina, joiden kautta ihmiset voivat osallistua yhteiskuntaan.

Kuvaavan esimerkin antaa erään kohtaamamme koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olleen nuoren tarina. Tavatessamme nuori ei aluksi tunnistanut sanaa "vapaaehtoisuus". Lyhyen tapaamisen myötä hän päätti kuitenkin tarttua tilaisuuteen ja etsimme yhdessä hänelle sopivaa toimintaa. Lopulta helsinkiläinen nuorisotalo toivotti hänet tervetulleeksi toimintaansa, ja nyt samainen nuori opiskelee nuorisotyön ohjaajaksi.

Uskomme, että kynnyksetön ja innostava ote vapaaehtoisiin voi avata myös yhteisöille ovia uuteen. Jos ottaa aikaa uuden vapaaehtoisen kohtaamiselle ja häneen tutustumiselle, syntyy lähes poikkeuksetta yllättäviä ja yhteisön työtä tukevia yhdistelmiä. Ehkä eri tavoin kuin alun perin oli ajateltu, mutta luultavasti hedelmällisemmin ja molemmille osapuolille enemmän iloa ja onnistumisen kokemuksia tuottaen. Siksi onkin tärkeää kuunnella, kokeilla ja oppia yhdessä vapaaehtoisten kanssa.

SEKTORIRAJAT YLITTÄVÄ YHTEISTYÖ VOIMISTAA VAPAAEHTOISTOIMINNAN VAIKUTUSTA KAUPUNKIYHTEISÖN KEHITTÄMISESSÄ

Kaupunkiyhteisö ei rakennu ainoastaan vapaaehtoisten kaupunkilaisten ja toimintaa tarjoavien yhteisöjen yhdessä tekemisestä. Kaupungeissa kerros-

tuneina ovat eri sektorit ja niiden välillä risteävät ihmiset, ja kaupungit muotoutuvat koko ajan uudelleen heidän keskinäisessä vuorovaikutuksessaan. Vapaaehtoistoiminnan edistäminen ja sen positiivisten vaikutusten voimistaminen edellyttääkin sektorirajat ylittävien yhteyksien rakentamista. Se on aktiivista haarukointia erilaisten toimijoiden välisten yhteisten intressien tunnistamiseksi. Kysymys on myös toimintatapojen pölyttämisestä, josta voivat parhaillaan hyötyä kaikki.

Kansalaisyhteiskunta ja vapaaehtoistoiminta resonoivat erilaisin tavoin eri sektoreiden kanssa. Eräs julkishallinnon ja vapaaehtoistoimijoiden välinen hedelmällinen yhteistyön muoto on kansalaisyhteiskunnassa kehitettyjen mallien ottaminen laajemmin osaksi yhteiskunnan rakennetta. Kansalaisyhteiskuntatoimijat innovoivat usein ensimmäisten joukossa ratkaisuja uusiin yhteiskunnallisiin ongelmiin. Julkishallinnon olisi mahdollista aktiivisesti tunnistaa toimivia malleja ja ottaa ne laajemmin käyttöön – tähän omaehtoisesti toimivilla vapaaehtoisilla ei useinkaan ole resursseja.

Julkishallinnossa olisi myös mahdollista helpottaa tavoitteellisesti sitä, että kaupunkilaisille tarjoutuu mahdollisuus löytää julkisten organisaatioiden ja instituutioiden kautta tiensä vapaaehtoistoimintaan. Tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kuntouttavassa työtoiminnassa, kehitysvammaisten asumisyksiköissä ja sosiaalipalveluissa osataan ohjata ja kannustaa omia asiakkaita kansalais- ja vapaaehtoistoimintaan oman kaupun-

gin yhteisöihin.

Kaupunkiyhteisön rakentamisessa olisi perusteita myös kansalaisyhteiskuntatoimijoiden ja yritysten väliselle syvemmälle yhteistyölle. Yritysten työntekijöiden kanssa keskusteltuamme meille on käynyt ilmi, että työntekijät haluavat usein yhtäältä parantaa maailmaa vapaaehtoistoiminnan avulla, mutta myös muuttaa työnantajaorganisaatioitaan sisältäpäin huomioimaan ihmisten ja maapallon tarpeet. Toisaalta kolmannella sektorilla voisimme monien tavoin hyötyä startup-henkisten yritysten notkeasta toimintakulttuurista ja mokia kaihtamattomasta tavasta pyrkiä kohti tavoitteita. Toistaiseksi elämme kuitenkin vielä tilanteessa, jossa käytännön esimerkkejä innovatiivisesta kaupunkiyhteisöä muokkaavasta yhteistyöstä yritysten ja kolmannen sektorin toimijoiden välillä on vähän.

Uusien yhteistyömahdollisuuksien näkeminen ja löytäminen antaa parhaillaan loistavia tuloksia, kohtauttaa uusia ihmisiä ja rakentaa elävämpää kaupunkia. Ennen kaikkea – kuten omaehtoiseen tekemisen kulttuuriin kuuluu – se on hauskaa yhdessä tekemistä. Kaupunkiyhteisö rakentuu kansalaistoiminnan ja sen moninaisten yhteyksien myötä monenkirjavaksi hauskaksi ja toiveikkaaksi tekemiseksi, jossa itse kunkin on mahdollista löytää paikkansa.

Yhteiskunta

Järjestöjen missiona inklusiivinen yhteiskunta

JORMA NIEMELÄ
Kirjoittaja on dosentti, joka toimii vapaissa ja riippumattomissa Doktriini.fi-palveluissa.

Järjestötoiminta on elinvoimaisuudestaan huolimatta ollut monenlaisessa puristuksessa. 1960- ja 1970-luvuilla oli pinnalla valtiokeskeisiä ideologioita. Yliopisto-opetusta myöten katsottiin, että universaalin hyvinvointivaltion rakentaminen tekisi tyystin turhaksi "hyväntekeväisyyden", joksi järjestötoiminta ymmärrettiin. Viime vuosituhannen lopussa taas nousi valtaan politiikka, jonka mukaan markkinoiden avulla kyettäisiin hoitamaan ihmisten asiat ja ongelmat. Järjestöille jäisi puuhastelijoiden rooli.

Olisiko nyt aika heiluriliikkeen hieman pysähtyä? Tämä loisi mahdollisuuden katsoa niin valtiota, markkinoita kuin kansalaisyhteiskuntaakin tasapuolisesti niiden kunkin roolista ja tehtävästä käsin?

Universalismia edustavan hyvinvointivaltion perusidea on kirjattu perustuslakiimme. Sen 19. pykälän mukaan ”julkisen vallan on turvattava jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistettävä väestön terveyttä ja tuettava perheen ja muiden lapsen huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu”.

Niin tärkeä kuin universaalin hyvinvointivaltion idea onkin, on nähtävä sen rajoitukset. Anneli Anttosen ja Jorma Sipilän (2010) mukaan universaalit palvelut ovat usein sokeita erilaisille erityisryhmille ja kulttuuriselle monimuotoisuudelle. Voidaan ajatella Risto Eräsaaren (2005) tavoin, että hyvinvointivaltio on inkluusion instrumentti, mutta yhteiskunnassa on silti paljon erilaista ekskluusiota. Inkluusiolla tarkoitetaan pääsyä yhteiskunnan järjestelmiin ja osallisuutta yhteiskunnassa ja yhteisöissä. Ekskluusiolla taas tarkoitetaan päinvastaista: pääsemättömyyttä yhteiskunnan järjestelmiin – ulos jäämistä.

Yhteiskunta kipuilee osallistumattomuuden, kuulumattomuuden ja syrjään jäämisen kanssa. Voidaan puhua jopa eräänlaisesta inkluusioparadoksista: Mitä pidemmälle inkluusio hyvinvointivaltiossa etenee, sitä syvemmät ovat ekskluusion varjot.

UNIVERSALISMIIN NOJAAVA HYVINVOINTIVALTIO TARVITSEE JÄRJESTÖJÄ

Universalismin työpariksi tarvitaan toimintaa, joka edistää erilaisten ryhmien osallisuutta ja toimijuutta sekä tarvittaessa puolesta puhumista ja palvelutuotantoa. Tarvitaan kansalaisten omaehtoista toimintaa, yhteisöllisyyttä ja kansalaisyhteiskuntaa.

Ne, joilla on vähiten yhteiskunnallisia resursseja, äänestävät kaikista laiskimmin myös edustuksellisen demokratian vaaleissa. Järjestöjen keskeinen missio on tuoda ääni äänettömille ja antaa voimaa tuoda se ääni itsekin esille. Näin rakennetaan inklusiivista yhteiskuntaa.

Näistä lähtökohdista päädyin seuraavaan määritelmään (Niemelä 2019b): *Inklusiivisella yhteiskunnalla tarkoitetaan yhteiskunnan rakentamisen tapaa ja päämäärää, jossa jokaisella kansalaisella ja kansalaisten muodostamilla ryhmillä on osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuus sekä mahdollisuus*

tarvitsemaansa turvaan ja tarvitsemiinsa palveluihin ja jossa kaikilla kansalaisilla on tarvittaessa puolestapuhuja.

Vierasperäisen sanan käyttö on hankalaa tällaisessa yhteydessä. Mutta osallisuuslähtöisissä ilmauksissa tulee herkästi mukaan aktivoinnin tai pakon sävy, konnotaatio. Inklusiivisessa yhteiskunnassa on kyllä kansalaisuuteen kuuluva itsetoiminnallisuuden odotus mutta ei pakotusta eikä vaatimusta. Jokainen osallistuu ja toimii omien voimavarojensa mukaisesti. Hyvä suomenkielinen ilmaus on lähellä "mahdollistavaa yhteiskuntaa" tai "mukaansa ottavaa yhteiskuntaa".

JÄRJESTÖJEN KANNATTAISI NOSTAA TOIMIJUUS AVAINKÄSITTEEKSI

Vaikka monet käsittävät toimijuuden sisältyvän osallisuuskäsitteeseen, pidän tärkeänä toimijuuden esiin nostamisen omana, selkeänä tavoitteenaan. Toimijuuden korostus on haaste myös järjestöille, joilla on toisinaan – kuten millä tahansa organisaatioilla – riski irtautua kansalaisista ja muodostua itse itsensä työllistäviksi organisaatioiksi. Kansalaisista tulee pelkkiä työn kohteita.

Järjestöjen kansalaistoiminnan vaara on se, että ne puhuvat ylhäältä kohderyhmänsä puolesta. Järjestöjen palvelutoiminnan vaara on se, että niissä nähdään kansalaiset vain asiakkaina tai potilaina, mutta kansalaisia ei nähdä aktiivisina toimijoina – silloinkin kun toimijuus on vähäistä ja rajattua. Inklusiivisen yhteiskunnan ideaalissa erilaisille ryhmille annetaan yhtäältä olemassaolon oikeus ja ääni ja toisaalta mahdollisuuksia toimijuuteen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Järjestöjen vapaaehtoistyön ja myös palvelutoiminnan ideana on olla toimijuuden areenoina.

Edellisen pääministerin Juha Sipilän asettama, professori Juho Saaren johtama eriarvoisuustyöryhmä (2018) käyttää pääsääntöisesti monipuoli-

sessa raportissaan vain osallisuuskäsitettä, mutta määrittää tasa-arvoisen yhteiskunnan perustuvan kannustinrakenteisiin, jotka "tukevat kansalaisten pystyvyyden ja autonomian tunnetta, osallisuutta ja toimijuutta". Työryhmän mukaan on tärkeää, että kaikilla Suomessa asuvilla henkilöillä olisi "mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintaan sen täysivaltaisina jäseninä elämäntilanteesta ja asuinpaikasta riippumatta." Konkreettisissa esityksissä otetaan erityisesti esille osallistavat yhteisöt.

Kun kansalaisten osallistuminen on muutoksessa ja murroksessa (ks. esim. Halava, Pantzar, & Lukin 2018), järjestöjen kannattaa nostaa toimijuus agendallaan keskeiseen asemaan. Yhteiskunnan ja sen sosiaali- ja terveydenhuollon rakentamisessa järjestöjen missio on huolehtia kaikkien ryhmien mukaan pääsystä, osallisuudesta, toimijuudesta, arvokkuudesta ja äänen kuulumisesta. Näin ne toteuttavat erilaisuudestaan ja eriäänisyydestäänkin huolimatta – tai paremminkin juuri niiden kautta – inklusiivista tehtäväänsä demokraattisessa yhteiskunnassa.

INKLUSIIVINEN YHTEISÖTALOUS OIKEUDENMUKAISEN YHTEISKUNNAN RAKENTAJANA

Kansalaisyhteiskunnan idea on siinä, että kansalaisten toiminta organisoituu ensin järjestötoiminnaksi ajamaan jäsenistön ja/tai kohderyhmän asiaa. Jos järjestön edustaman ryhmän palvelutarpeisiin ei vastata määrällisesti tai laadullisesti, järjestö organisoi varsinaista, Valviran luvilla toimivaa sote-palvelutoimintaa ja -tuotantoa.

Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksesta edellisellä hallituskaudella käydyssä keskustelussa monet halusivat rinnastaa järjestöjen palvelutuotannon täysin yritysten tuottamiin palveluihin. Myös jotkut järjestöjohtajat sanoivat jopa ääneen käsityksensä, että järjestöjen ja yritysten palvelutuotannolla ei olisi mitään eroa.

Oma väitteeni on, että järjestöjen tulee löytää myös palvelutuotantonsa oikeutus ja erityislaatuisuus järjestöjen inklusiivisesta missiosta. Tällä en tarkoita, etteivätkö yritysten ja järjestöjen palveluiden tule pääsääntöisesti toimia samoilla ehdoilla tai että toinen olisi hyvä ja toinen paha. Mitä siis tarkoitan?

Järjestöjen palvelutuotanto on mahdollista nähdä osana yhteisötaloutta, jolla on vahva asema niin Suomessa kuin koko Euroopassakin. Muutamissa tutkimusperinteissä yhteisötalous ymmärretään markkinoiden tai valtion epäonnistumisten ja heikkouksien (market/governement failure) kautta. Tällöin yhteisötalous korjaisi tai täydentäisi valtion tai yritysten tuottamia palveluita. Tarkastelutapa on oikeutettu vain osin.

Hyödyllisempää on nähdä yhteisötalous visiona tulevasta oikeudenmukaisemmasta ja kestävämmästä taloudesta. Tällöin korostuvat yhteisötalouden arvopohjaisuus, rahatalouden ulkopuolelle kurottavien vaihtosuhteiden luominen sekä yhteisresurssien (commons) rakentaminen ja ylläpitäminen sekä kulttuurinen sopivuus yhteiskunnan kipeisiin, usein jopa ns. ilkeisiin sosiaalisiin haasteisiin vastaamisessa. (Pirkkalainen 2017.)

Inklusiivinen tehtävä ei toteudu ilman juuri syvällistä erilaisten osakulttuurien ja erityisryhmien elämäntilanteiden ymmärtämistä ja sitoutumista usein elämänmittaisen tuen ja palvelun tarjontaan. Markkinaperusteiseen toimintaan liittyy olemuksellisesti aina se, että tulee olla mahdollisuus irtautua palveluiden tuottamisesta.

Oma selvitykseni (Niemelä 2019b) paljasti, kuinka huonosti järjestöjen palvelutuotanto on järjestäytynyt yhteistoimintaan. Harri Kostilaisen (2019) väitöskirja toi puolestaan esiin sen, että Suomesta puuttuu kansallinen näkemys ja strategia yhteiskunnallisten yritysten asemasta osana hyvinvointipalvelujen uudistusta. Järjestöjen palvelutuotanto on osa yhteiskunnallisten yritysten kokonaisuutta.

INKLUSIIVINEN TARKASTELU UUTEEN SOTEEN

Uuden, pääministeri Antti Rinteen johtaman hallituksen tavoitteena on viedä sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus nyt maaliin. Hallitusohjelmassa (2019) korostetaan useissa kohdissa järjestöjen merkitystä. Myös yhteisö- ja solidaarisuustaloutta koskevista teemoista on useita - joskin hieman hajanaisia kirjauksia (ks. analyysi Niemelä 2019a).

Hallitusohjelmalauseiden muuttaminen konkretiaksi edellyttää nyt selkeää strategista näkemystä ja otetta niin vapaaehtoistyöstä, järjestötoiminnasta kuin myös järjestöjen palvelutuotannosta. Ajatus inklusiivisen yhteiskunnan rakentamisesta voisi olla yksi hyödyllinen, kokoava tarkastelutapa kaikille järjestöille mutta varsinkin sosiaali- ja terveysjärjestöille. Järjestöjä ei nähtäisi jotenkin vain ulkopuolisena toimijatahona, vaan oleellisena ja välttämättömänä osana universalismiin nojautuvan hyvinvointivaltion rakentamista. Ja että niiden palvelutuotanto nähtäisiin osana yhteisö- ja solidaarisuustaloutta.

Hyvän tuen tälle antaa se, että analyysini mukaan kaikkien keskeisten toimijoiden – sosiaali- ja terveysministeriön, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen, Kuntaliiton ja SOSTEn Suomen sosiaali- ja terveys ry:n linjauksista oli löydettävissä inklusiivisia tulkintoja järjestöjen tehtävästä. Samaa vahvistivat myös eduskunnan valiokunnat lausunnoissaan. (Niemelä 2019b.)

Valtiovallan toimenpiteet eivät yksin ratkaise sosiaali- ja terveysjärjestöjen tulevaisuutta, vaikka sote-uudistuksen merkitys järjestöille on enemmän kuin suuri. Tulevaisuuden avaimet ovat ennen kaikkea uudistuvan järjestökentän itsensä käsissä.

LÄHTEET

Anttonen, A., & Sipilä, J. (2010). Universalismi Britannian ja Pohjoismaiden sosiaalipolitiikassa. Janus vol. 18 (2) 2010, 104-120, 18(2).

Eriarvoisuutta käsittelevän työryhmän loppuraportti (2018). Valtioneuvoston kanslia.

Eräsaari, R. (2005). Inkluusio, ekskluusio ja integraatio sosiaalipolitiikassa. Kiistakysymysten kartoitusta. Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti, 252–267.

Halava, I., Pantzar, M., & Lukin, E. (2018). Kansalaisjärjestö jälkiteollisessa artistiyhteiskunnassa. Noudettu 20. marraskuuta 2018, osoitteesta Issuu website: https://issuu.com/steajulkaisut/docs/jarjestotoiminnan_tulevaisuus

Kostilainen, H. (2019). Finding a niche: Social enterprises and the public service reform in Finland. Itä-Suomen yliopisto.

Niemelä, J. (2019a). Hallitusohjelma: Yhteisötaloudesta hyviä kirjauksia, mutta koordinaatiota tarvitaan. Noudettu 6. elokuuta 2019, osoitteesta https://doktriini.fi/2019/06/03/hallitusohjelma-yhteisotaloudesta-hyvia-kirjauksia-mutta-koordinaatiota-tarvitaan/

Niemelä, J. (2019b). Järjestöt sote-Suomea rakentamassa. KAKS - Kunnallisalan kehittämissäätiö.

Pirkkalainen, J. (2017). Yhteisötalous ja sosiaaliset osuuskunnat Euroopassa. Kansan Sivistystyön Liitto KSL ry.

Pääministeri Antti Rinteen hallituksen ohjelma 6.6.2019: Osallistava ja osaava Suomi: sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Valtioneuvoston kanslia.

Vapaaehtoistoiminnan itseisarvo

KUVA: LINDA TAMMISTO

KUVA: VEIKKO SOMERPURO

ANNE BIRGITTA PESSI JA HENRIETTA GRÖNLUND

Anne Birgitta Pessi on huippututkija, joka osaa myös kertoa tutkimuksesta huippukiehtovasti. Hänellä on maailmanparantajan sydän: hän uskoo, että tutkimuksen avulla voi muuttaa maailmaa. Pessin tutkimusaiheisiin kirkkososiologian professorina (TT) kuuluvat mm. myötätunto, altruismi, arvot, self help -kirjallisuus, vapaaehtoistyö, kansalaistoiminta sekä yksilöllistyneen uskonnon ja hyvän elämän kokemukset. CoPassion-ryhmässä hän on palveleva johtaja, joka ei koskaan unohda kehua tiimiään. Pessi johtaa myös Suomen Akatemian rahoittamaa CoCare-projektia.

Henrietta Grönlund on kaupunkiteologian professori ja kirkkososiologian dosentti Helsingin yliopistossa. Grönlund on erikoistunut kolmannen sektorin, vapaaehtoistoiminnan ja hyvinvoinnin edistämisen tutkimukseen, erityisesti uskonnon ja arvojen rooliin näissä teemoissa. Hänen tämänhetkiset tutkimusteemansa liittyvät uskonnon ilmenemismuotoihin kaupunkiympäristöissä, erityisesti liittyen eriarvoisuuden ja hyvinvoinnin kysymyksiin. Grönlund on voittanut useita kansainvälisiä ja kotimaisia palkintoja, ja hänen tutkimuksiaan on julkaistu kansainvälisissä ja kotimaisissa aikakauskirjoissa ja antologioissa sekä monografioina.

Vapaaehtoistoiminnan arvon pohtiminen on kiinnostava ikkuna ihmiseen, yhteisöihin ja yhteiskuntaan. Sen arvo on jotakin enemmän kuin yksittäisten ihmisten intiimien ja/tai arkisten kohtaamisten arvo. Sen arvo on jotakin, joka ei tyhjenny edes yhteisöjen toimintaan ja järjestöjen tarkoitukseen. Sen arvo ylittää yksityiseltä sektorilta eli yritysten tai yrityksistä ostettavissa olevan arvon. Sen arvo on yhtäältä julkista sektoria täydentävää ja sen piiriin kuuluvaa ja samalla jotain syvemmäksi kohti yksityistä kurottuvaa – ja yhteisten rakenteiden raamittamaa.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ARVO YHTEISÖILLE JA YKSILÖILLE

Vapaaehtoistoiminta on siis arvokasta monella eri tasolla. Aloittaen yhteiskunnallisen tason arvosta tai hyödyistä, pelkästään vapaaehtoisten tekemien työtuntien korvaaminen palkkatyövoimalla olisi useimmissa yhteiskunnissa taloudellisesti mahdotonta. Urheilukilpailut, festivaalit, monet lasten ja nuorten harrastukset sekä lukemattomat sosiaalisen tuen kohtaamiset jäisivät toteutumatta ilman vapaaehtoistoimintaa. Lisäksi vapaaehtoistoiminta tuottaa yhteiskunnallisesti arvoa, jota palkkatyöllä ei kyetä saavuttamaan. Lukematon on järjestöjen ja yhteisöjen määrä, joiden toiminta lakkaisi saman

tien ilman vapaaehtoistoimijoita. Vapaaehtoistoiminta on yhteistä tärkeiden asioiden ajamista – yhteistä konkreettista hamuamista, visioimista ja uurastamista kohti sellaista maailmaa, jollaisen maailman haluaisimme olevan.

Vapaaehtoistoiminta on yhteydessä niin sanottuun sosiaaliseen pääomaan: ihmisten väliseen luottamukseen, kun ihmiset yhteiskunnan eri osa-alueilta verkostoituvat, oppivat toimimaan toistensa kanssa ja luottamaan toisiinsa. Sosiaalisen pääoman ytimet ovat juuri kontaktimme, jaetut normit ja arvot sekä keskinäinen luottamus; kaikkia näitä vapaaehtoistoiminta edistää ja pitää yllä (esim. Salamon ym., 2011). Vapaaehtoistoiminta on sekä yksilöiden että yhteiskunnan tasolla sosiaalisen pääoman raaka-ainetta.

Vapaaehtoistoiminta tuottaa monenlaista arvoa myös yksilöiden elämässä. Se lisää vapaaehtoisena toimivan ihmisen onnellisuuden ja elämän merkityksellisyyden kokemuksia ja vaikuttaa positiivisesti terveyteen (esim. Poulin, 2014; Townsend ym., 2014). Vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia ihmisiin, joiden parissa vapaaehtoiset toimivat, on tutkittu yllättävänkin vähän, mutta tulokset ovat melko yhdenmukaisia. Vapaaehtoisilta tai vertaisilta saatu tuki voi vähentää yksinäisyyden tunnetta ja emotionaalista stressiä, parantaa mielialaa, vahvistaa itsetuntoa, lisätä positiivista suhtautumista elämään sekä tuottaa osallisuuden ja toimijuuden kokemuksia. (Kirjallisuuskatsaus Grönlund ja Falk, 2019.)

VAPAAEHTOISTOIMINNAN ERITYINEN ARVO RAKENTUU SEN ERITYISLUONTEELLE

Vapaaehtoistoiminnan keskeinen arvo on sen itseisarvo: että joku on vierelläsi, koska hän haluaa olla. Että joku auttaa sinua, koska hän haluaa auttaa sinua. Että sinä saat toteuttaa itseäsi ja samalla tehdä jotain korvaamattoman arvokasta. Siinä on vapaaehtoistoiminnan itseisarvo, jossa pieni on suurta ja suuri pientä. Monet hyödyt, niin yhteiskunnan, tekijän kuin vapaa-

ehtoiselta tukea saavan, ovat sellaisia, joita on vaikea saavuttaa muilla tavoin. Vapaaehtoistoiminnan keskeisin erityisarvo perustuukin sen erityisluonteelle: omaehtoisuudelle, toiminnalle ja kohtaamisille, jotka nousevat vapaasta tahdosta, sisäisestä motivaatiosta ja usein toiminnan lahjaluonteesta. Vapaaehtoisena toimiva toteuttaa itseään, omia arvojaan ja osaamistaan sekä kokee antamisen iloa ja siitä saatavaa merkityksellisyyttä. (Esim. Weinstein ja Ryan, 2010)

Vapaaehtoistoiminnan itseisarvo on kahtalaista: juuri sen voimassa on sen suurin heikkous. Vapaassa tahdossa on sen ydinvoima ja kaikesta muusta erottava tekijä. Hän auttaa sinua koska haluaa auttaa, eikä siksi, että se on osa hänen työtään. Samalla vapauteen perustuminen on toiminnan hauraus: hän voi lähteä luotasi milloin vain ja olla koskaan palaamatta. Vapaaehtoistoiminnan erityisluonne kirkastuu tässä entisestään: hauraudessa on toiminnan vahvuus.

Ihmiselämän merkityksellisyyden kokemuksia on tutkittu yli kulttuurien ja ympäri maailmaa. Merkityksellisen elämän ytimiä on kolme. Ihminen on ytimeltään lajina myötätuntoinen olento, jonka elämän merkityksellisimmät kokemukset kumpuavat etenkin kahdesta: minä ja sinä sekä minä sinulle, sinä minulle. Eli syvimpiä merkityksellisyyden kokemuksia ihminen pääsee kokemaan yhteydessä toisiin: että olemme yhteydessä toisiin, että emme ole yksin. Tämä minä ja sinä tai minä ja hän -dimensio ei kuitenkaan riitä, vaan merkityksellisyyden ydintä on nimenomaan myös minä sinulle, minä hänelle, eli empatia ja myötätunto. Kolmas ihmisen universaali merkityksellisyyden ydinlähde on itsensä toteuttaminen; että jokaisella olisi omaksi koettu juttu, jota hän pääsee toteuttamaan, töissä tai vapaalla. (Martela 2017; Pessi ym. 2017) Vapaaehtoistoiminnan ydinitseisarvoa on se, etteivät oikeastaan millään muulla elämän saralla nämä kaikki toteudu niin kokonaisvaltaisesti. Että ihmisellä on jokin itse valittu teema, johon hän haluaa

aikaansa ja tekojaan antaa: itsensä toteuttamista suhteessa muihin ihmisiin – usein myös muiden ihmisten kanssa – jossa pääsee antamaan itsestään, edistämään haluamaansa teemaa.

Vapaaehtoistoiminta on merkityksellisyyden kokemuksia laajemminkin myös monipuolinen itsereflektion, identiteetinmuodostuksen ja oppimisen kenttä, kun yksilö saa itse valita toiminnan kentän, joka kiinnostaa, jossa kokee voivansa toteuttaa itseään ja vaikuttaa itselleen tärkeisiin asioihin, itselleen mielekkäällä tavalla. Vapaaehtoistoiminta perustuu yksilöstä lähtevään motivaatioon sekä vapaaseen tahtoon ja valintaan. Tämä yksilöllisyys linkittää vapaaehtoistoiminnan kiinnostavalla tavalla usein myös arvoihin ja maailmankatsomuksiin. Toimintamuotoa tai toiminnan organisoijaa valitessaan ihminen kysyy itseltään keskeisiä kysymyksiä: mikä minulle on tärkeää, mihin haluan vapaa-aikaani käyttää? Millaisiin asioihin haluan vaikuttaa, minkälaista maailmaa haluan edistää, missä ja miten? Tällöin liikutaan monesti yksilölle hyvin tärkeiden ja henkilökohtaisten asioiden parissa, ja muiden tietojen ja taitojen ohella vapaaehtoistoiminta voikin olla vahvasti myös itsetuntemuksen kenttä, omasta itsestään oppimisen areena. (Esim. Grönlund 2011; Grönlund ym., 2017)

Esimerkiksi nuorten tekemän vapaaehtoistoiminnan on todettu lisäävän nuorten kansalaisvastuun tunnetta sekä kehittävän monenlaisia taitoja. Nuoret voivat oppia kansalaistoimintaan liittyviä arvoja, rohkaistua poliittiseen toimintaan ja oppia paremmin yhteiskunnallisiin kysymyksiin liittyviä teemoja. Nuoret itse ovat kokeneet, että vapaaehtoistoiminta on lisännyt heidän itsevarmuuttaan ja itsetuntoaan sekä kehittänyt erilaisia taitoja kuten johtajuus- ja viestinnällisiä taitoja. He ovat myös kokeneet ylpeyttä saavutuksistaan vapaaehtoistoiminnassa. (Grönlund 2017)

Vapaaehtoiselta tukea saava ihminen saa taas kokea, että toinen on hänen rinnallaan tai tekee hänen kanssaan asioita, koska niin haluaa – ei siksi,

koska hänen oli pakko tai koska se kuului hänen työhönsä. Vapaaehtoiseen, toiselta 'lahjana' saatuun tukeen liittyy koettu altruismi, jonka vastaanottaminen tuntuu erityisen hyvältä (Hoogervorst ym., 2016). Vapaaehtoistoiminnan puitteissa tapahtuneissa kohtaamisissa ei yleensä ole ammattilaisen ja asiakkaan tai potilaan rooleja ja niiden tuomaa hierarkiaa ja epäsuhtaa, vaan suhde muodostuu ihmisten väliselle tasa-arvoiselle vuorovaikutukselle ja vastavuoroisuudelle. Samoin se, että suhde ei ainakaan kaikilta osin perustu tavoitteisiin tai ongelmiin vaan usein itseohjautuviin yksilöllisiin ja inhimillisiin tarpeisiin, tekee siitä eri tavalla vaikuttavaa kuin ammattiavusta. Toiminnan vapaaehtoisuus ja sisäinen motivaatio ovat siis keskeisiä toiminnasta saataville hyödyille molempien osapuolien näkökulmasta. (Weinstein ja Ryan, 2010)

Kaiken kaikkiaan vapaaehtoistoiminnan erityispiirteet mahdollistavat myötätunnon toteutumisen. Suomessa erityisen moni – kansainvälisesti motivaatiota verraten – lähtee vapaaehtoistoimintaan auttaakseen, ja kuitenkin kokee saaneensa ja oppineensa enemmän kuin koskaan on osannut antaa. Vaikkei vapaaehtoistoiminnan arvon tai itseisarvon tarvitse siihen tyhjentyä tai rajautua, myötätunto on suomalaisen vapaaehtoistoiminnan ydinkuva. (Esim. Grönlund ym. 2017) Paitsi merkityksellisyyttä, vapaaehtoistoiminta edistää tätä kautta – eli myötätunnon areenana – myös tutkitusti toimijan hyvinvointia, onnellisuutta ja sosiaalisia sidoksia, vain muutamia hyviä seurauksia mainitaksemme. Itseisarvo saa aikaan itseisarvollisesti hyvää.

Ja lopulta nämä yksilötason kohtaamisten vaikutukset linkittyvät yhteiskunnalliseen tasoon, kun ihmisten väliset verkostot ja niissä syntyvä luottamus leviävät. Vapaaehtoistoiminta ylläpitää esimerkiksi yksittäisten ihmisten myönteistä ihmiskuvaa: ihmiseen voi luottaa, ihmiset ovat pohjimmiltaan enemmän hyviä kuin pahoja. Vastakkainen suunta olisi pelko ja kyynisyys, joka on yhteiselämän ja yhteisöllisyyden tuho.

VAPAAEHTOISTOIMINNAN LISÄARVO

Vapaaehtoistyö voidaan joiltain osin nähdä palkkatyön vaihtoehtona. Vapaaehtoiset tekevät monia asioita, joista voidaan myös maksaa palkkaa, ja monet vapaaehtoiset myös hyödyntävät ammattiosaamistaan vapaaehtoistehtävissä, vaikkapa lääkärien ilmaisklinikoilla. Kuitenkin, kun toiminta nousee vapaaehtoisuudesta ja sisäisestä motivaatiosta, sen luonne ja arvo muuttuvat niin tekijän, tukea tai apua saavan ihmisen kuin yhteiskunnankin näkökulmasta.

Vapaaehtoistoiminnan keskeisin arvo on sen itseisarvo, jota palkkatyöllä ei voida korvata. Vapaasta tahdosta nouseva vastavuoroinen kohtaaminen ja toiminta tuottavat lisäarvoa nimenomaan siksi, että ne ovat vapaaehtoisia. Tällainen toiminta tuottaa hyvää oloa ja merkityksellistä ja aivan erityistä arvoa sekä tekijälleen että vastaanottajalle omaehtoisuuden, vastavuoroisuuden ja koetun altruismin kautta. Tästä syntyvä itseisarvo heijastuu monin tavoin myös yhteiskunnalliselle tasolle.

LÄHTEET

Grönlund, H. (2011) Identity and volunteering intertwined: Reflections from the values of young adults. *Voluntas,* 22(4), 852-874.

Grönlund, H. (2017) Nuoret vapaaehtoisina kirkossa ja yhteiskunnassa. – *Tehdään ihmeitä! Osallisuus, vapaaehtoisuus, jäsenyys ja hengellisyys isostoiminnassa.* Kokkonen, J. (toim.) Helsinki: Diakonia-ammattikorkeakoulu, 107-124.

Grönlund, H., Seppänen, A. M., & Pessi, A. B. (2017) Vapaaehtoistoiminta töissä: Myötätuntoa, merkityksellisyyttä ja tulosta. – *Myötätunnon mullistava voima.* Pessi, A. B., Martela, F. & Paakkanen, M. (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 204-224.

Grönlund, H. & Falk, H. (2019) Does it make a difference? The effects of volunteering from the viewpoint of recipients: a literature review. Diaconia. *The Journal for the Study of Christian Social Practice,* 1/2019.

Hoogervorst, N., Metz, J., Roza, L. & van Baren, E. (2016) How Perceptions of Altruism and Sincerity Affect Client Trust in Volunteers Versus Paid Workers. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly,* 45(3), 593-611.

Martela, M. J. S. (2017) Hyväntekeminen inhimillisenä perustarpeena: Miksi myötätuntoinen toiminta tuntuu hyvältä? – *Myötätunnon mullistava voima.* Pessi, A. B., Martela, F. & Paakkanen, M. (toim.) Jyväskylä: PS-kustannus, 77-101.

Pessi, A. B., Martela, F. & Paakkanen, M. (2019) (toim.) *Myötätunnon mullistava voima.* Jyväskylä: PS-kustannus

Poulin, M.J. (2014) Volunteering predicts health among those who value others: Two national studies. *Health Psychology* 33(2), 120-129.

Salamon, L.M., Sokolowski, S.W., & Haddock, M.A. (2011). Measuring the economic value of volunteer work globally: Concepts, estimates, and a roadmap to the future. *Annals of Public and Cooperative Economics,* 82(3), 217-252.

Townsend, M., Gibbs, L., Macfarlane, S., Block, K. Staiger, P. Gold, L., Johnson, B. & Long, C. (2014). Volunteering in a School Kitchen Garden Program: Cooking Up Confidence, Capabilities, and Connections! *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations,* 25(1), 225-247.

Weinstein, N. & Ryan, R. (2010) When helping helps: Autonomous motivation for pro-social behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology,* 98, 222-244.

Mikä on vapaaehtoistoiminnan arvo?
Kuinka vapaaehtoistoiminnan vaikutuksia voi mitata?
Voiko vapaaehtoistoiminnan arvoa kuvata taloudellisilla mittareilla?
Mikä on vapaaehtoistoiminnan itseisarvo ja sen merkitys yksilölle, yhteisölle ja yhteiskunnalle?
Mitkä hyveet liittyvät vapaaehtoistoimintaan ja mikä on hyvän tekemisen filosofia?

Valikkoverkoston vuosijulkaisu vastaa näihin ja moneen muuhun kysymykseen vapaaehtoistoiminnan arvosta.

Teos on julkaistu Kansalaisareenan julkaisusarjassa Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus STEA:n tuella.